

TM

[illegible]

Redakčná rada:

Predsedníčka: Mgr. Eva Augustínová, PhD. – Slovenská národná knižnica;
Členovia: Mgr. Miriam Ambrúžová Poriezová, PhD. – Univerzitná knižnica
v Bratislave; Mgr. Mária Bóbová, PhD. – ŠVK Banská Bystrica; doc. Mgr. Marcela
Domenová, PhD. – ŠVK Prešov; PhDr. Viliam Čičaj, PhD. – Historický ústav SAV;
PhDr. Eva Kowalská, DrSc. – Historický ústav SAV; prof. PhDr. Ján Gbúr, CSc. –
UPJŠ Košice; doc. Mgr. Erika Juríková, PhD. – Trnavská univerzita, Jesseniova fakulta,
Univerzita Komenského; Mgr. Nora Malinovská, PhD. – Jesseniova fakulta, Univerzita
Komenského; Mgr. Lucie Heilandová, PhD. – Národní knihovna ČR; Dr. habil
Eszter Kovács, PhD. – OSzK, Maďarsko; Univ. Prof. Dr. Eva Mârza – Rumunsko;
Viktorija Vaitkevičiūtė, Ph.D. – Národná knižnica Litva

© Slovenská národná knižnica – Národná bibliografia – Oddelenie retrospektívnej
bibliografie, 2025

Všetky práva vyhradené. Za obsahovú a vecnú stránku príspevkov, ako aj za obrazový
materiál použitý v tomto časopise zodpovedajú autori príspevkov. Príspevky v sekci-
ách štúdie, materiály a kronika prešli dvojitém nezávislým recenzným konaním.

ISSN 2989-4158

Evidenčné číslo: EV 308/24/EPP

K N I H ATM

A C T A C U L T U R A E L I B R O R U M

ČASOPIS PRE VÝSKUM DEJÍN KNIŽNEJ KULTÚRY
II/2025

SLOVENSKÁ NÁRODNÁ KNIŽNICA
MARTIN 2025

OBSAH / CONTENTS

Zoznam autorov / List of Contributors	9
--	---

Úvod / Editorial	10
-------------------------------	----

RECENZOVANÁ ČASŤ / PEER-REVIEWED SECTION ŠTÚDIE / STUDIES

Ivona KOLLÁROVÁ	19
-----------------------	----

Peripetie bratislavských kníhkupcov
a antikvárníkov v období napoleonských vojen /
*The Vicissitudes of Bratislava's Booksellers
and Antiquarians during the Napoleonic Wars*

Júlia PAPP	37
------------------	----

Umelec a klient v ranom 19. storočí: pracovný vzťah
medzi Johanom Blaschkem a Ferencom Kazinczym /
*Artist and Client in the Early 19th Century: the Work Relationship
between Johann Blaschke and Ferenc Kazinczy*

Lenka RIŠKOVÁ	59
---------------------	----

Skalica ako zdroj tvorivej inšpirácie Bohuslava Tablica (1769 – 1832) /
Skalica as a Source of Creative Inspiration for Bohuslav Tablic (1769 – 1832)

Zuzana KUDZBELOVÁ	73
-------------------------	----

František Vítězoslav Sasínek ako aktér knižného trhu
s historickou literatúrou v 19. storočí /
*František Vítězoslav Sasínek as an Actor of Book Market
with Historical Literature in 19th Century*

Martin DROZDA	95
---------------------	----

Obchodní dosah skalických kramářských tisků na Moravě /
The Commercial Reach of Skalica Chapbooks in Moravia

MATERIÁLY / MATERIALS

Andreea MĂRZA	115
Neznáma cesta kníh Jána Henckela do knižnice Rumunskej akadémie v Kluži / <i>The Unknown Path of Ján Henckel's Books to the Library of Romanian Academy in Cluj</i>	
Jitka MACHOVÁ.	131
Slovacika v historickém fondu Moravské zemské knihovny v Brně / <i>Slovacika in the Historical Collections of the Moravian Library in Brno</i>	

KRONIKA / CHRONICLE

Eszter KOVÁCS	151
Vzpomínka na Gézu Petrika u příležitosti 100. výročí jeho úmrtí / <i>In Memory of Géza Petrik on the 100th Anniversary of His Death</i>	

NERECENZOVANÁ ČASŤ / NON PEER-REVIEWED SECTION RECENZIE / REVIEWS

DOMENOVÁ, Marcela	165
<i>Klenoty Štátnej vedeckej knižnice v Prešove I.</i> Prešov: Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2024. 63 s. ISBN 978-80-89614-94-3 (Marianna Čentéšová)	
<i>Generálny katalóg tlačí 16. storočia zachovaných na území Slovenska . XI. B zväzok, Tlače 16. storočia v košických inštitúciách. Zost. András Szeghy.</i>	
	167
Košice: Štátna vedecká knižnica, 2024. 326 s. ISBN 978-80-85328-77-6 (Mária Pitáková)	

ZOZNAM AUTOROV

LIST OF CONTRIBUTORS

Mgr. Mariana Čentéšová, PhD.

Štátna vedecká knižnica v Prešove
Hlavná 99, Prešov
marianacentesova@gmail.com

Mgr. Martin Drozda, Ph.D.

Odbor Rukopisů a starých tisků Moravské
zemské knihovny v Brně
Kounicova 65a, 601 87 Brno
Martin.Drozda@mzk.cz

doc. Mgr. Ivona Kollárová, PhD.

Ústredná knižnica SAV, v. v. i.
Klemensova 19, 814 67 Bratislava
Ivona.Kollarova@savba.sk

Dr. habil. Kovács Eszter, PhD.

Országos Széchényi Könyvtár,
Régi nyomtatványok Tára
1827 Budapest, Budavári Palota F épület
kovacs.eszter@oszk.hu

Mgr. Zuzana Kudzbelová, PhD.

Katedra histórie FF UMB, Banská Bystrica
zuzana.kudzbelova@umb.sk

Mgr. Jitka Machová

Moravská zemská knihovna v Brně
Kounicova 65a, 601 87 Brno
Jitka.Machova@mzk.cz

Dr. Andreea Mărza

Rumunská akadémia, pobočka Cluj-Napoca,
Historický ústav „George Barițiu“.
andreea.marza@acad-cj.ro
Univerzita Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca.
andreea.marza@ubbcluj.ro

Papp Júlia Dsc.

HUN-REN Research Centre
for the Humanities, Institute of Art History
1097 Budapest, Tórh Kálmán utca 4.
papp.julia@abtk.hu

Mgr. Mária Pitáková, PhD.

Slovenská národná knižnica
Nám. J. Čigera Hronského 1, 036 01 Martin
maria.pitakova@snk.sk

Mgr. Lenka Rišková, PhD.

Ústav slovenskej literatúry SAV, v. v. i.
Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava
lenka.riskova@gmail.com

ÚVOD

Druhé číslo časopisu *Kniha II/2025*, s podtitulom *Acta Culturae Librorum*, prináša vedecké príspevky z oblasti dejín knižnej kultúry, osobitne zamerané na problematiku knižného obchodu. Ambíciou tohto čísla je ponúknuť nové poznatky nielen z dejín knižného trhu, ale aj prispieť k hlbšiemu pochopeniu vzájomných vzťahov medzi jeho aktérmi – vydavateľmi, tlačiarňami, kníhkupcami, autormi a mecénmi. Číslo obsahuje osem odborných, recenzovaných článkov rozdelených do sekcií Štúdie, Materiály a Kronika.

Sekciu *Štúdie* otvára článok Ivony Kollárovej *Peripetie bratislavských kníhkupcov a antikvárníkov v období napoleonských vojen*, ktorý zachytáva situáciu na bratislavskom knižnom trhu na začiatku 19. storočia. Autorka, dlhodobo sa venujúca problematike cenzúry v neskoroosvietenskom období, analyzuje na základe archívnych prameňov negatívne dopady tzv. recenzúrneho procesu (zákazu vydávania a šírenia už predtým povolených titulov) na činnosť miestnych kníhkupcov a antikvárníkov. Vďaka štúdiu dochovaných katalógov približuje aj obchodné stratégie jednotlivých obchodníkov a identifikuje viaceré dosiaľ málo známe subjekty pôsobiace na bratislavskom knižnom trhu.

Druhý príspevok *Umelec a klient v ranom 19. storočí: pracovný vzťah medzi Johannom Blaschkem a Ferencom Kazinczom* Júlie Papp, sa zameriava na proces tvorby knižnej ilustrácie na prelome 18. a 19. storočia. Na základe zachovanej korešpondencie autorka rekonštruje spoluprácu maďarského vzdelanca, básnika a organizátora literárneho života Ferenca Kazinczyho s ilustrátorom Johannom Blaschkem, čím ponúka plastický obraz spolupráce medzi autorom a výtvarníkom v kontexte ranonovovekého knižného umenia.

Nasledujúci článok Lenky Riškovej *Skalica ako zdroj tvorivej inšpirácie Bohuslava Tablica (1769 – 1832)* predstavuje mesto Skalicu ako významné centrum knižnej kultúry a obchodu prostredníctvom pôsobenia známeho slovenského básnika Bohuslava Tablica. Hoci v Skalici pôsobil iba tri roky, v tomto období napísal a pravdepodobne aj vydal šesťnásť textov. Autorka sa okrem analýzy obsahovej a žánrovej skladby spomínaných textov zaoberá aj nad pôsobením miestnej, tzv. škarniclovej tlačiarne ako jedného z determinujúcich prvkov bohatej Tablicovej tvorby. Ponúka tak zamyslenie sa nad previazanosťou literárnej tvorby a tlačiarenskeho procesu.

V článku Zuzany Kudzbelovej *František Vítázoslav Sasínek ako aktér knižného trhu s historickou literatúrou v 19. storočí* sa pozornosť sústreďuje na úlohu autora v procese vydávania a distribúcie kníh v 19. storočí.

F. V. Sasinek sa ako autor historických publikácií aktívne zapájal nielen do vydávania svojich diel, ale aj do ich marketingu a priameho predaja. Autorka sa venuje aj problematike autorských honorárov – téme, ktorá zatiaľ v slovenskej literárnej histórii nebola systematicky spracovaná.

Sekciu uzatvára príspevok Martina Drozdu *Obchodní dosah skalkických kramářských tisků na Moravě*. Na základe zbierok jarmočných a púťových tlačí zo skalickej škarnicovskej tlačiarne, dochovaných v pamäťových inštitúciách na Morave, autor analyzuje ich distribúciu a obchodné dosahy. Článok je príspevkom k poznaniu šírenia tohto druhu tlače, ktorá predstavuje významný artefakt dejín čítania i slovenskej kultúry, a zároveň poukazuje na potrebu jej ďalšieho výskumu aj v slovenskom prostredí.

Sekcia *Materiály* prináša dva príspevky. Prvým je štúdia Andrei Márza *Neznáma cesta kníh Jána Henckela do knižnice Rumunskej akadémie v Kluži*, ktorá sleduje, ako sa štyri tlače z osobnej knižnice humanistu a duchovného Jána Henckela dostali do akademickej knižnice v Kluži. Henckel bol známy humanista, ktorý začiatkom 16. storočia zastával post farára v Levoči a neskôr v Košiciach, po bitke pri Moháči sa stal osobným svedkom Márie Habsburskej, vdovy po uhorskom kráľovi Ľudovítovi II. Na základe dostupných prameňov autorka rekonštruje cestu tejto malej zbierky od jej pôvodného majiteľa až po súčasné uloženie v Sedmohradsku. Štúdia tak predstavuje významný príspevok k výskumu proveniencií a cirkulácie starých tlačí v stredoeurópskom priestore.

Druhý príspevok *Slovacika v historickém fondu Moravské zemské knihovny v Brně* Jitky Machovej, predstavuje slovacikálny fond MZK z hľadiska miesta tlače, jazyka a roku vydania. Autorka identifikovala štyri slovacikálne tlače 18. storočia, ktoré dosiaľ neboli zachytené v žiadnej bibliografii, čím významne obohatila mozaiku slovenskej národnej retrospektívnej bibliografie.

Sekciu recenzovaných príspevkov uzatvára text Eszter Kovács *Vzpomínka na Gézu Petrika u příležitosti 100. výročí jeho úmrtí*, ktorý reflektuje život a prácu významného maďarského bibliografa a proces tvorby maďarskej retrospektívnej bibliografie.

Záver čísla prináša dve recenzie na publikácie z oblasti dejín starých tlačí vydané v roku 2024 – *Klenoty Štátnej vedeckej knižnice v Prešove I.* a *Generálny katalóg tlačí 16. storočia zachovaných na území Slovenska, XI. B zväzok: Tlače 16. storočia v košických inštitúciách*.

Tematické zameranie tohto čísla na dejiny knižného obchodu prináša významný príspevok k poznaniu fungovania knižnej kultúry v širšom spoločenskom a hospodárskom kontexte. Jednotlivé štúdie ukazujú, že knižný obchod bol od svojich počiatkov dynamickým priestorom stretu kultúrnych, ekonomických aj ideových síl. Príspevky publikované v tomto čísle rozširujú poznatky o konkrétnych aktéroch knižného trhu – od bratislavských kníhkupcov a vydavateľov, cez autorov ako František Vítazoslav Sasínek či Bohuslav Tablic, až po menej známe tlačiarne a distribučné siete – a zároveň odhaľujú, ako sa knižný trh formoval v rôznych obdobiach a regiónoch strednej Európy.

Spoločným menovateľom všetkých textov je snaha pochopiť knihu nielen ako výsledok tvorivej činnosti autora či remeselnej práce tlačiaru, ale aj ako tovar – predmet obehu, obchodu a spotreby. Takto poňatá knižná kultúra predstavuje komplexný systém, v ktorom sa prelínajú kultúrne hodnoty, ekonomické stratégie, právne rámce i sociálne väzby. Príspevky zároveň reagujú na aktuálne tendencie v humanitnom výskume, ktorý sa čoraz viac zameriava na interdisciplinárne skúmanie dejín knihy – od dejín cenzúry a literárnych inštitúcií, cez výskum proveniencií a bibliografických sietí, až po digitalizáciu a sprístupňovanie historických knižných fondov. Výsledky prezentované v tomto čísle dokazujú, že aj lokálne či regionálne prípady môžu významne prispieť k pochopeniu medzinárodných kultúrnych prepojení a pohybov knižného tovaru v stredoeurópskom priestore.

Veríme, že toto číslo *Knihy* prispeje k ďalšej odbornej diskusii o dejinách knižného obchodu, o úlohe jednotlivých aktérov v tvorbe a šírení knižnej kultúry a zároveň podporí prepojenie tradičných historických prístupov s modernými metódami bibliografického a digitálneho výskumu.

Na záver ďakujeme všetkým autorom za ich príspevky, recenzentom za odborné posudky a spolupracovníkom za podiel na príprave tohto čísla. Veríme, že čitateľom ponúkne nové poznatky i podnety na ďalší výskum v oblasti dejín knihy a knižnej kultúry.

Mgr. Daniela Škulová

EDITORIAL

The issue of *Kniha II/2025*, subtitled *Acta Culturae Librorum*, presents scholarly articles in the field of the history of book culture, with a particular focus on the history of the book trade. The ambition of this issue is to offer new insights not only into the development of the book market but also to contribute to a deeper understanding of the relationships among its key actors – publishers, printers, booksellers, authors, and patrons. This issue contains eight peer-reviewed research papers, organized into three sections – Studies, Materials, and Chronicle.

The Studies section opens with Ivona Kollárová's article *The Vicissitudes of Bratislava Booksellers and Antiquarians during the Napoleonic Wars*, which depicts the state of the Bratislava book market in the early 19th century. The author, who has long focused on censorship in the late Enlightenment period, analyses archival sources to reveal the negative impact of the so-called review process – the prohibition of publishing and distributing previously approved titles – on the activities of local booksellers and antiquarians. Focusing on surviving catalogues, she also explores the business strategies of individual traders and identifies several hitherto unknown or little-studied figures operating in the Bratislava book trade.

The second contribution, Júlia Papp's *Artist and Client in the Early 19th Century: The Work Relationship between Johann Blaschke and Ferenc Kazinczy*, examines the process of creating book illustrations at the turn of the 18th and 19th centuries. Based on preserved correspondence, the author reconstructs the collaboration between the Hungarian scholar, poet, and organizer of literary life Ferenc Kazinczy and the illustrator Johann Blaschke, thus offering a vivid picture of cooperation between author and artist in the context of early modern print culture.

Lenka Rišková's article *Skalica as a Source of Creative Inspiration for Bohuslav Tablic (1769 – 1832)* presents the town of Skalica as an important center of book culture and trade through the work of the well-known Slovak poet Bohuslav Tablic. Although Tablic lived in Skalica for only three years, during this time he wrote and probably published sixteen texts. The author analyses their thematic and generic composition and reflects on the role of the local so-called Škarnicel Press as one of the determining factors shaping Tablic's prolific output, thereby emphasizing the close interconnection between literary production and the printing process.

In her article *František Vítězoslav Sasínek as an Actor of Book Market with Historical Literature in 19th Century*, Zuzana Kudzbelová focuses on the author's role in the process of publishing and distributing books in the 19th century. Sasínek, as the author of several historical works, actively

participated not only in publishing his own books but also in their marketing and direct sale. The article also discusses the topic of authors' royalties – an issue that has not yet been systematically addressed in Slovak literary historiography.

The Studies section concludes with Martin Drozda's article *The Commercial Reach of Skalica Chapbooks in Moravia*. Drawing on collections of chapbooks prints produced by the Skalica Škar-nicel Press and preserved in memory institutions in Moravia, the author analyses their distribution and commercial scope. The study contributes to our understanding of the dissemination of this type of prints, which represents an important artifact of both Slovak cultural heritage and the history of reading, while also highlighting the need for further research in the Slovak context.

The Materials section includes two contributions. The first, *The Unknown Path of Ján Henckel's Books to the Library of the Romanian Academy in Cluj* by Andreea Mârza, traces how four prints from the personal library of the humanist and clergyman Ján Henckel found their way to the Academy Library in Cluj. Henckel, a noted humanist who served as a parish priest in Levoča and later in Košice in the early 16th century, became confessor to Maria of Habsburg, widow of the Hungarian king Louis II, after the Battle of Mohács. Based on available sources, the author reconstructs the journey of this small collection from its original owner to its present location in Transylvania. The study thus represents an important contribution to provenance research and to the study of the circulation of early printed books in Central Europe.

The second contribution, *Slovacica in the Historical Collections of the Moravian Library in Brno* by Jitka Machová, presents the Slovaca holdings of the Moravian Library in terms of printing place, language, and date of publication. The author identified four 18th-century Slovaca prints not previously recorded in any bibliography, thereby significantly enriching the mosaic of the Slovak national retrospective bibliography.

The section of reviewed papers closes with Eszter Kovács's essay *In Memory of Géza Petrik on the 100th Anniversary of His Death*, which reflects on the life and work of the distinguished Hungarian bibliographer and the process of compiling the Hungarian retrospective bibliography.

The issue concludes with two book reviews of publications on the history of early printed books released in 2024 – *Treasures of the State Scientific Library in Prešov I* and *The General Catalogue of 16th-Century Prints Preserved in Slovakia, Vol. XI. B: 16th-Century Prints in Košice Institutions*.

The thematic focus of this issue on the history of the book trade provides an important contribution to understanding the functioning of book culture within a broader social and economic context. The individual studies demonstrate that the book trade has, since its beginnings, been a dynamic space where cultural, economic, and ideological forces intersect. The articles collected here broaden our knowledge of specific actors in the book market – from Bratislava booksellers and publishers, through authors such as František Vítězoslav Sasínek and Bohuslav Tablic, to printing houses and distribution networks – while also revealing how the book market evolved across different periods and regions of Central Europe.

A common thread running through all the contributions is the effort to understand the book not only as the outcome of creative or artisanal work but also as a commodity – an object of exchange, trade, and consumption. In this sense, book culture emerges as a complex system in which cultural values intersect with economic strategies, legal frameworks, and social relations. The contributions also respond to current trends in the humanities, which increasingly emphasize interdisciplinary research into the history of the book – from the study of censorship and literary institutions, through provenance research and bibliographic networks, to the digitalization and accessibility of historical book collections. The results presented in this issue show that local or regional case studies can significantly contribute to understanding the international cultural interconnections and circulation of printed materials within the Central European area.

We trust that this issue of *Kniha* will stimulate further scholarly discussion on the history of the book trade and on the roles of various agents in shaping and disseminating book culture. At the same time, we hope it will help bridge traditional historical approaches with modern bibliographical and digital research methods.

Finally, the editorial board wishes to thank all authors for their contributions, the reviewers for their valuable assessments, and all collaborators who took part in preparing this issue. We believe that readers will find in these pages both new insights and inspiration for further research into the history of the book and book culture.

Mgr. Daniela Škulová

RECENZOVANÁ ČASŤ / PEER-REVIEWED SECTION

ŠTÚDIE / STUDIES

PERIPETIE BRATISLAVSKÝCH KNÍHKUPCOV A ANTIKVÁROV V OBDOBÍ NAPOLEONSKÝCH VOJEN

Ivona KOLLÁROVÁ

Abstract

The study is based on the exploration of archive sources, censorship reports, bookseller advertising in contemporary newspapers and bookseller catalogues. This research allows to create a view of book market and business practices, in economic and political sense, in this specific era. The background is the legislation change and the radical revision of catalogues of prohibited books (1803). The author provides insights into the operation of nine bookselling entities in the city of Bratislava to point up shift in this field, the transformation of assortment, the censorship press and sale strategies. The research also allows to uncover unknown or overlooked sellers.

Keywords: Bratislava, 19th century, book market, booksellers, censorship

Abstrakt

Tento príspevok vznikol ako výsledok štúdia archívnych prameňov (cenzorských záznamov a i.), inzercie v dobových novinách a kníhkupeckých katalógov. Výskum umožnil konštituovať obraz o pôsobení kníhkupcov a fungovaní knižného trhu v ekonomicky a politicky špecifickom období. Pozadím tohto obrazu je premena legislatívy a radikálna revízia katalógov zakázaných kníh (1803). Autorka prináša sondy do pôsobenia deviatich kníhkupeckých subjektov na území Bratislavy, aby poukázala na premeny knižného trhu, premeny sortimentu, cenzorský tlak a obchodné stratégie. Výskum tiež umožnil odkryť dosiaľ neznámych, či prehliadnutých obchodníkov.

Kľúčové slová: Bratislava, 19. storočie, knižný trh, kníhkupci, cenzúra

Atmosféra a legislatíva

Legislatíva zameraná na knižný trh Habsburskej monarchie v skúmanom období odzrkadľuje prechod od osvietenského a „vychovávateľského“ štátu k štátu silne prohibítnemu, keď počty zakázaných kníh atakovali nové rekordy.¹ Knižný trh však v druhej polovici 18. storočia vyrástol na významné hospodárske odvetvie zamestnávajúce stovky a tisíce ľudí: od kníhtlačiarov a ich zamestnancov (typografov, sadzačov, pomocníkov) cez kníhviazačov až po kníhkupcov, špeditéro a v neposlednom rade aj autorov a spisovateľov, ktorí začali publikovanie vnímať a uplatňovať, ako spôsob obživy. Prísna regulácia a obmedzenia vyvolali kompenzačné stratégie kníhtlačiarov a kníhkupcov predovšetkým v podobe rozvíjania spôsobov utajovania a ukrývania produkcie a jej rozširovania.²

Zákaz čítární a požičovní v roku 1799 a následne reštriktívna regulácia dovozu nebola ešte tým najhorším, čo malo v nasledujúcom období knižných profesionálov zdecimovať. V roku 1803 zasadala vo Viedni tzv. Recenzúrna komisia, aby zrevidovala povolenia titulov vydaných za Jozefa II. Pripomeňme si, že niečo podobné sa uskutočnilo po nástupe Jozefa II. Vtedy zrevidovali tereziánske katalógy, aby z nich boli „prepustené“ mnohé knihy. Teraz sa to však dialo v opačnom duchu. Recenzúrna komisia vyhlásila 2 552 pôvodne povolených kníh za zakázané. Do tohto počtu však neboli zahrnuté diela označené ako slobodomurárske, rozenkruciánske a iné – celé tematické skupiny zakázané *en bloc*.³ Vzhľadom na svoju retroaktivitu sa nielen súkromní zberatelia, ale najmä kníhkupci a antikvári stali z večera do rána vlastníckmi často nemalého množstva indexových diel.⁴

Prax recenzovania v Uhorsku dokumentujú zachované archívy lokálnych cenzorov. Pripravili formulár, v ktorom mal kníhkupec uviesť všetky knihy vo svojom sklade, po recenzii už so statusom „zakázané“ a počet ich exemplárov.⁵ Takto bratislavský lokálny cenzor, Dominik Szathmáry, v roku 1804 zaevidoval spolu piatich kníhkupcov a antikvárov na území Bratislavy, ktorých sa dotkla recenzúrna agenda: Žigmunda Ivaniča, Leonharda Leega, Andreasa Schwaigera, Filipa Ulricha Mahlera a Karola Lipperta. Súpisu ukazujú, že títo kníhkupci mali, resp. priznali jeden až dva exempláre relatívne nevelkého počtu zakázaných titulov.⁶

Dňa 12. septembra 1803 vyšlo nariadenie *Anleitung für Zensoren nach den bestehenden Verordnungen*, ktoré ako svoje opodstatnenie formuluje podporu náboženstva, mravnosti, skutočných vied a toho, čo je naozaj dobré, pravdivé, pekné a všeobecne užitočné a zároveň eliminovanie toho, čo môže viesť k bezbožnosti, nespokojnosti, filozofizmu (Philosophismus), k pokútnemu osvietenectvu (Aufklärerei).

¹ BACHLEITNER, Norbert. *Die literarische Zensur in Österreich von 1751 bis 1848*. Wien etc.: Böhlau, 2017, s. 93-94.

² KOLLÁROVÁ, Ivona. *Tajne: Nebezpečná myšlienka netransparentnosť komunikačných sietí v čase nepokoja (1780 – 1799)*. Bratislava: Veda, 2020, s. 95-100.

³ SCHEMBOR, Friedrich Wilhelm. *Meinungsbeflussung durch Zensur und Druckförderung in der Napoleonischen Zeit*. Wien: [s. e.], 2010, s. 84.

⁴ O tom viac: KOLLÁROVÁ, Ivona. Sondy a úvahy o premenách knižného trhu na prelome 18. a 19. storočia. In: *Studia Bibliographica Posoniensia*. 2023, s. 12-14.

⁵ Štátny archív v Nitre. Fond Prievidzki piaristi, PP D/Ia f. 77.

⁶ Magyar Nemzeti Levéltár – Országos levéltár (ďalej MNL – OL), C 60, cs. 103, 17446.

Musíme vziať do úvahy, že už 16. januára 1800 boli paušálne zakázané všetky príbehy o tajných spolkoch, rytierska a okultná literatúra s odôvodnením, že podporujú predstavivosť nepriaznivo pôsobiacu na „hlavu a srdce“.⁷ Paragraf 22 presne vymedzil, aké texty mali byť zakázané: namierené proti kresťanskému náboženstvu a jeho dogmám (deizmus, materializmus, sociniánizmus a i.) a *spochybňujúce cirkevné štruktúry, hierarchiu a obrady*, aj keby neboli napísané posmešne. Zakázané boli všetky texty napádajúce monarchistickú formu vlády a vyvolávajúce nespokojnosť s ňou, všetko, čo poškodzovalo mravnosť a malo potenciál vyvolávať zmyselnosť. Cenzúrna triáda „náboženstvo – štát – morálka“ bola v odsekoch 3 – 5 doplnená o niekoľko *ďalších oblastí*. Zakázané mali byť aj texty neprosievajúce „*kultúre ducha alebo srdca*“, ktoré však namiesto toho „*napínajú a zamestnávajú obrazotvornosť*“ a idealizujú zločin, ako romány, poviedky a divadelné hry zo sveta rytierov, duchov, banditov a podvodníkov a pod., ale aj romány o tajných bratstvách a sprisahaniach. Zakázané mali byť aj všetky romány s nízkou alebo nijakou estetickou hodnotou. Trval tiež zákaz kníh o tajných spoločnostiach (slobodomurároch, iluminátoch, rozenkruciánoch). Zakázané bolo ľudové liečiteľstvo s pohanskými receptami, kabalistické spisy, výpočty výhier v peňažných lotériách a návody k zakázaným hrám. Tieto obsahové rozšírenia pravdepodobne kopírovali isté trendy knižného trhu. Paragraf 25 v tom pokračuje: hovorí o zvláštnom zaobchádzaní s „*ľudovými spismi každého druhu*“, pričom do tejto skupiny patrili „*pri dnešnej čitateľskej vášni*“ aj „*básne, romány a divadelné hry, noviny, kalendáre pre národ a pre elegantný svet*“. Špeciálny paragraf bol venovaný rytinám: v knihách a zvlášť v kalendároch mali byť zakázané, hoci by boli len v náznakoch neslušné a pohoršujúce. Tento základný predpis s rôznymi dodatočnými nariadeniami formoval cenzúrnú procedúru až do roku 1810, keď vyšla celkom nová komplexná cenzorská úprava *Vorschrift für die Leitung des Censors-Wesens und für das Benehmen der Censoren*.⁸ Zostala v platnosti až do roku 1840 a považovala sa za vcelku liberálnu, hoci v paternalistickej atmosfére len potvrdzovala klasické cenzorské motívy, teda ochranu štátu, náboženstva a mravnosti.⁹ Nemožno si nevšimnúť, že uplatnenie tejto vyhlášky znamenalo prohibíciu nielen titulov, ale celých oblastí, okruhov triviálnej literatúry, ktorá predstavovala to, čomu sa v nemeckej literatúre hovorí aj „*Brotbuch*“. Na jednej strane pravdepodobne nebolo v silách cenzorov skontrolovať neustále sa rozrastajúci príliv triviálnych mediálnych produktov, na druhej strane akýkoľvek zásah do predaja toho, čo kníhkupcov živilo, mohol byť pre jednotlivé obchodné subjekty ohrozujúci, či fatálny.

Život kníhkupcov komplikovali aj iné, priebežne vychádzajúce vyhlášky. 9. novembra 1802 vyšlo nariadenie o poplatku 90 zlatých za každých sto importovaných rytín a malo sa uplatňovať aj v prípade vydání obsahujúcich rytiny.¹⁰ V roku 1804 sa objavilo nariadenie o tom, že vydania určené pre rímsko-katolíckych duchovných, ako breviáre, misály, antifonáre sa môžu dovážať len z Benátok. Tento dovoz bol od roku 1781 úplne zakázaný, pričom to však nebol zákaz kvôli obsahu, ale mal ekonomické dôvody.¹¹ Nie-

⁷ BACHLEITNER, odk. 1, s. 103-105.

⁸ BACHLEITNER, odk. 1, s. 462-477.

⁹ BACHLEITNER, odk. 1, s. 106-107; MIŠIANIK, Ján. *Pohľady do staršej slovenskej literatúry*. Bratislava: Veda, 1974, s. 243.

¹⁰ Archív mesta Bratislavy (ďalej AMB). Fond CL, šk. 426, č. 461.

¹¹ MNL – OL, C 60, cs. 103, 6241.

ktoré vyhlášky sa neustále opakovali, ako napríklad, že knihy z pozostalostí sa nesmú dražiť bez toho, aby ich súpis predtým neskontroloval cenzor a neoddelil povolené od zakázaných.¹²

Pôsobenie kníhkupcov a antikvárov upravovalo nariadenie č. 6889 z 18. 3. 1806. Dôvod vzniku tejto úpravy je v preambule: Knižný obchod a kníhtlačiarstvo majú vplyv na vzdelanie, umenie a vedy. Toto podnikanie je však narušané neoprávneným konaním iných živnostníkov a osôb. Nariadenie malo zároveň obnoviť platnosť *Ordnung für die Buchdruckergesellen und Jungen* z roku 1771.¹³ V 18 paragrafoch sú definované podmienky podnikania, kompetencie a oprávnenia kníhkupcov, antikvárov, obchodníkov s umením (Kunsthändler), ale aj kníhtlačiarov a tlačiarov medirytín. Dotýkajú sa nielen získania a prevodu obchodného oprávnenia, ale čiastočne aj autorských práv a dotlače.¹⁴ Nemôžeme si v tejto súvislosti nepoložiť otázku, ako reagovali tlačiarri a obchodníci a iní profesionáli mediálnej sféry na to, čo po jozefínskej deregulácii nemožno nazvať inak, ako zhoršujúce sa podmienky podnikania. Výskum dejín kníhtlačiarstva ukazuje na už relatívne rozvetvenú sieť typografických dielní na území Slovenska. Počet tlačiarň sa len mierne zvýšil a veľa miest bolo ešte v tomto období bez tlačiarne.

Oveľa menej vieme o stave knižného obchodu. Súpisy kníhkupcov a kníhviazačov vznikli v 90. rokoch v súvislosti s hľadaním tajnej tlačiarne. Ukázali sieť menších kníhkupcov a kníhviazačov fungujúcich na vidieku popri veľkých obchodoch pôsobiacich v Bratislave a Košiciach. Sféra bola dynamická, nové subjekty pribúdali alebo dochádzalo k prevodom na iných vlastníkov.

V nasledujúcej časti budem venovať pozornosť kníhkupcom, antikvárom a obchodníkom s umením, ktorí svojou ponukou a kompetenciami na knižnom trhu zodpovedajú definíciam spomenutého nariadenia. Okrem nich tu mali svoju pôsobnosť aj knihári (kníhviazači), ale v tomto prípade zostali mimo zorného uhla aj preto, že nariadenia o cenzúre a recenzúre sa na nich v mnohých prípadoch vôbec nevzťahovali a v prameňoch sa vyskytujú veľmi zriedkavo. Tieto zriedkavé nálezy však dokazujú, že mali svoje dôležité postavenie v dodávateľsko-odberateľských vzťahoch, ako napríklad v prípade knihára Samuela Gottlieba Rosenkrantz.¹⁵ Zároveň si treba uvedomiť, že kníhkupeckej činnosti sa venovali aj tlačiarri (Packo, Weber, Landerer) a vydávali svoje predajné katalógy. Pôsobila tu tiež filiálka peštianskeho univerzitného kníhkupectva.

Tento výskum mi umožnil identifikovať spolu deväť kníhkupeckých subjektov s rôznorodým zameraním, problémami a kontinuitou.

¹² V roku 1803: AMB. Fond CL, šk. 435, č. 325.

¹³ Jeho verzia pre dedičné krajiny bola publikovaná v roku 1772. O tom viac: BULKOVÁ, Petronela. Kníhkupecká profesia očami súdobých svedectiev a legislatívy: Nariadenie pre kníhkupcov v Uhorsku (1772). In: *Studia Bibliographica Posoniensia*. 2011, s. 11-23.

¹⁴ KROPATSCHEK, Joseph. *Sammlung der Gesetze, welche unter der glorreichen Regierung des Kaisers Franz des Zweyten ...* Bd. 21. Wien: Mösl, [1806], s. 147-157.

¹⁵ AMBRÚŽOVÁ PORIEZOVÁ, Miriam a Petronela KRIŽANOVÁ. Knižnica Michala Zorkóczyho – budovanie a osudy knižnej zbierky na prelome 18. a 19. storočia. In: *Studia Bibliographica Posoniensia*. 2021, s. 93-97.

Ján Nepomuk Schauf, Anton Karol Fährnich

Zaujímavým subjektom, hybridom rôznorodých aktivít a zároveň evolučnou líniou vedúcou na začiatok 19. storočia, je Ján Nepomuk Schauf. Bol to maliar, rytec a učiteľ kresby, autor niekoľkých odborných diel z oblasti umenia. Obchod so starožitnosťami mal v Bratislave od roku 1785 a v rokoch 1792 až 1802 bol majiteľom kníhtlačiarne odkúpenej od Antona Oderlického. Tlačiareň v roku 1802 predal v zanedbanom stave švagrovi Jurajovi Alojzovi Belnaiovi. Bol aj vydavateľom hudobnín. Jeho obchod sa v inzercii objavuje ako *Schaufische Kunsthandlung*. Okrem kníh predával aj rytiny a hudobniny. Bol prvý, kto inzeroval veľmi širokú ponuku aj iného, ako knižného tovaru. Jeho podnikaniu sa nedarilo a v roku 1802 sa jeho obchod ocitol v rukách vcelku neznámeho Antona Karola Fährnicha, ktorý sa potom ešte veľmi dlho deklaroval ako „vlastník niekdajšieho Schaufovho obchodu s umením a hudobninami“.¹⁶ Pod jeho vedením došlo k neprehliadnuteľnej banalizácii sortimentu. O ponuke hudobnín sa v inzerátoch zmieňuje len okrajovo, zato však verejnosť presviedča, že u neho má hľadať oblúbený sortiment nových vizitiek „pre pánov a dámy podľa francúzskeho a anglického štýlu“ a gratulačných kariet na všetky príležitosti, ako aj oblúbené kalendáre alebo poukážky na platby. Ponúkal aj atrament a štetce, listový papier, hry pre mládež v rôznych jazykoch a nakoniec i „knížky pre náboženskú kontempláciu“. Tento inzerát vyšiel v novembri 1802, ale zakrátko sa zmenený profil obchodu prezentuje v novej reklame. Tu sa jeho podnikanie stále prezentuje ako „Kunst- und Musikalienhandlung“ ponúkajúci „vysokej šľachte, vojakom c. k. vojska a zhovievavému publiku“ v malom to, čo nájde vo Viedni vo veľkom. Zákazníkov však nelákal na sortiment hudobnín, ten sa v inzeráte objavuje len okrajovo. Ako sa nakoniec ukazuje aj v iných ponukách, na jeseň a na konci roka bolo kľúčové prilákať zákazníkov na sortiment kalendárov. Fährnich ich ponúkal celú škálu, a dokonca aj ako akciový balíček, spolu s čokoládou, či tovarom, ktorý si dnes nevieme celkom dobre predstaviť (Niedls-Toilette, Nachtzeug a pod.). Ponúkal tiež almanachy pre ženy, viedenský *Theater-Almanach*, ale aj „sortiment viedenskej galantérie a umeleckého tovaru“, rôznorodé vizitky a želania, karty.¹⁷ Tento profil inzercie sa v nasledujúcom období opakuje, resp. pribudli doň i mapy a portréty. Zdá sa, že Fährnich razantne zmenil zameranie obchodu. Z kníhkupeckého sortimentu ponúkal len kalendáre a ukazuje sa, že tento bestseller 18. storočia bol mimoriadne dôležitý aj v nadchádzajúcom 19. storočí.¹⁸

¹⁶ V. ECSÉDY, Judit. Schauff pozsonyi könyvkiadó kétnyelvű hirdetése (1790). In: NYERGES, Judit, Attila VERÓK a Edina ZVARA, eds. *MONOKgraphia: Tanulmányok Monok István 60. születésnapjára*. Budapest: Kossuth Kiadó, 2016, s. 170-173; *Intelligenzblatt für Ungarn*, č. 94, 30. 11. 1802, s. 1037. Fährnich bol autorom knihy o poľnohospodárstve a záhradkárstve FÄHRNICH, Anton Karol. *Das eröffnete Geheimniss der Natur, welches lehrt, wie der edle Ackerbau und die Gärtnerey zu verbessern sind, dass ein Saamenkörnlein bis dreyhundertsechzig sich vermehrt, ohne dass sich die Ausgaben vermehren*. Pressburg: Schauff, typ. Belnay, 1802.

¹⁷ *Intelligenzblatt für Ungarn*, č. 101, 24. 12. 1802, s. 1124.

¹⁸ KOLLÁROVÁ, Ivona. *Vydavatelía v 18. storočí: Trilógia k dejinám typografického média*. Bratislava: Veda: 2006, s. 148-62.

Leonhard Leeg

V roku 1795 kúpil bratislavské kníhkupectvo Johann Dolla Leonhard Leeg. O tejto transakcii vieme vďaka inzercii v bratislavských novinách. Zákazníkom prisľúbil nielen kontinuitu v kvalite kníhkupeckej ponuky, ale aj v službách čítárne.¹⁹ Podobne ako iní v tomto období, aj on vo svojom obchode predával nielen knihy, ale aj mapy a rytiny a tiež antikvárný tovar.²⁰ Začal používať označenie *Buch - und Kunsthandlung*, ktoré sa v inzercii objavuje v 90. rokoch 18. storočia a reprezentuje rozšírenie podnikania. Takto sa ako prvý prezentoval Schauf a čoskoro po ňom aj Leonard Leeg. Vieme o ňom len to, čo sa mohli dozvedieť čitatelia novín:

„U Leonarda Leega, obchodníka s knihami a umením na Dlhej ulici vedľa Fleischhackerovho domu, sú na predaj okrem mnohých iných kníh aj mapy a medirytiny ...“²¹

Jeho ponuku poznáme z inzercie a jeho problémy vďaka cenzorským záznamom. V roku 1803 zadržal revízor Dominik Szathmáry zásielku, ktorá prišla loďou z Lipska a bola adresovaná práve jemu. Ako sa neskôr zistilo, išlo o zásielku pre peštianskeho kníhkupca Leyrera. Mohlo ísť skutočne o chybu, ale aj o nejakú utajovaciu taktiku aj vzhľadom na to, že v nej bolo relatívne veľké množstvo zakázaných titulov.²² Potom, ako mu úrady v roku 1798 zavreli čítareň, tak ako iní aj on žiadal odškodnenie za takto spôsobené škody. Jeho listy ukazujú, aké dôležité postavenie mali čítárne a požičovne v ekonomickej bilancii kníhkupectva. Vo svojej žiadosti objasňuje, že Dollovo kníhkupectvo kúpil spolu s veľkým počtom „*Lesebücher*“ s predstavou úspešného podnikania. Tá však stroskotala práve na zákaze čitární a požičovní. Podľa jeho slov bez vízie pokračovania v požičiavaní kníh by sa do tohto podnikania nikdy nepustil. Dollov obchod údajne prevzal bez kreditu a zákazníkov a snažil sa pritiahnuť pozornosť „*milovníkov čítania*“. Zákaz požičovní jeho aktivitu zruinoval. Keďže miestodržiteľstvo sa pri jeho žiadosti začalo zaujímať o to, či a ako boli odškodnení iní vlastníci čitární, argumentoval tým, že jeho podnikanie nemožno porovnávať, pretože ostatní prevádzkovali čítárne dlhšiu dobu a jemu čítareň nestihla zarobiť ani na úroky. Bratislavský magistrát podporil Leega podobne, ako predtým Gottfrieda Weissenthala. Leeg poskytol aj súpis zviazaných kníh, za ktoré žiadal odškodnenie.²³ Uhorská kancelária poslala svoje rozhodnutie až v roku 1804. Leeg má svoj sklad predať bratislavskej filiálke univerzitného kníhkupectva alebo ich speňažiť inou cestou.²⁴

¹⁹ *Pressburger Zeitung*, č. 46, 9. 6. 1795, s. 556.

²⁰ *Pressburger Zeitung*, č. 49, 19. 6. 1795, s. 596.

²¹ *Intelligenzblatt für Ungarn*, č. 44, 1. 6. 1798, s. 460.

²² MNL – OL, C 60, cs. 101, 14398.

²³ Smutné osudy bratislavského podnikateľa Gottfrieda Weissenthala, čeliaceho po zavretí jeho čítárne chudobe, ukazujú, akí boli profesionáli na knižnom trhu zraniteľní. KOLLÁROVÁ, Ivona. Verejné čítárne ako priestor rozširovania nebezpečnej lektúry na konci 18. storočia: Stratégie aktérov v podmienkach dozoru. In: DUDEKOVÁ KOVÁČOVÁ, Gabriela et al. *V supermarketech dejín: podoby moderných dejín a spoločnosti v stredoeurópskom priestore*. Bratislava: Veda, 2021, s. 403-407. MNL – OL, C 60, cs. 99, 17238. AMB, Fond CL, šk 420 1801, č. 293.

²⁴ MNL – OL, C 60, cs. 103, 3085. O zmienenej filiálke máme málo informácií. Objavuje sa v inzercii. Sídli na Hlavnom námestí vedľa kostola Sv. Salvatora. *Intelligenzblatt für Ungarn*, č. 33, 25. 4. 1800, s. 393 a i. Ponúkala najmä učebnice. Zachovali sa správy z rokov 1804 a 1805 o tom, že z jej pokladnice ukradol istý Jozef Reichel finančný obnos a pátralo sa po ňom. AMB, Fond CL, šk. 441, č. 307; šk. 445, č. 135; šk. 446, č. 259.

Nevieme, ako to nakoniec dopadlo. 25. apríla 1806 vyšiel prvýkrát oznam o tom, že obchod s knihami a umením vo vlastníctve Leonarda Leega je na predaj so všetkým sortimentom a vybavením.²⁵ Ešte v roku 1807 bol v jeho rukách, a potom sa stopa stráca.²⁶

Filip Ulrich Mahler

Filip Gustav Mahler pôsobil v Bratislave ako kníhkupec a vydavateľ už v 80. rokoch 18. storočia.²⁷ Pred rokom 1800 neraz figuroval vo vyšetrovaniach distribúcie zakázaných kníh, pričom mu za opakované porušovanie nariadení hrozil aj trest.²⁸ Zachovala sa korešpondencia evanjelického farára, Michala Zorkóczyho, kde tento bratislavský obchodník figuruje ako hlavný dodávateľ knižnice evanjelického duchovného pôsobiaceho na území dnešného stredného Slovenska na prelome 18. a 19. storočia.²⁹ V roku 1802 žiadal o vydanie zadržaného tretieho zväzku diela Johanna Jakuba Stolza *Erläuterungen zu Neuen Testament*.³⁰ Objednal ho údajne pre superintendenta Banského dištriktu, Martina Hamaliara, a zadržal ho bratislavský lokálny revízor, Dominik Szathmáry. Konfiškáciu odôvodnil súpisom zakázaných kníh z roku 1798, na ktorom bolo uvedené prvé vydanie *Erläuterungen*.³¹ Mahler však argumentoval tým, že Hamaliar už vlastní predchádzajúce dva zväzky a zásielka je adresovaná vzdelanému recipientovi, akým sa zvyklo udeľovať zvláštne povolenie *erga schaedam*. Nevieme, ako to dopadlo, ale v tom istom roku mal Mahler ešte jeden problém. Turčiansky lekár Teofil (Amadeus) Kelin napísal sťažnosť miestodržiteľstvu. V tomto prípade mu mal Mahler importovať knihu *Kompass der Weisen* od nemeckého lekára, profesora, alchymistu a slobodomurára Adama Michaela Birkholza o dejinách slobodomurárskeho rádu a opäť ju skonfiškoval Szathmáry.³² Tajné spolky a slobodomurárske diela boli zakázané. Teofil Kelin, zvolenský lekár a autor odborných lekárskeho diel však tvrdil, že názov diela avizuje niečo iné, ako sa v ňom v skutočnosti nachádza. Zdôraznil, že nie je členom nijakej zakázanej tajnej spoločnosti a nezískal si knihu na tento účel. Skutočným dôvodom je záujem o prírodné vedy a chémiu. Hoci má kniha nevhodný názov, píše sa v nej o princípoch zrodu a vývoji prírodných javov tak, ako sa vysvetľovali od staroveku a v nasledujúcich dobách a je pre neho teda nevyhnutná pri koncipovaní kritických poznámok o dejinách chémie, ktoré chce vydať. Kniha mu teda mala poslúžiť výlučne na vedecké účely a žiada jej vrátenie kníhkupcovi, prípadne, ak sa v nej objavilo niečo „*contra securitatem publicam*“, nech tie časti odstráni a takto mu vráti len vedecké dielo. Miestodržiteľstvo navrhlo vyžiadať stanovisko od Szathmáryho. Ten pripustil, že ak sa odstráni úvod o dejinách slobodomurárov, kniha sa môže vrátiť Mahlerovi. Keďže sa ukázalo, že dielo

²⁵ *Intelligenzblatt für Ungarn*, č. 32, 25. 4. 1806, s. 406.

²⁶ *Intelligenzblatt für Ungarn*, č. 64, 18. 8. 1807, s. 733.

²⁷ KOLLÁROVÁ, Ivona. *Slobodný vydavateľ, mysliaci čitateľ*. Budmerice: Vydavateľstvo Rak, 2013, s. 145.

²⁸ Správy o ňom máme vďaka cenzorským kauzám v 90. rokoch 18. storočia. KOLLÁROVÁ, odk. 2, s. 81, 84-89.

²⁹ PORIEZOVÁ AMBRÚŽOVÁ a KRIŽANOVÁ, odk. 15, s. 90-97.

³⁰ STOLZ, Johann Jakob. *Erläuterungen zum neuen Testamente*. [3 Theile]. Hannover: Gebrüder Hahn, [1800 – 1802].

³¹ MNL – OL, C 60, cs. 100, 12523, 14695.

³² Birkholz, Adam Michael. *Der Compaß der Weisen: von einem Mitverwandten der innern Verfassung der achten und rechten Freymaurerey beschrieben*. Berlin: Maurer, 1782.

nie je obsiahnuté v súpisoch zakázaných kníh viedenskej cenzúrnej komisie, poslali ju budínskemu revíznemu úradu na superrevíziu.³³ Nevieme, či ju nakoniec Mahlerovi vrátili ani v akej podobe.

V auguste 1806 sa Mahlerovo podnikanie skončilo. Jeho obchod kúpil Andreas Schwaiger.³⁴

Andreas Schwaiger

Odborná literatúra uvádza, že Andreas Schwaiger prevzal kníhkupectvo Aloyša Dolla, s ktorým začal podnikat' po tom, čo Aloys Doll odišiel do Viedne.³⁵ Andreas Schwaiger naozaj začal podnikat' s Dollom v 80. rokoch 18. storočia, ale v roku 1791 bol už samostatným obchodným subjektom, sídlil „im Torkosischen Hause“ a tu mala pravdepodobne prevádzku aj jeho čítareň.³⁶ Zdá sa, že sa postavil na vlastné nohy a úspešne podnikal. V roku 1808 mal už Schwaiger ďalší obchod v Győri.³⁷ Podobne, ako v prípade Mahlera, o jeho podnikaní máme správy z cenzorských aktov z 90. rokov³⁸ a zriedkavo aj z korešpondencie.³⁹

Keby bola inzercia, jej obsah a rozsah ukazovateľom obratu a úspechu obchodu, tak by sme jeho kníhkupectvo mohli označiť za najväčšie a najdôležitejšie. V sledovanom období inzeroval Schwaiger najviac – systematicky takmer v každom čísle. Veľké množstvo jeho inzercie sa zachovalo v *Pressburger Zeitung*. Schwaiger pokračoval v intenzívnom využívaní reklamného priestoru aj na stránkach *Intelligenzblatt*. Inzerciu na predaj románov dopĺňal o reklamné texty, a tak nám umožnil sledovať a analyzovať jeho ponuku a reklamnú stratégiu.

Tri zväzky diela nemeckého dramatika a spisovateľa, Christopha Heinricha Spiessa, *Meine Reisen durch die Höhlen des Unglücks und Gemächer des Jammers* propagoval ako strhujúce kriminálne príbehy o tom, čo sa môže ľuďom prihodiť na cestách. *Die zwölf schlafenden Jungfrauen* od toho istého autora majú podnázov *Geistergeschichte* a patrili do kategórie ľudového čítania, ktoré sa o pár rokov už nebude môcť inzerovať. Zatiaľ bolo možné prilákať potenciálnych záujemcov zmienkou o príbehu rytiera Hunweila odovzdávajúceho seba a svojich dvanásť dcér do služieb Satana.⁴⁰

V Schwaigerovej inzercii sa objavuje aj ďalší žánr, tzv. čarodejnícke romány (Zauberromane). Aj tie sa mali o niekoľko rokov neskôr dostať medzi knihy, na ktoré sa nemá zvlášť upozorňovať. *Der Zauberer Angelion in Elis* od Karla Friedricha Benkowitza sa tu prezentuje ako niečo, čo spomedzi románov tohto typu vybočuje: Angelion koná pod maskou čarodejníka dobré skutky. Súčasťou tejto inzercie je aj anotácia nemeckého prekladu románu *The Mysteries of Udolpho* (*Udolphos Geheimnisse*) úspešnej anglickej

³³ MNL – OL, C 60, cs. 100, 14696.

³⁴ *Intelligenzblatt für Ungarn*, č. 59, 1. 8. 1806, s. 755.

³⁵ HOLANOVÁ, Emília. Vydavateľsko-kníhkupecké ponukové katalógy bratislavských kníhkupcov Dolla a Schwaigera 18. a začiatku 19. storočia. In: *Kniha'87*. Martin: Matica slovenská, 1988, s. 67.

³⁶ *Pressburger Zeitung*, č. 47, 11. jún 1791, s. 460. KOLLÁROVÁ, Ivona. Inštitucionalizácia a disciplinizácia čítajúcej verejnosti. In: KOVÁČ, Dušan, Eva KOWALSKÁ a Peter ŠOLTÉS, eds. *Spoločnosť na Slovensku v dlhom 19. storočí*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2015, s. 482-485.

³⁷ *Intelligenzblatt für Ungarn*, č. 36, 6. 5. 1808, s. 428.

³⁸ KOLLÁROVÁ odk. 2, s. 84-89.

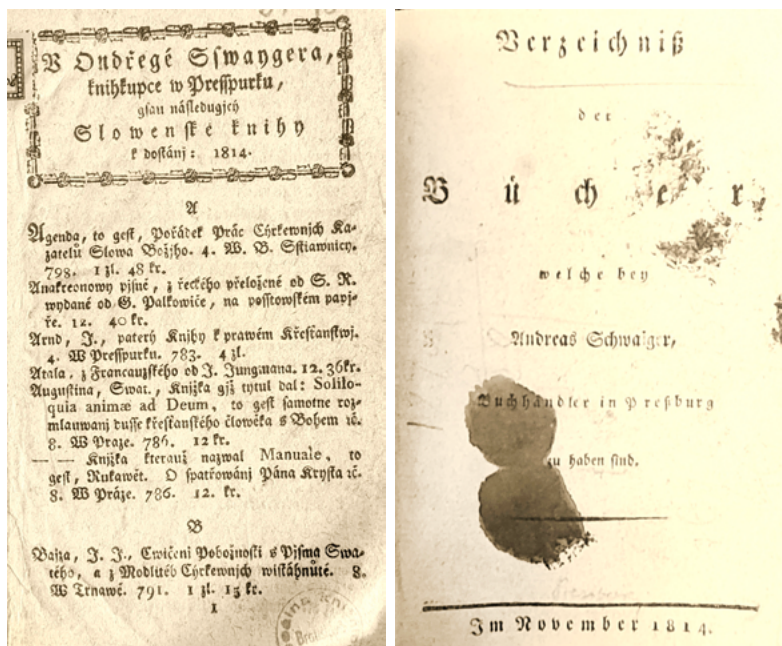
³⁹ KOLLÁROVÁ odk. 2, s. 120.

⁴⁰ *Intelligenzblatt für Ungarn*, č. 15, 20. 2. 1798, s. 168.

spisovateľky, priekopníčky tzv. gotickej beletrie, Anny Redcliffovej. Časť jej románov bola zakázaná, okrem iného aj kvôli protikatolíckemu akcentu a takéto prvky obsahuje aj román *Udolphos Geheimnisse*.⁴¹

Schwaiger vo svojej obchodnej stratégii intenzívne využíval kníhkupecké katalógy. Z roku 1814 sa ich zachovalo niekoľko, jeden špecializovaný na vydania v slovenčine.⁴² Obsahuje najmä náboženské tituly, pričom väčšina z nich bola vydaná ešte pred rokom 1800. Nájdeme tu aj osvietenské vzdelávacie texty pre chovateľov a poľnohospodárov, ako napríklad Fándlyho *Pilný Polný a domajší hospodár* a iné. Ale dostali sa sem aj pôvodné české knihy alebo preklady literárnych diel (Homér a i.), učebnice (Šramkova *Ortografia*), ale aj Doležalova *Tragédia* a niekoľko dobových pedagogických diel. V tejto súvislosti si môžeme položiť otázku, či takýto súpis nebol nástrojom predaja obchodne menej úspešných slovenských kníh.

Iný katalóg z roku 1814 zahŕňajúci prevažne nemecké diela je žánrovo pestrý a obsahuje knihy vydané najmä po roku 1800. Romány a komédie majú zvláštnu kategóriu a je medzi nimi aj veľká skupina diel nemeckého dramatika a spisovateľa Augusta von Kotzebua. Zachovaný exemplár obsahuje značky – podčiarkovanie červenou ceruzkou pri dielach indexových autorov (Joachim Heinrich Campe) alebo problematických témach (Napoleon), takže je pravdepodobné, že sú to cenzorské poznámky.⁴³

Obr. 1. Kníhkupecké katalógy Andreasa Schwaigera

⁴¹ *Intelligenzblatt für Ungarn*, č. 71, 4. 9. 1798, s. 756. Tento román nebol zakázaný.

⁴² HOLLANOVÁ, odk. 35, s. 69-71. Exemplár: Ústredná knižnica SAV, DT 10: *U Ondřegé Sswagera, ... gšau následugjy Slowenske knihy k dostání*...[b. m.]: [b. t.], 1814.

⁴³ Exemplár: Univerzitná knižnica v Bratislave, 21 G 10469, priv. 6: *Verzeichniß der Bücher, welche bey Andreas Schwaiger ... zu haben sind*. [b. m.]: [b. t.], Im November 1814.

Mikuláš Meidinger

V roku 1803 pribudla obchodníkom s hudobníkmi konkurencia v podobe obchodu Mikuláša Meidingera, resp. možno práve Meidinger, o ktorom veľa nevieme, priniesol opäť na trh to, čomu sa Fähnrich venoval len okrajovo, teda hudobniny.⁴⁴ Nariadenie miestodržiteľstva z roku 1811 dokumentuje, že mal zrejme tendenciu vylepšovať bilanciu podnikania prekračovaním rámca svojich oprávnení, napríklad predajom výtlačkov snemových článkov. Vzhľadom na to, že ich tlač a distribúcia bola vyhradená len istým subjektom, dospelo to k vyšetrovaniu a ku konfiškácii.⁴⁵

Karol Gottlieb Lippert, Zuzana Lippertová a Karol Schönegger

Zaujímavým subjektom knižného trhu s pestrými skúsenosťami a dlhým pôsobením s veľkou výpovednou hodnotou a zároveň otvárajúcim cestu k príbehom iných postáv bratislavského knižného podnikania je Karol Gottlieb Lippert. Do dejín knižného obchodu vstúpil ešte v 70. rokoch ako kníhársky majster a v roku 1780 už ako manžel kníhárky Zuzany Kämpfovej prevzal jej podnik. Venoval sa aj nakladateľskej činnosti.⁴⁶ V 80. rokoch sa etabloval aj ako vydavateľ spevníkov pre evanjelickú konfesiu.⁴⁷ Zriedkavé správy o jeho obchode máme z inzercie.⁴⁸ Prenumeráčné oznamy nemeckého vydavateľstva *Breitkopf a Härtel* ho uvádzajú ako svoj kontaktný bod na výber predplatiteľských poplatkov.⁴⁹

Keď sa na konci 90. rokov zadlžil kníhkupec Anton Löwe, bol to práve Lippert, kto jeho obchod odkúpil a spojil so svojim obchodom. V reklamnej správe o tejto fúzii deklaruje schopnosť a záujem uspokojiť požiadavky Löweho zákazníkov zvyknutých na objednávky zo zahraničia, ktoré sa zaviazal zabezpečovať minimálne štyrikrát v roku. Zároveň prisľúbil, že v priebehu štyroch týždňov vydá katalóg.⁵⁰ Obchod mal ďalej pôsobiť ako *Lippertische Buchhandlung*. Sídlil na Michalskej ulici a ponúkal okrem kníh aj hudobniny.⁵¹ Lippertovou vdovou bola Zuzana Kämpfová. Rovnako aj Lippertová bola pôvodne kníhárkou a ich podnikanie sprevádzali snahy získať *jus bibliopolium*, teda legalizovať kníhkupecké aktivity.

Hoci Lippert podnikal už v 80. rokoch 18. storočia, kníhkupecké oprávnenie nemal a snažil sa o získanie výnimky oprávnenia podnikat' bez neho. K legalizácii asi nikdy nedošlo.⁵² Po jeho smrti v roku 1811 došlo k spojeniu vdovy Zuzany Lippertovej

⁴⁴ Prvá zachytená inzercia: *Intelligenzblatt für Ungarn*, č. 40, 24. 5. 1803, s. 429. Inzeroval zriedkavo, ale jeho ponuka sa objavuje ešte aj po roku 1810. Bol aj vydavateľom hudobných diel. SZÓRÁDOVÁ, Eva. Klavírna kultúra v Bratislave v rokoch 1770 – 1830 (II). In: *Musicologica Slovaca*. 6 (32), 2015, s. 193.

⁴⁵ AMB. Fond CL, šk. 474, č. 441, č. 451.

⁴⁶ HORVÁTH, Pavel. Nakladateľská činnosť bratislavských kníhárov v rokoch 1670 – 1770. In: *Kniha '93 – '94*. Martin: Matica slovenská 1996, s. 56-57.

⁴⁷ O týchto aktivitách: KOLLÁROVÁ, odk. 27, s. 96-100, 132-137.

⁴⁸ *Pressburger Zeitung*, 27. 12. 1793, č. 104, s. 1 321.

⁴⁹ Napr. v *Intelligenzblatt für Ungarn*, č. 73, 12. 9. 1800, s. 823 a i.

⁵⁰ *Intelligenzblatt für Ungarn*, č. 52, 2. 7. 1799, s. 586.

⁵¹ *Intelligenzblatt für Ungarn*, č. 43, 31. 5. 1811, s. 483.

⁵² K Lippertovým oprávneniam nariadenia miestodržiteľstva 1798 – 1799: AMB. Fond CL, šk. 408, č. 266, šk. 410, č. 147. V ďalších správach miestodržiteľstva z roku 1799 sa objavuje termín *repositio*, zrejme prenos oprávnení na jeho osobu. Mohlo ísť o oprávnenie manželky: AMB, Fond CL, šk. 411, č. 227 a č. 273.

a kníhkupca Karola Wiganda, ktoré však netrvalo dlho.⁵³ V roku 1813 už spolupracovala s kníhviazačom Karolom Schöneggerom. Spoločne požiadali miestodržiteľstvo o povolenie, či výnimku z obmedzenia, ktoré vydal bratislavský magistrát v roku 1811, predávať navštívenky a gratulačné oznamy.

Tak sa dostali do sporu s Meidingerom a Fähnrichom. Vo svojom stanovisku označili túto snahu za odporujúcu citovanému nariadeniu o kompetenciách kníhkupcov z roku 1806, a teda aj neoprávnenú a poškodzujúcu ich záujmy. Majú už svoj kníhkupecký priestor získaný kúpou Löweho obchodu a Schönegger mal exkluzívne právo na predaj učebníc. Podľa spomenutého nariadenia magistrátu kníhkupci nemôžu predávať takýto tovar. Lippertová a Schönneger však poukázali na to, že ani Meidinger a Fähnrich, obchodníci s hudobníkmi a mapami, nijaké zvláštne oprávnenie nikdy nemali, ale napriek tomu navštívenky a gratulačné oznamy predávali. Magistrát podporil Meidingera a Fähnricha, ale miestodržiteľstvo naopak rozhodlo, že nie je dôvod zakazovať tento predaj Lippertovej a Schöneggerovi, keď sa mu už aj tak niekoľko rokov venujú.⁵⁴

Žigmund Ivanič

Inzercia odhaľuje niektoré dosiaľ vcelku nepovšimnuté subjekty a poskytuje informácie o ich zániku a fúziách. Nedozieme sa však všetko. V roku 1802 požiadal o povolenie predávať antikvárne knihy Žigmund Ivanič (Ivanics). K jeho žiadosti sa mali vyjadriť ostatní kníhkupci, no ich reakcie sa nezachovali. Nakoniec Ivanič nedostal povolenie otvoriť si antikvariát, ale povolenie neobmedzene predávať knihy „orientované na domácu literatúru“.⁵⁵

Čo viedlo miestodržiteľskú radu k takémuto rozhodnutiu, dnes nevieme celkom presne povedať. Na jednej strane to mohla byť snaha obmedzovať ťažko kontrolovateľný import, na druhej strane – lobovanie konkurenčných kníhkupcov. Jeho meno sa neskôr objavuje v súvislosti s odškodňovaním kníhkupcov po recenzúrnej akcii, čo znamená, že v Bratislave naozaj pôsobil.⁵⁶

Po roku 1811 sa etabloval v Pešti a Budíne ako kníhkupec a prevádzkovateľ čítárne.⁵⁷

Jozef Landes

V roku 1811 sa v Bratislave objavil kníhkupec Jozef Landes. Obchod mal na Hlavnom námestí.⁵⁸ Využil príležitosť založiť si čítareň, čo umožnila nová smernica o zakladaní verejných požičovní,⁵⁹ a v roku 1812 si v Bratislave otvára prvú požičovňu kníh zriade-

⁵³ Karol Wigand prišiel do Bratislavy zo Šoprone a začal pracovať ako Lippertovej zamestnanec. Bol otcom Karola Fridricha Wiganda, kníhtlačiara, kníhkupca, vydavateľa Slovenských národných novín.

⁵⁴ AMB. Fond CL, šk. 481, č. 302, šk. 482, č. 540; MNL – OL, C 60, cs. 114, 7028.

⁵⁵ „*Libri litteraturam domesticam respicientes*“. AMB. Fond CL, šk. 427, č. 329, šk. 428, č. 348, šk. 432, č. 89.

⁵⁶ MNL – OL, C 60, cs. 116, 17881, ad Nrum 30898.

⁵⁷ FÜLÖP, Géza. *A magyar olvasóközönség a felvilágosodás idején és a reformkorban* [online]. 1978 [cit. 2025-04-30]. Dostupné z: <http://mek.niif.hu/01600/01608/01608.htm>

⁵⁸ *Intelligenzblatt für Ungarn*, č. 3, 11. 1. 1811, s. 32: Bey Joseph Landes, Buchhändler in Pressburg am Hauptplatz nächst der Grünstübel-Gasse in Herrn Katl Schnellers Hause Nro 5. ist zu haben: ... V tomto roku inzeroval pravidelne.

⁵⁹ KOLLÁROVÁ, odk. 36, s. s. 487-491. Nariadenie miestodržiteľstva o tom, že tieto požičovne sa nesmú zmeniť na čítárne a čitateľské zhromaždenia, teda na miesta združovania rozpráv, ako to

nú podľa princípov novej právnej úpravy. Nachádzala sa rovnako na Hlavnom námestí v budove vo vlastníctve Imricha Eszterházyho.⁶⁰ O jeho čitárni veľa nevieme, no stručnú správu o nej prináša Paul Ballus na začiatku 20. rokov 19. storočia.⁶¹ Pravidelne inzeroval na stránkach *Intelligenzblatt* a neraz bol označený ako kontaktný na výber prenumeračných poplatkov. Pravidelne vydával aj katalógy svojej ponuky.⁶² V cenzorských prameňoch sa zachovala správa súvisiaca s kontrolou ponuky jeho čitárne z roku 1814. Keď chcel do nej pridať knihy získané z viedenských a peštianskych kníhkupectiev, cenzor ich označil za zakázané a nepovolili mu to.⁶³

Ephraim Löwy

Ďalším neznámym kníhkupeckým subjektom, ktorý sa vynoril z cenzorských prameňov, je Ephraim Löwy. V januári 1813 zadržali a skonfiškovali zásielku náboženských kníh určených pre židovských obyvateľov. Z veľkej tlačiarne hebraik vo falckom Sulzbachu ju poslali bratislavskému obchodníkovi Ephraimovi Löwymu. Okamžite urobili prehliadku jeho kníhkupectva a zadržali ďalšie knihy. Uhorská kancelária nariadila urobiť kontroly obchodníkov s hebrejskými knihami aj v Budíne a Pešti. V tom čase pravdepodobne bežná zásielka modlitebných kníh, starozákonných a talmudických textov vyvolávala veľký rozruch a vyšetrovanie, dokonca návrh pečiatkovať hebrejské knihy na tridsiatkových staniaciach, aby bolo možné odlíšiť nerevidované výtlačky, a takto kontrolovať ich obeh v krajine.⁶⁴ Dnes nevieme celkom dobre vysvetliť, prečo. K Löwyho zásielke sa mal vyjadriť cenzor hebrejských kníh, Johann Nepomuk Alber. Nadriadených upozornil na to, že knihy s týmto obsahom, ak sú vytlačené vo Viedni, dostanú povolenie cenzúrnej komisie. Tieto sú zakázané len preto, že neboli vytlačené na území monarchie, teda na základe zákazu dovozu hebrejských kníh.⁶⁵ Obchodníka sa zastal aj bratislavský študijný riaditeľ, Jozef Szapáry. Löwy mu poslal svoje stanovisko, lepšie povedané, prosbu. Vysvetlil, že štyridsať rokov čestne obchoduje a tieto obchody sú prostriedkom jeho obživy. Skonfiškovaný tovar v skutočnosti nedoviezol – buď ho kúpil na licitáciách po pozostalých, doviezol zo skladu v Eisenstadte, alebo ich získal od privilegovaných viedenských kníhkupcov. Nevie, teda, ako sa previnil. Aj na posledných peštianskych trhoch mu zhabali knihy bez toho, aby v nich našli niečo podozrivé. Tento postup úradov ho ruine.⁶⁶ V júni 1813 však Uhorská kancelária po-

bolo v prípade čitární v 80. a 90. rokoch 18. storočia, za čo bolo zodpovedné mesto: AMB. Fond CL, šk. 472, č. 152.

⁶⁰ *Intelligenzblatt für Ungarn*, č. 43, 27. 11, 1812, s. 641: In der Joseph Landes'schen Buchhandlung und Leihe-Bibliothek, am Hauptplatze neben dem Consilii-Gebäude, im Graf Emerich Eszterházy'schen Hause Nro. 4. der Hauptwache gegenüber, ...

⁶¹ BALLUS, Paul von. *Presburg und seine Umgebungen*. Presburg: Schwaiger und Landes, 1823, s. 160. Máme tiež správu o zložení povinnej kaucie pri jej zakladaní: AMB, CL, šk. 473, fasc. 8, č. 320 1811, šk. 471 1811, č. 85.

⁶² Exempláre zachované v Országos Széchényi könyvtár: [online]. 2025 [cit. 2025-04-30]. Dostupné z: <https://nektar.oszk.hu/hu/manifestation/3875761>.

⁶³ MNL – OL, C 60, cs. 115, 6564.

⁶⁴ MNL – OL, C 60, cs. 114, 2835, 4584, 5163

⁶⁵ MNL – OL, C 60, cs. 114, 11264, 13263.

⁶⁶ MNL – OL, C 60, cs. 114, 13263.

tvrdila svoje rozhodnutie – dovoz kníh zo Sulzbachu je porušením nariadení a vinníka majú exemplárne potrestať.⁶⁷

Cenzor verzus kníhkupci

Už na konci 90. rokov prestali kníhtlačiari a kníhkupci pôsobiť ako pasívne obeť dozornej legislatívy. Množili sa žiadosti o kompenzácie a náhrady škôd pri akejkoľvek možnosti dokázať, že cenzor urobil chybu. V istých prípadoch bola kompenzácia aj vyplatená. Podobnú reakciu vyvolalo aj zatvorenie čítární. Štát, hoci nerád, musel po recenzúrnej akcii priznať kompenzácie.

V roku 1798 do úradu lokálneho akademického revízora v Bratislave nastúpil kaplán z Herceghútu, Dominik Szathmáry. Jeho pôsobenie v tomto úrade má veľkú výpovednú hodnotu pre poznanie atmosféry, v ktorej kníhkupci pracovali, systému práce a argumentácie cenzorov, ale aj osobností vykonávateľov dozoru. Szathmáry už v januári 1799 žiadal doplniť úrad o pomocníka. Bratislavu opísal ako regionálnu kníhkupeckú križovatku. Okrem toho, že tu pôsobí päť kníhkupcov, prúdi cez ňu aj tovar z iných častí Uhorska, vrátane Chorvátska a Sedmohradska. Takto na tridsiatkovej stanici zachytia – a následne je potrebné prezrieť – (pravdepodobne ročne) 18 000 kníh. Túto záťaž bez pomocníkov nie je schopný zvládnuť. Navrhol tiež, aby si obchodníci sami spisovali zoznamy dovezených titulov a poskytovali ich úradu. Predišlo sa aj rôznym pokusom doviesť knihy zakázané alebo nerevidované vo Viedni.⁶⁸

V júni 1802 napísal ďalšiu žiadosť o personálne rozšírenie úradu. Argumentoval podrobným a miestami až afektívnym opisom svojich povinností. S istým odstupom môže byť jeho výklad zdrojom vnímania kníhkupeckého a vydavateľského života, jeho sietí a ruchu. Cenzor tvrdil, že aktuálne je jeho záťaž taká, že nemôže neskolabovať. Okrem diel, ktoré si nosí do vlasti mládež augsburského a helvétskeho vyznania vracajúca sa zo štúdií, bratislavskí kníhkupci importujú ročne okolo 30 000 kníh, čo podložil vyhlásením tridsiatkovej stanice. Aprobovanie rukopisov predstavuje rovnako nemalú záťaž: prúdia k nemu práce profesorov z Nitry, Trnavy, Györu a niekedy aj z Debrecína, a to najmä preto, že v Bratislave sú štyri – v celom Uhorsku veľmi dobre známe – tlačiarne. A tie prispievajú ku kumulovaniu rukopisov prichádzajúcich z rôznych častí kráľovstva.⁶⁹

Zachované pramene odhaľujú, že napriek opisovanej priveľkej záťaži, Szathmáry často robil akúsi nadprácu v podobe zákazov nad rámec platných predpisov. V roku 1800 sa „prevalil“ neadekvátny zákaz almanachu a pokračoval žiadosťou bratislavského tlačiaru, Jána Nepomuka Schaufa, o refundáciu škody.⁷⁰ Na cenzora sa sťažoval študent nespravodlivo zbavený dovezených kníh,⁷¹ a nespokojnosť s jeho postupmi prejavovali aj kníhkupci.⁷²

A pravdepodobne aj konfiškácie v roku 1802, ale zrejme aj ďalšie okolnosti, o ktorých nemáme vedomosti, prispeli k tomu, že bratislavskí kníhkupci sa rozhodli na neho

⁶⁷ MNL – OL, C 60, cs. 114, 16460

⁶⁸ MNL – OL, C 60, cs. 94, 4361.

⁶⁹ MNL – OL, C 60, cs. 100, 15501.

⁷⁰ MNL – OL, C 60, cs. 98, 11358.

⁷¹ MNL – OL, C 60, cs. 100, 13466.

⁷² MNL – OL, C 60, cs. 100, 17714.

sťažovať spoločne. Text ich sťažnosti sa síce nezachoval, ale zo stanoviska miestodržiteľstva sa dozvedáme, že v podstate žiadali, aby sa s nimi zaobchádzalo rovnako, ako s peštianskymi alebo viedenskými kníhkupcami a predmetom ich sťažnosti boli pravdepodobne podmienky obchodu s antikvárnymi knihami. Szathmáryho obsiahla reakcia vnáša trochu svetla do obsahu tejto sťažnosti. Kníhkupci žijú nielen z lokálneho predaja, ale aj z toho, že prevádzajú tovar do rôznych častí kráľovstva a mimo neho. Je však veľmi nebezpečné, že unikajú nariadeniam, ktoré majú zabrániť úpadku mravov a cirkevnej náuky, a predovšetkým to je následkom predaja antikvárných kníh. Nikdy podľa neho nekolovalo tolko diel znesväcujúcich kráľovstvo a náboženstvo pod rúskom dobra. Antikvárný predaj kníh obnovuje cirkulovanie nebezpečných myšlienok, a to obzvlášť v Bratislave, kde sa takéto knihy úplne slobodne nakupujú a predávajú. Sú súčasťou súkromných knižníc a do tohto súkromného vlastníctva nemôže revízor nijako vstúpiť. Jediný spôsob, ako docieľiť kontrolu, by bolo pridelenie jedného revízora každému antikvárovi, čo však nie je uskutočniteľné, takže nebezpečné knihy ohrozujú mládež a kráľovstvo a živia revolučné myšlienky. Antikvárný obchod prekvitá vo Viedni, v Pešti a v Budíne a všetky knihy tu zakúpené musia ako predmet zahraničného obchodu podstúpiť (ďalšiu) revíziu. Z toho môžeme dedukovať obsah alebo aspoň časť sťažnosti: antikvárný tovar, už raz revidovaný vo Viedni alebo v Pešti, nemohli bez cenzorskej kontroly predávať v Bratislave. Szathmáry nezabudol upozorniť ani na to, že sa nedodržiava nariadenie o revízii súpisov knižných pozostalostí pred ich licitáciou.⁷³ V roku 1802 podľa správy tridsiatkovej stanice a vyjadrenia cenzora previezli kníhkupci cez bratislavskú colnicu približne 30 000 kníh.⁷⁴ Bolo v silách jedného revízora takéto množstvo skontrolovať? Skôr sa zdá, že nie a Szathmáry sa na podmienky práce neraz sťažoval.

V roku 1811 sa kníhkupci na revízora opäť sťažovali. Sťažnosť opäť nemáme k dispozícii, ale zo správy uhorskej kancelárie vyplýva, že tentokrát bola predmetom sťažnosti jeho nekompetentnosť. Údajne vôbec nemá prehľad v nemeckej literatúre a kníhkupci, ak chcú previezť zakázané nemecké knihy, prevádzajú ich označené ako cirkevné dejiny. Takže sa ukazuje, že knihy riadne neprezerá, nevenuje pozornosť konvolútom, a takto je možné pod titulom „cirkevné dejiny“ importovať zakázané diela.⁷⁵

⁷³ MNL – OL, C 60, cs. 100, 17714, 27609.

⁷⁴ MNL – OL, C 60, cs. 100, 14696.

⁷⁵ MNL – OL, C 60, cs. 112, 16249.

Záver

Knižný trh na sledovanom území a v sledovanom období formovalo množstvo faktorov. Predovšetkým išlo o obdobie revolúcie a koalíčných vojen, komplikovanej politickej, ekonomickej a sociálnej situácie. Podľa vyjadrení cenzora dovoz stále stúpал. V roku 1802 predstavoval takmer násobok stavu z roku 1798. Nevieme, ako sa situácia vyvíjala ďalej.

Financovanie vojen prinieslo infláciu a hospodársku stagnáciu vrcholiacu menovou krízou a štátnym bankrotom v roku 1811. Obyvateľstvo prišlo približne o 80 % hodnoty svojich úspor. Významne schudobnelo nielen vidiecke obyvateľstvo, ale nižšiu kúpnu silu mali v tomto období zjavne aj mestá. To muselo poznačiť aj obchodnú bilanciu kníhkupectiev. Hoci nemáme k dispozícii nijaké pramene účtovného charakteru a iné stopy, či autentické vyjadrenia, môžeme to považovať za vcelku nespochybniteľné.

Po období rozvoja vyvolanom jozefínskou dereguláciou nastúpilo obdobie útlmu, zapríčinené nielen celkovými hospodárskymi podmienkami, ale aj legislatívnymi zmenami a neustálou potrebou štátu kontrolovať, či dokonca formovať čitateľské záujmy obyvateľstva. To vyvrcholilo tzv. recenzúrnou akciou v roku 1803.

V sledovanom období na bratislavskom území pôsobilo spolu deväť subjektov, ktoré môžeme označiť ako kníhkupectvo alebo obchod s umením (obrazmi, hudobníkmi) a knihami. Výskum inzercie od 90. rokov 18. storočia ukázal, že dochádzalo k postupnej premene sortimentu. Namiesto klasickej kníhkupeckej a antikvárnej ponuky sa v inzercii stále viac dostával do popredia nekníhkupecký tovar – príležitostný triviálny papiernický sortiment, lieky určené na domácu liečbu, kozmetika a potravinársky tovar (čokoláda) a tento trend možno pozorovať aj u iných kníhkupcov na území Slovenska a v Európe.⁷⁶ Nemožno si nevšimnúť, že kníhkupci na tlak reagovali protitlakom, a to nielen v podobe utajovacích opatrení, ako v predchádzajúcom období, ale aj požiadavkami na náhradu škôd spôsobených reatroaktivitou recenzúry alebo nesprávnymi postupmi cenzorov.

Možnosť oživiť podnikanie čítárňami, hoci v principiálne iných podmienkach, ako pred rokom 1800, nezostala nevyužitá. V Bratislave sa jej chopil Jozef Landes, no o prevádzke čítárne nemáme zatiaľ nijaké podrobnejšie správy.

⁷⁶ Tendencia kníhkupectiev (Sortimentsbuchhandlungen) k aglomerácii rôznych obchodných odvetví: JÄGER, Georg a Jörg SCHÖNERT. Die Leihbibliothek als literarische Institution im 18. und 19. Jahrhundert — ein Problemaufriß. In: JÄGER, G. a J. SCHÖNERT, eds. *Die Leihbibliothek als Institution des literarischen Lebens im 18. und 19. Jahrhundert. Organisationsformen, Bestände und Publikum* [online]. Hamburg: Hauswedell & Co., 1980, s. 8. Pozri aj: KOLLÁROVÁ, odk. 4.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

Archívne pramene

Archív mesta Bratislavy, Fond CL.

Štátny archív v Nitre, Fond Prievidzskí
piaristi.

Magyar Némzeti Léveltár – Országos levéltár,
Fond C 60

Publikované pramene

BALLUS, Paul von. *Presburg und seine Umgebungen*. Presburg: Schwaiger und Landes, 1823.

Intelligenzblatt für Ungarn [online]. [cit. 2025-04-30]. Dostupné z: <https://www.digitalniknihovna.cz/d/periodical/uuid:1a-259ce3-e67f-45a0-b923-c1503070cbc8>

KROPATSCHEK, Joseph. *Sammlung der Gesetze, welche unter der glorreichen Regierung des Kaisers Franz des Zweyten ...* Bd. 21. Wien: Möslle, [1806].

Öndregé Sswaygera, ... gsau následugicý Slowen-ské knihy k dostánj...[b. m.]: [b. t.], 1814.

Pressburger Zeitung [online]. [cit. 2025-04-30]. Dostupné z: <https://www.digitalniknihovna.cz/d/periodical/uuid:1ec30e40-d452-111de-8dc5-000d606f5dc6>

Verzeichniss der Bücher, welche bey Andreas Schwaiger ... zu haben sind. [b. m.]: [b. t.], Im November 1814.

Literatúra

AMBRÚŽOVÁ PORIEZOVÁ, Miriam a Petronela KRIŽANOVÁ. Knižnica Michala Zorkóczyho – budovanie a osudy knižnej zbierky na prelome 18. a 19. storočia. In: *Studia Bibliographica Posoniensia*. 2021, s. 85-99. ISSN 1337-0723

BACHLEITNER, Norbert. *Die literarische Zensur in Österreich von 1751 bis 1848*. Wien, Köln, Weimar: Böhlau, 2017. ISBN 978-3-205-20502-9

BULKOVÁ, Petronela. Knihupecká profesia očami súdobých svedectiev a legislatívy: Nariadenie pre knihkupcov v Uhorsku (1772). In: *Studia Bibliographica Posoniensia*. 2011, s. 11-23. ISSN 1337-0723

V. ECSEDY, Judit. Schauuff pozsonyi könyvkia-dó kétnyelvű hirdetése (1790). In: NYERGES, Judit, Attila VERÓK a Edina ZVARA, eds. *MONOKgraphia: Tanulmányok Monok István 60. születésnapjára*. Budapest: Kosuth Kiadó, 2016, s. 170-173. ISBN 978-963-09-8702-8

FÜLÖP, Géza. *A magyar olvasóközönség a felvilágosodás idején és a reformkorban* [online]. 1978 [cit. 2025-04-30]. Dostupné na: <http://mek.niif.hu/01600/01608/01608.htm>

HOLANOVÁ, Emília. Vydavateľsko-knihupecké ponukové katalógy bratislavských knihkupcov Dolla a Schwaigera 18. a začiatku 19. storočia. In: *Kniha '87*. Martin: Matica slovenská, 1988, s. 60-75. ISSN 1336-5436

HORVÁTH, Pavel. Nakladateľská činnosť bratislavských knihárov v rokoch 1670 – 1770. In: *Kniha '93 – '94*. Martin: Matica slovenská 1996, s. 53-63. ISSN 1336-5436

- JÄGER, Georg a Jörg SCHÖNERT. Die Leihbibliothek als literarische Institution im 18. und 19. Jahrhundert — ein Problemaufriß. In: JÄGER, G. a J. SCHÖNERT, eds. *Die Leihbibliothek als Institution des literarischen Lebens im 18. und 19. Jahrhundert. Organisationsformen, Bestände und Publikum* [online]. Hamburg: Hauswedell & Co., 1980. ISBN 3-7762-0200-9
- KOLLÁROVÁ, Ivona. *Vydavatel'ia v 18. storočí: Trilógia k dejinám typografického média*. Bratislava: Veda, 2006. ISBN 80-224-0889-1
- KOLLÁROVÁ, Ivona. *Slobodný vydavateľ, mysliaci čitateľ*. Budmerice: Vydavateľstvo Rak, 2013. ISBN 978-80-85501-57-5
- KOLLÁROVÁ, Ivona. Inštitucionalizácia a disciplinizácia čítajúcej verejnosti. In: KOVÁČ, Dušan, Eva KOWALSKÁ a Peter ŠOLTÉS, eds. *Spoločnosť na Slovensku v dlhom 19. storočí*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2015, s. 469-496. ISBN 978-80-224-1478-4
- KOLLÁROVÁ, Ivona. *Tajne: Nebezpečná myšlienka a netransparentnosť komunikačných sietí v čase nepokoja (1780 – 1799)*. Bratislava: Veda, 2020. ISBN 978-80-224-1822-5
- KOLLÁROVÁ, Ivona. Verejné čítárne ako priestor rozširovania nebezpečnej lektúry na konci 18. storočia: Stratégie aktérov v podmienkach dozoru. In: DUDEKOVÁ KOVÁČOVÁ, Gabriela. et al. *V supermarketoch dejín: podoby moderných dejín a spoločnosti v stredoeurópskom priestore*. Bratislava: Veda, 2021, s. 393-409. ISBN 978-80-224-1897-3
- KOLLÁROVÁ, Ivona. Sondy a úvahy o premenách knižného trhu na prelome 18. a 19. storočia. In: *Studia Bibliographica Posoniensia*. 2023, s. 11-29. ISSN 1337-0723
- MIŠIANIK, Ján. *Pohľady do staršej slovenskej literatúry*. Bratislava: Veda, 1974.
- SCHEMBOR, Friedrich Wilhelm. *Meinungsbeeinflussung durch Zensur und Druckförderung in der Napoleonischen Zeit: Eine Dokumentation auf Grund der Akten der Obersten Polizei- und Zensurhofstelle*. Wien: [s. e.], 2010.
- SZÓRÁDOVÁ, E. Klavírna kultúra v Bratislave v rokoch 1770 – 1830 (II). In: *Musikologica Slovaca*. 6 (32), 2015, s. 165-221. ISSN 1338-2594

doc. Mgr. Ivona Kollárová, PhD.

Ústredná knižnica SAV, v. v. i.,
Klemensova 19, 814 67 Bratislava
e-mail: Ivona.Kollarova@savba.sk

Venuje sa ochrane a sprístupňovaniu historických knižničných fondov a výskumu v oblasti dejín typografického média, cenzúry a adaptácie nekonformných ideí v období neskorého osvietenstva.

ARTIST AND CLIENT IN THE EARLY 19th CENTURY: THE WORK RELATIONSHIP BETWEEN JOHANN BLASCHKE AND FERENC KAZINCZY

Júlia PAPP

Abstract

The basic method of researching the work relationships between book illustrators, writers and publishers in the early 19th century is examining written sources related to them, i.e. correspondences and invoices about commissions, work processes and payments. An important source is the surviving correspondence between early 19th century writers and the organizers of the literary sphere of the era, who were taking an interest in or actively influenced the illustrations of the published books. The correspondence of Ferenc Kazinczy, one of the most important and influential organizers of the Hungarian literary and artistic sphere of the period, sheds light on the use of illustrations during the era and the relationships between authors, publishers and illustrators. From the thousands of letters that have survived, this article will examine those connected to Johann Blaschke (1770 – 1833), who was born in Bratislava and worked in Vienna for more than 40 years for publishers in Austria,

Germany and Hungary. Kazinczy commissioned Blaschke to make numerous illustrations for Kazinczy's own books and for the works of other writers, and Kazinczy followed the creation of the illustrations closely.

Keywords: Ferenc Kazinczy, Johann Blaschke, 19th century, book illustration, neoclassicism

Abstrakt

Základnou metódou skúmania pracovných vzťahov medzi knižnými ilustrátormi, spisovateľmi a vydavateľmi na začiatku 19. storočia je skúmanie písomných prameňov, ktoré sa ich týkajú, teda korešpondencie a faktúr týkajúcich sa objednávok, pracovných procesov a platieb. Dôležitým zdrojom je zachovaná korešpondencia medzi spisovateľmi raného 19. storočia a organizátormi literárneho života tej doby, ktorí sa zaujímali o ilustrácie vydávaných kníh alebo ich aktívne ovplyvňovali. Korešpondencia Ferenca Kazinczyho, jedného z najvýznamnejších a najvplyvnejších organizátorov uhorského literárneho

a umeleckého života tohto obdobia, objasňuje využitie ilustrácií v danej ére a vzťahy medzi autormi, vydavateľmi a ilustrátormi. Z tisícov zachovaných listov sa tento článok zameriava na tie, ktoré súvisia s Johannom Blaschkem (1770 – 1833), ktorý sa narodil v Bratislave a viac ako 40 rokov pôsobil vo Viedni pre vydavateľov v Rakúsku, Nemecku a Uhorsku. Kazinczy si u Blaschkeho objednal množstvo ilustrácií pre svoje vlastné knihy aj pre diela iných autorov a pozorne sledoval proces ich tvorby.

Kľúčové slová: Ferenc Kazinczy, Johann Blaschke, 19. storočie, knižná ilustrácia, klasicizmus

Introduction

The study of book illustrations in the 18th and 19th centuries has recently gained new impetus, there have been few attempts by researchers to map and explore the network of connections which existed between book illustrators and publishers. Scholars researching this topic have two basic methods which complement one another. One of them is the study of the written source material related to the working relationship between book publishers and illustrators, e.g. researching work processes, payments, invoices, and contracts. However, as Herbert Zeman pointed out in his study of 1979,¹ such research is hampered by the lack of documentary material, in other words by the fact that publishers' archives – some of which he mentions – are either few and far between or else incomplete.

When researching the work relationships between writers, publishers and book illustrators in the early 19th century, important sources are the surviving correspondences of writers and the organizers of the literary sphere who took an interest in or actively influenced the illustration of their published books.² The correspondence of Ferenc Kazinczy [Pict. 1], one of the most important and influential organizers of the Hungarian literary and artistic sphere of the period, sheds light on the use of illustrations during the era and the relationships between authors, publishers and illustrators. From the thousands of surviving letters,³ this article will examine those connected to the engraver Johann Blaschke. Blaschke was born in Bratislava and worked in Vienna for more than 40 years for publishers in Austria, Germany and Hungary.⁴ Ferenc Kazinczy commissioned Johann Blaschke to make engraving illustrations not only for Kazinczy's own works, but he occasionally also recommended the Viennese engraver to his friends and colleagues.⁵ Kazinczy followed the creation of almost every illustration very closely.

¹ ZEMAN, Herbert. Der Drucker-Verleger Joseph Ritter von Kurzböck und seine Bedeutung für die österreichische Literatur des 18. Jahrhunderts. In: *Die österreichische Literatur. Ihr Profil an der Wende vom 18. zum 19. Jahrhundert (1750 – 1830)*. Hrsg. v. Herbert Zeman. I-II. Graz: Adeva, 1979, pp. 144-145.

² See: RÓZSA, György. Czetter Sámuel. Egy magyar rézmetsző a 18 – 19. század fordulóján. In: *Magyar Művészettörténeti Munkaközösség Évkönyve*. 1952. Budapest: Művelt Nép Könyvkiadó, 1953, pp. 99-105; Kisfaludi KISFALUDY KÁROLY MINDEN MUNKÁI. HETEDIK BŐVÍTETT KIADÁS. Sajtó alá rendezte BÁNÓCZI, József. Hatodik kötet. Budapest: Franklin-Társulat kiadó, 1893, pp. 363-367.

³ *Kazinczy Ferenc levelezése*. Közzéteszi Dr. VÁCZY, János. Vol. I–XXI. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1890 – 1911. *Kazinczy Ferenc levelezése*. Közzéteszi HARSÁNYI István. Vol. XX. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1927. In: BERLÁSZ, Jenő, Margit BUSA, Klára Cs. GÁRDONYI and Géza FÜLÖP, EDS. *Kazinczy Ferenc levelezése*. Vol. XXIII. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1960. *Kazinczy Ferenc művei*. Levelezés. Vol. XXIV–XXV. Debrecen: debreceni egyetemi kiadó, 2013.

⁴ PAPP, Júlia. *Könyv és kép a 19. század elején. Blaschke János (1770 – 1833) illusztrációinak katalógusa*. Vol. I–II. Budapest: Argumentum Kiadó, 2012.

⁵ RÓZSA, György. KAZINCZY Ferenc a művészetben. In: *Művészettörténeti Értesítő*. (6) 1957/2-3, pp. 174-192; RÓZSA, György. Művészettörténeti jegyzetek a Kazinczy-levelezés 23. kötetéhez. In: *Művészettörténeti Értesítő*. (10) 1961/1. pp. 30-31; BASKAI, Ernőné. Gondolatok Kazinczy Ferenc művészettörténeti érdeklődéséről. In: *Az Egri Ho Si Minh Tanárképző Főiskola Füzetei*. [Acta Academiae Paedagogicae Agriensis: Nova series, Tom. 12, IV. MISCELLANEA] Eger, 1974, pp. 533-553; BÁN, Imre. Kazinczy klasszicizmusa. In: BÁN, Imre. *Eszmék és stílusok. Irodalmi tanulmányok*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1976, pp. 229-241; V. BUSA, Margit. *Kazinczy Ferenc bibliográfia*. Vol. I: Miskolc: Herman Ottó Múzeum, 1991, Vol. II: Sátoraljaújhely: Kazinczy Ferenc Társaság, 1994; *Kazinczy és a könyvművészet*. HAIMAN, György tanulmánya Kazinczynak Poétai berke szövegének, valamint

Johann Blaschke

Johann Blaschke was born in Bratislava in 1770 and moved to Vienna as a child with his court musician (Hofmusiker) father. He began his studies at the Viennese Academy of Fine Arts on the 1st of October 1787, and we run across his name in the matriculation register of the Academy as a student of copper engraving as late as 1794. Blaschke signed a marital contract on the 19th of December 1798 with Elisabeth Burger. Ludwig Maillard, an artist who made numerous book illustrations together with Blaschke, was one of his best men. Blaschke as a student at the Academy made eight engravings for Ovid's *Metamorphoses* (1791), which is one of the most important achievements of the Viennese classicist art of copper engraving. He was also popular with the publishers of calendars, almanacs and Romantic novels. The *Wiener Damenkalender* between 1796 and 1800 were illustrated by Blaschke, who based his works on Ludwig Maillard's drawings. From 1797 Franz Anton Schräml began to publish volumes of Wieland's works – reprints of the magnificent representative Leipzig publication of 1794. The more than 20 volumes that appeared between 1800 and 1803 almost all the engravings were cut by Blaschke.

From 1805 Anton Doll began to publish a series entitled *Taschenbuch für Freunde schöner vaterländischer Gegenden*. It contained various descriptions of Austrian regions, was illustrated by Blaschke's copper engravings. In 1807 Blaschke launched a major new project: he made 76 portraits for the 20-volume series *Oesterreichischer Plutarch* by Joseph Hormayr Freiherr zu Hortenburg, a historian in Tyrol and representative of the Austrian "imperial patriotism"; the publication contained biographies of famous personalities of the whole empire and was published by Anton Doll between 1807 and 1814. In 1810 and 1811 all the illustrations for Anton Doll's collected works of Schiller published in 26 volumes were engraved by Blaschke; also, at this time Doll and Blaschke started the biggest project of their cooperation, the publication of a reprint of the edition of Wieland's works in 63 volumes. Between 1820 and 1826 Blaschke regularly worked for Hungarian publications. He made several engravings depicting historical scenes, portraits of historic personalities, and artwork reproductions, for Hungarian almanacs such as Sámuel Igaz's *Zsebkönyv* [Almanac] and Hebe, and Károly Kisfaludy's *Auróra*. The illustrations of Blaschke were published by about 40 different Viennese and foreign publishers. He supposedly found his place in the new type of book publishing trade, a trade which was becoming independent of the feudal

Kazinczy kezdeményezésére készült rézmetszetek hasonmásaival. Budapest: Zrínyi Nyomda, 1981; ORLOVSZKY, Géza. *Kazinczy és Zrínyi. Kortárs*. (25) 1981/9. pp. 1467-1468; RÓZSA, György. *Kazinczy a műbíráló. Ars Hungarica*. (9) 1981/2, pp. 203-209; CSATKAI, Endre. *Kazinczy és a képzőművészetek*. (1925). G. GALAVICS, ed. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoport, 1983; SINKÓ, Katalin. *Kazinczy Ferenc és a műgyűjtés*. In: *Ars Hungarica*. (11) 1983/2, pp. 269-276; SZABÓ, Péter. *Kazinczy portréesztétikája*. In: *Ars Hungarica*. (11) 1983/2, pp. 277-285; FRIED, István. *Kazinczy és a képzőművészetek*. In: *Ars Hungarica*. (14) 1986/2, pp. 165-176; FRIED, István. *Képzőművészeti látás és kultúra Magyarországon a 19. század elején*. In: *Ars Hungarica*. (17) 1989/2, pp. 147-156; FRIED, István. *Az érzékeny neoklasszicista. Vizsgálódások Kazinczy Ferenc körül*. Sátoraljaújhely – Szeged: Kazinczy Ferenc Társaság, 1996; PORKOLÁB, Tibor. *Panteonizáció és vizuális reprezentáció*. In: *Regio*. (15) 2004/3, pp. 82-100; CSANÁDI-BOGNÁR, Szilvia. *Kazinczy Ferenc és a magyar művészettörténeti nyelv*. In: *Ars Hungarica*. (36) 2008/1-2. [Recte 2010], pp. 93-178.

patronage and aiming at satisfying the needs of the upcoming, more wealthy bourgeois at the beginning of the 19th century.

The beginnings of the relationship between Johann Blaschke and Ferenc Kazinczy

Blaschke's name was already mentioned in Kazinczy's note written around 1802 – 1803, which contained the addresses of Viennese artists.⁶ However, Kazinczy didn't seem to have known this information from personal experience, but copied it from somewhere. This is indicated by the fact that, for example, the address first written down after Blaschke's name, then crossed out, is the address of the artist Caspar Weinrauch, who is under Blaschke on the list. Kazinczy presumably made a mistake when copying the line, then corrected the error and wrote down Blaschke's real address. Kazinczy also collected the signatures of artists, and in 1808, in the "Autographa" chapter of the book list he made, among the names of Friedrich Oeser, Daniel Chodowiecki, Vinzenz Georg Kininger, Friedrich John, Clemens Kohl, Samuel Czetter, Jakob Stunder we can also find Joannes Blaschke ("No 87. *Joannes Blaschke – et No 88. Joann Neild, Sculptores Viennens.*").⁷

Although the first surviving letters describing the work relationship between Ferenc Kazinczy and Johann Blaschke are from 1807, their acquaintance began earlier. In 1805, Blaschke made an engraving of the poet's uncle, András Kazinczy [Pict. 2], which decorated the publication titled 'Magyar régiségek és ritkaságok' (Hungarian Antiquities and Rarities), published in 1808.⁸ The engraving was likely based on a painting made by a painter called Pongrácz.⁹ This painter may have been Ferenc Pongrácz, whose later painting titled 'Három cigány' (Three Gypsies) [Pict. 3] was an illustration of a well-known poem by the Austrian poet Nicolaus Lenau.

Around 1805, Kazinczy asked the Transylvanian printer, Antal Haykul, who lived in Vienna, to publish his collected writings, more precisely his series of translations, planned to be published in five volumes, which included the translation of the works of the French historian and writer, Jean-François Marmontel.¹⁰ Kazinczy had already commissioned Blaschke in 1804 to create the planned illustrations for the volume.¹¹ It seems that at that time Blaschke had only sent drawings made by his friend, Ludwig Maillard to Kazinczy, obviously to get his approval, because the illustrations made for the translation of Marmontel's works were not given to the writer until 1806.¹² The first part of the series, titled 'Marmontel Szívkepző regéi' (Marmontel's Heart-Teaching

⁶ Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára, Szemere Tár (B 14), Vol. I, XXXI.

⁷ Francisci Kazinczii Bibliotheca Antiquaria. Széphalmi, 1808. OSzK Kézirattár: Oct. Lat. 2. 70v.

⁸ *Magyar Régiségek és Ritkaságok*. Kiadta KAZINCZY Ferencz. Pesten, Mossóczy Institoris Károly' számára, Trattner Mátyás műhelyében. Vol. I. 1808. See: Francisci Kazinczii Bibliotheca Antiquaria. Széphalmi, 1808. Manuscript. Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Oct. Lat. 2. „1211. Andreas Kazinczy.” 83r.

⁹ *Kazinczy Ferenc levelezése*, ref. 2. III. 1892. Nr. 810, 421. See: *Művészet* (3) 1904/3. 204.

¹⁰ *Kazinczy Ferenc levelezése*, ref. 2. III. 1892. Nr. 741, 304.

¹¹ KAZINCZY, Ferenc. *Pályám emlékezete*. Sajtó alá rendezte ORBÁN, László. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2009, p. 197, 211.

¹² KAZINCZY, Ferenc. *Pályám emlékezete*, ref. 10. 215.

Tales), published in 1808¹³ in two volumes bound together with the numbering of the pages continuing from the first to the second volume, has one illustration of an ancient scene taking place in a building with a colonnade [Pict. 4], and another depicting two women talking in front of a gothic church [Pict. 5]. Blaschke made copper engravings of these illustrations based on the drawings made by Ludwig Maillard, in accordance with the contents of the letter he had previously sent to Kazinczy. Kazinczy included in the book an unmarked portrait of Baron Miklós Wesselényi the Elder from Hadad [Pict. 6] known as a generous patron of the theatre and literature of the era, whose portrait was put into the book because he contributed 500 forints to its publication.¹⁴

In a German letter to Kazinczy, written in Vienna in 1807,¹⁵ Blaschke wrote about which of the commissioned works he had completed, which ones he was still working on, and their prices.¹⁶ In some places between the lines, Kazinczy wrote in Hungarian which commission Blaschke is referring to, and these later added remarks appear in brackets in the text published in the collection of Kazinczy's correspondence. A closer look at the original letter, however, reveals that the editors of the 1893 volume of correspondence most probably misinterpreted some of Kazinczy's comments written between the lines of the letter. [Pict. 7] In the beginning of the letter, Blaschke mentions two completed seal stamps (Petschaft Stöckel), followed by some illustrations he was still working on. I believe that the quarto sized plate (Quart Platte), which cost 50 forints, was the portrait and title page for a planned volume of Gábor Dayka, a poet friend of Kazinczy's who died young. At that time, as the edges of the copper plates pressed onto the pages of publications show, it was common practice to engrave the image and text of the frontispiece and title page facing each other on a quarto sized copper plate for octavo sized books.

Portrait of Gábor Dayka

In 1803, Kazinczy asked the Viennese engraver, Vinzenz Georg Kininger to make a portrait of Gábor Dayka for the planned volume, based on Kazinczy's memory of Dayka.¹⁷ Kininger, however, did not accept the commission, as he wasn't given an image to base his work on, only a description.¹⁸ A few years later, Kazinczy commissioned a portrait and a vignette for the title page for the Dayka volume he intended to publish from Blaschke, because in 1807 the engraver mentions that the portrait and title page commissioned for the Dayka volume is already in progress. I have no information about whether Blaschke eventually finished the illustrations commissioned for the Dayka book or not. A few years later, Kazinczy was still looking for someone to make Dayka's portrait, which suggests either that the portrait was not completed around 1807 or that its quality did not meet Kazinczy's expectations. In any case, it is certain that the por-

¹³ *Kazinczynak fordított egyveleg írásai*. Első kötet. Marmontelnek szívképző regéji. Két könyvben. Széphalom, Abaújban, 1808.

¹⁴ *Kazinczy Ferenc levelezése*, ref. 2. V. 1894. Nr. 1176, pp. 182-183.

¹⁵ *Kazinczy Ferenc levelezése*, ref. 2. IV. 1893. Nr. 1088, pp. 526-527.

¹⁶ See V. BUSA, Margit. Kazinczy Ferenc kézirat-gyűjteménye Münchenben. In: *Irodalomtörténeti Közlemények* (LXXXV). 1981/4, pp. 442-458.

¹⁷ *Kazinczy Ferenc levelezése*, ref. 2. III. 1892. Nr. 572, 24. See: Fried, ref. 4. 156.

¹⁸ V. BUSA, ref. 15. 445.

trait of Dayka [Pict. 8] in the volume published in 1813 was not engraved by Blaschke, but by Joseph Gerstner.¹⁹ However, if we compare the hairstyle of the completed portrait of Dayka with Blaschke's engraving of the head of Apollo Belvedere in profile²⁰ [Pict. 9], we cannot rule out the possibility that the portrait of the poet was based on this engraving, which Kazinczy was also familiar with. The idea of an all'antica type portrait had not yet crystallized in Kazinczy's mind in 1803, when he asked Vinzenz Kininger to depict Dayka in a traditional Hungarian outfit.

Illustrations for literary translations

The other engraving mentioned in Blaschke's letter written in 1807, which was still in progress, was, according to Kazinczy's comment added to the letter, an octavo sized illustration for the Ossian, which cost 35 forints. Kazinczy ordered this picture from the engraver around 1804, and received it later. Kazinczy most probably wanted to decorate with the image of Darthula (the title of a poem by Ossian) a translation of the works of the fictional Celtic bard created by the Scottish poet James Macpherson. Blaschke's Ossian engraving, however, was eventually added by the publisher Joseph Geisinger to Kazinczy's volume of the translations of the works of the 17th century French writer and moralist, François de La Rochefoucauld, published in 1810 [Pict. 10].²¹ Although the author of a short review of the Rochefoucauld book, published in the spring of 1810 in the journal titled 'Hazai és Külföldi Tudósítások' (Hungarian and International Tidings) – presumably the editor István Kultsár – mentions that the publication is adorned with an excellent engraving,²² Kazinczy maliciously mentions in a letter that the publisher had decorated the book with an illustration created for another book.²³ This is an illustrative example of how, even in the first decades of the 19th century, illustrations were not always closely connected to the content of the publication. There are many examples of this practice in the 16th and 17th centuries: publishers often used pieces from their existing collection of illustrations to decorate several publications, often written about different subjects. In earlier times, there was sometimes no connection at all between the engraving and the subject of the book, but more sophisticated publishers usually did want to have some kind of a connection between the content of the text and the illustrations used as a secondary part of the book.

Blaschke seems to have included in his 1807 letter a stipple engraving, which cost 60 forints in octavo format, with Kazinczy adding the Hamilton note next to it. We

¹⁹ Újhelyi Dayka Gábor' Versei. Öszveszedte 's kiadta barátja KAZINCZY, Ferencz. Pesten, Trattner Mátyásnál, 1813. – *Kazinczynak Poetai Berke*. Pesten, Trattner Mátyásnál, 1813.

²⁰ *Handbuch der deutschen Dicht- und Redekunst, aus Beispielen entwickelt* von K. L. SCHALLER. Erster Theil. Wien: Anton Doll, 1806; *Gedichte*. Von Anton Ferdinand DREXLER. Wien: Anton Doll. Gedruckt bey Anton Strauß. 1816. See: *Musen-Almanach für das Jahr 1796*. Herausgegeben von Schiller. Neustrelitz, bei dem Hofbuchhändler Michaelis (engraved by Franz Bolt); *Für Aeltere Litteratur und Neuere Lectüre*. Quartal-Schrift. Erstes Stück. Leipzig: Johann Gottlob Immanuel Breitkopf, 1783. (Seydelmann del. E. G. Krüger sc. Dresdae); Kupferstichkabinett der Akademie der bildenden Künste Wien, inv. nr.: 12251 (Hubert Mauer).

²¹ *Herczeg Rochefoucauldnak maximái és morális reflexiói*, három nyelven, Németre fordította SCHULTZ, Magyarra KAZINCZY Ferentz. Bétsben és Triestben, Geisztinger Könyvárosnál. 1810.

²² *Hazai és Külföldi Tudósítások*, 1810. I. félv. 13. szám. 104.

²³ *Kazinczy Ferenc levelezése*, ref. 2. VIII. 1898. Nr. 1848, 120.

don't know what this artwork illustrated, but it is likely it was an engraving reproduction of a motif taken from one of the albums presenting the antiquities of the renowned 18th century English art collector, Lord William Hamilton (*Antiquités étrusques, grecques, et romaines tirées du cabinet de M. Hamilton ... Naples, 1766; Collection of engravings from ancient vases mostly of pure Greek workmanship discovered in sepulchres in the kingdom of the Two Sicilies ... now in the possession of Sir Wm. Hamilton ... Naples, 1791*).

Problematic assignments

The work relationship between Kazinczy and Blaschke was not without hiccups, as the poet asked several of his friends and acquaintances to convince Blaschke to finally finish and send to Kazinczy the promised engravings during their stay in Vienna. According to a letter written in 1807 by János Tőkés, a Transylvanian count and the tutor of Miklós Wesselényi the Younger, who later played an important role in the political life of the Hungarian Reform Era, he could not find the engraver in his home, but could only meet him in the Academy of Fine Arts, and therefore he was unable to take a look at the finished engravings.²⁴ Kazinczy also asked Pál Ocsóvszky,²⁵ the former tutor of Ferenc Teleki, the younger son of the Transylvanian chancellor Sámuel Teleki, and later the curator of the chancellor's library in Vienna, who lived in Vienna, to contact Blaschke.

In Kazinczy's letters we can also find examples of writers having a say in who will illustrate their works, and the authors would occasionally recommend their favorite illustrator to each other, sometimes based on the type of illustration they wanted to include in their book. For the first volume of a planned book of poems written by Kazinczy's friend, János Kis, Kazinczy wanted in 1812 the author's copper engraving portrait to be created by Johann Josef Neidl based on a drawing of Vinzenz Georg Kininger, while Blaschke would be asked to make a historical picture for the second volume, based on Kininger's drawing.²⁶ Kazinczy also occasionally gives reasons for not recommending a particular engraver because of their technical handicaps, while he suggests others because they have certain skills. Although Kazinczy is satisfied with some of Blaschke's portraits, he believes that Blaschke is better at engraving historical scenes than portraits.

Portrait of Dániel Berzsenyi

Kazinczy also gave advice to his poet friend, Dániel Berzsenyi, suggesting that he should request from Blaschke an engraving of a drawing of Venus, Amor and Psyche to illustrate his book.²⁷ Kazinczy's efforts to illustrate his own works and those of his friends with motifs taken from catalogues of engravings depicting classical artworks indicate the growing popularity of classicist taste. According to him, this is the best option even if the pictures have nothing to do with the content of the books, because it

²⁴ *Kazinczy Ferenc levelezése*, ref. 2. V. 1894. Nr. 1107, p. 1.

²⁵ *Kazinczy Ferenc levelezése*, ref. 2. V. 1894. Nr. 1150, p. 110.

²⁶ *Kazinczy Ferenc levelezése*, ref. 2. IX. Nr. 2118, p. 204; *Kazinczy Ferenc levelezése*, ref. 2. XI. Nr. 2616, p. 269.

²⁷ *Kazinczy Ferenc levelezése*, ref. 2. IX. Nr. 2161, p. 308. See: Újhelyi DAYKA Gábor' Versei, ref. 18. (J. Gerstner sc.) See: V. BUSA, Margit. *Kazinczy Ferenc kézirat-gyűjteménye*, ref. 15, pp. 445-447.

would help readers become accustomed to the beauty of classical art. Kazinczy himself collected classical motifs that could be used to illustrate books. In 1792, he made 15 folio drawings in the library of the University of Pest, from the illustrated volumes of 'L'antiquité expliquée et représentée en figure' written by the French Benedictine monk and scholar, Bernard de Montfaucon, as well as from the series of illustrations of Herculanean relics titled 'Le Antichità di Ercolano Esposte', the first part of which was published in 1757. In 1812, Kazinczy asked his friend Mihály Helmecczy, who was living in Pest, to specify the details of the source of the drawings he had made two decades ago, which indicates that Kazinczy planned to use the motifs he had once copied.²⁸ Kazinczy also followed the process of the creation of Dániel Berzsenyi's portrait for the volume. In order to learn more, Kazinczy asked Berzsenyi about the honorarium paid to the painter and the engraver, and also about who recommended the artists to him.²⁹ Berzsenyi's letter reveals that he had requested the creation of miniature portraits from two Viennese painters, Jacob Schorn and Mazzador, and that he wanted the engraving to be based on the portrait he liked more. Schorn was recommended to him by Blaschke, and he paid 30 and 25 forints for the miniature portraits, while the engraving cost 100 forints.³⁰ Kazinczy, after receiving the portrait engraving, thought that although both the painter's and the engraver's work was good, Blaschke could have done a better job for so much money.³¹

Facing the title page of the first edition published in 1813 is a portrait of the poet engraved by Blaschke [Pict. 11], and on the title page, as suggested by Kazinczy, is the classicist vignette of Venus, Cupid and Psyche, engraved by Johann Neidl.³² [Pict. 12] It is noteworthy that the portrait of Berzsenyi, who was an evangelical, was partially financed by the catholic ordinands in Pest, who also financially supported the publication of the poetry book. Schorn's miniature of Berzsenyi, painted on paper in 1812, is kept in the Art Collection of the Hungarian Academy of Sciences (inventory number 55) [Pict. 13]. The same two illustrations decorated the second, extended edition of Dániel Berzsenyi's poems, published in 1816.³³ [Pict. 14]

The influence of antique memorabilia on book illustrations

There are also examples in the era when, despite requesting commissions specifically for it, a publication was not decorated with illustrations made by the originally commissioned engraver. It seems that Kazinczy asked Blaschke for an illustration for the planned Lessing volume in 1806, as according to his diary the Viennese engraver sent him not only a portrait of András Kazinczy, but also an engraving related to Emilia Galotti. Although Kazinczy had already worked on the translation of Lessing's work during his imprisonment in Mukachevo in 1800 – 1801, and commissioned the illus-

²⁸ *Kazinczy Ferenc levelezése*, ref. 2. X. Nr. 2276, pp. 28-29.

²⁹ *Kazinczy Ferenc levelezése*, ref. 2. X. Nr. 2274, p. 21.

³⁰ *Kazinczy Ferenc levelezése*, ref. 2. X. Nr. 2296, pp. 72-73.

³¹ *Kazinczy Ferenc levelezése*, ref. 2. X. 1900. Nr. 2379, p. 238.

³² *Berzsenyi Dániel' Versei*. Kiadá HELMECZY Mihály. Pest: Trattner, 1813.

³³ *Berzsenyi Dániel' Versei*. Kiadta egy kalauz Értekezéssel megtoldva barátja HELMECZI Mihály. Második megbővített kiadás. Pest: Trattner János Tamás, 1816.

tration for it as described above, in the end the volume was not published until 1830, by József Bajza.

In a message Kazinczy sent to Blaschke in 1813 via a friend, he not only gives detailed instructions on the motifs of the illustrations for Sándor Báróczy's poetry book, but also asks the engraver to follow his advice even if he finds differences in the drawing made by Kininger the engraving is based on. In the end, however, the classicist illustrations decorating the Báróczy volumes³⁴ were not made by Blaschke. Mátyás Trattner, who lived in Pest, asked for a portrait of Báróczy as a young man for Báróczy's poetry book from Kazinczy, following the poet's advice, commissioned Kininger to draw it as a bust, and decorated the title pages of the volumes with motifs taken from the cameos of the Florentine museum.³⁵ In some copies (National Széchényi Library, Library of the Hungarian Academy of Sciences) the engravings are unmarked – Kazinczy must have received one of these series, because in one of his letters he only assumes that Blaschke was the creator of the images, while in other copies, in some of the volumes (1, 2, 4), 'J. G. Mansfeld sc.' is written onto the bottom of the page (Ráday Library). The classicist portrait of Sándor Báróczy [Pict. 15] in the first volume of the series is marked in all copies: the portrait was engraved by David Weiss. We don't know whether all eight engravings were made by Mansfeld, but it is certain that the background of the engravings in the first four volumes is homogeneous [Pict. 16] while in the last four it is lined, so it is also possible that more than one engraver worked on the illustrations [Pict. 17].

The engravings depicting the treasures of the Florentine museum were first published by the renowned antiquarian, Antonio Francesco Gori in his series titled 'Museum Florentinum exhibens insigniora vetustatis monumenta, quae Florentiae sunt...', published in Florence in 12 folio volumes between 1731 and 1766 [Pict. 18]. The first volume, which had two parts, presented on 200 sheets ancient cameos found in the museum's Medici collection and private collections in Florence. Scholars, based on Kazinczy's letters, refer to the Medici cameos as the models for the images that adorn the Báróczy volumes, but the vignettes were actually based on motifs from the ancient coins in the Florentine museum. The coins they were based on are found in a volume about ancient gold and silver coins titled 'Antiqua numismata aurea et argentea', published in 1740 as the third part of a series [Pict. 19].

However, as Kazinczy's writings reveal, the illustrations of the Báróczy volumes were not based on the engravings in Gori's series, but on the album of engravings of the French engraver, Francois-Anne David, published in eight volumes, which presents the treasures of the Florentine museum. In addition to the publications titled 'Antiquités d'Herculaneum' and 'Antiquités Étrusques, Grecques, et Romaines', published in Paris in the 1780s in 12 and 5 volumes, David also published a series about the antiquities of the Florentine museum between 1787 and 1803, based on Gori's work. The illustrations decorating the complete Báróczy edition are found in the fifth volume of the David series, published in 1787 with the title 'Medailles d'Or (Medailles antiques)' [Pict. 20]. A copy of this volume, which is rather incomplete, is kept in the University Library of Budapest. Kazinczy also intended to use engravings of notable classical

³⁴ *Báróczynak minden munkái*. Ujra kiadta KAZINCZY Ferencz. Vol.1-8. Pest: Trattner János Tamás, 1813 – 1814.

³⁵ *Kazinczy Ferenc levelezése*, ref. 2. XI. 1901. Nr. 2616, p. 269.

statues in the complete edition of his own works, the publishing of which began in 1814. The title pages of the series, which was eventually published in nine volumes, depict the Laocoon group [Pict. 21], a satyr family, Terpsichore etc. In addition to the classicist vignettes, Kazinczy also published a portrait in each of the nine volumes, continuing to build the virtual national pantheon he had begun creating around 1790 with commissioning portraits of famous Hungarian writers, poets and patrons, occasionally popularizing them as book illustrations.

Conclusion

Examining Blaschke's commissions at the turn of the 18th and 19th century we can trace the changes in views and choice of genre that took place in the Viennese book publishing trade. Books that popularized contemporary literature gradually came to the forefront alongside editions that presented antique literature, mythology, art, and history.

The information provided here would seem to suggest that book illustration at the turn of the 18th and 19th centuries and later during the first decade of the 19th century is not only relevant to art historians but also to scholars studying the book publishing trade of the period. Both book history and art history would greatly benefit from the study of the network of relations among publishers and illustrators. Ideally, a database containing the names of artists and the depicted topics would be a significant resource for scholars. In turn, these topics would represent an integral part of the newest topographic plans to shed light on the history of the book in the Habsburg Empire in the 18th and 19th centuries and make it truly interdisciplinary.

LIST OF BIBLIOGRAPHIC REFERENCES

- BÁN, Imre. Kazinczy klasszicizmus. In: BÁN, Imre. *Eszmék és stílusok. Irodalmi tanulmányok*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1976, pp. 229-241.
- Báróczynak minden munkáji. Ujra kiadta KAZINCZY Ferenc. Vol.1-8. Pest: Trattner János Tamás, 1813 – 1814.
- BASKAI, Ernőné. Gondolatok Kazinczy Ferenc művészettörténeti érdeklődéséről. In: *Az Egri Ho Si Minh Tanárképző Főiskola Füzetei*. [Acta Academiae Paedagogicae Agriensis: Nova series, Tom. 12, IV. MISCELLANEA] Eger, 1974, pp. 533-553.
- Berzsenyi Dániel' Versei. Kiadá HELMECZY Mihály. Pest: Trattner, 1813.
- Berzsenyi Dániel' Versei. Kiadta egy kalauz Értekezéssel megtoldva barátja HELMECZY Mihály. Második meg bővített kiadás. Pest: Trattner János Tamás, 1816.
- V. BUSA, Margit. Kazinczy Ferenc kézirat-gyűjteménye Münchenben. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*. (LXXXV) 1981/4, pp. 442-458.
- V. BUSA, Margit. *Kazinczy Ferenc bibliográfia*. Vol. I: Miskolc: Herman Ottó Múzeum, 1991, Vol. II: Sátoraljaújhely: Kazinczy Ferenc Társaság, 1994.
- CSANÁDI-BOGNÁR, Szilvia. Kazinczy Ferenc és a magyar művészettörténeti nyelv. In: *Ars Hungarica*. (36) 2008/1-2. [Recte 2010], pp. 93-178.
- CSATKAI, Endre. *Kazinczy és a képzőművészetek*. (1925). G. GALAVICS, ed. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoport, 1983.
- FRIED, István. Kazinczy és a képzőművészetek. In: *Ars Hungarica*. (14) 1986/2, pp. 165-176.
- FRIED, István. Képzőművészeti látás és kultúra Magyarországon a 19. század elején. In: *Ars Hungarica*. (17) 1989/2, pp. 147-156.
- FRIED, István. *Az érzékeny neoklasszicista. Vizsgálódások Kazinczy Ferenc körül*. Sátoraljaújhely – Szeged: Kazinczy Ferenc Társaság, 1996.
- Gedichte. Von Anton Ferdinand DREXLER. Wien: Anton Doll. Gedruckt bey Anton Strauß. 1816.
- Handbuch der deutschen Dicht- und Redekunst, aus Beispielen entwickelt* von K. L. SCHALLER. Erster Theil. Wien: Anton Doll, 1806.
- Herczeg Rochefoucauldnek maximái és morális reflexiói*, három nyelven, Németre fordította SCHULTZ, Magyarra and Ferentz KAZINCZY. Bétsben és Triestben, Geisztiger Könyvároshnál. 1810.
- Kazinczynak fordított egyveleg írásai*. Első kötet. Marmontelnek szívkepző regéji. Két könyvben. Széphalom, Abaújban, 1808.
- Kazinczy Ferenc levelezése*. Közzéteszi Dr. VÁCZY János. Vol. I–XXI. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1890 – 1911.

- Kazinczy Ferencz levelezése.* Közzéteszi HARSÁNYI István. Vol. XX. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1927. *Kazinczy Ferenc levelezése.* Vol. XXIII. BERLÁSZ, Jenő, Margit BUSA, Klára Cs. GÁRDONYI and Géza FÜLÖP, eds. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1960.
- Kazinczy és a könyvművészet.* HAIMAN György tanulmánya Kazinczynak Poétai berke szövegének, valamint Kazinczy kezdeményezésére készült rézmetszetek hasonmásaival. Budapest: Zrínyi Nyomda, 1981.
- KAZINCZY, Ferenc. *Pályám emlékezete.* Sajtó alá rendezte ORBÁN, László. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2009.
- Kazinczy Ferenc művei.* Levelezés. Vol. XX-IV-XXV. Debrecen: debreceni egyetemi kiadó, 2013.
- Kisfaludi KISFALUDY Károly minden munkái.* Hetedik bővített kiadás. Sajtó alá rendezte BÁNÓCZI József. Hatodik kötet. Budapest: franklin-társulat kiadó, 1893.
- Musen-Almanach für das Jahr 1796.* Herausgegeben von Schiller. Neustrelitz, bei dem Hofbuchhändler Michaelis (engraved by Franz Bolt); *Für Aeltere Litteratur und Neuere Lectüre.* Quartal-Schrift. Erstes Stück. Leipzig: Johann Gottlob Immanuel Breitkopf, 1783.
- ORLOVSZKY, Géza. *Kazinczy és Zrínyi. Kortárs.* (25) 1981/9, pp. 1467-1468.
- PAPP, Júlia. *Könyv és kép a 19. század elején.* Blaschke János (1770 – 1833) illusztrációinak katalógusa. Vol. I–II. Budapest: Argumentum Kiadó, 2012.
- PORKOLÁB, Tibor. Panteonizáció és vizuális reprezentáció. In: *Regio.* (15) 2004/3, pp. 82-100.
- RÓZSA, György. Czetter Sámuel. Egy magyar rézmetsző a 18. – 19. század fordulóján. In: *Magyar Művészettörténeti Munkaközösség Évkönyve.* 1952. Budapest: Művelt Nép Könyvkiadó, 1953.
- RÓZSA, György. KAZINCZY Ferenc a művészetben. In: *Művészettörténeti Értesítő.* (6) 1957/2-3, pp. 174-192.
- RÓZSA, György. Művészettörténeti jegyzetek a Kazinczy-levelezés 23. kötetéhez. In: *Művészettörténeti Értesítő.* (10) 1961/1, pp. 30-31.
- RÓZSA, György. Kazinczy a műbíráló. In: *Ars Hungarica.* (9) 1981/2, pp. 203-209.
- SINKÓ, Katalin. Kazinczy Ferenc és a műgyűjtés. In: *Ars Hungarica.* (11) 1983/2, pp. 269-276.
- SZABÓ, Péter. Kazinczy portréesztétikája. In: *Ars Hungarica.* (11) 1983/2, pp. 277-285.
- Újhelyi Dayka Gábor' Versei. Öszveszedte's kiadta barátja KAZINCZY, Ferencz. Pesten, Trattner Mátyásnál, 1813. – *Kazinczynak Poétai Berke.* Pesten, Trattner Mátyásnál, 1813.
- ZEMAN, Herbert. Der Drucker-Verleger Joseph Ritter von Kurzböck und seine Bedeutung für die österreichische Literatur des 18. Jahrhunderts. In: *Die österreichische Literatur. Ihr Profil an der Wende vom 18. zum 19. Jahrhundert (1750 – 1830).* Hrsg. v. Herbert ZEMAN. I-II. Graz: Adeva, 1979.

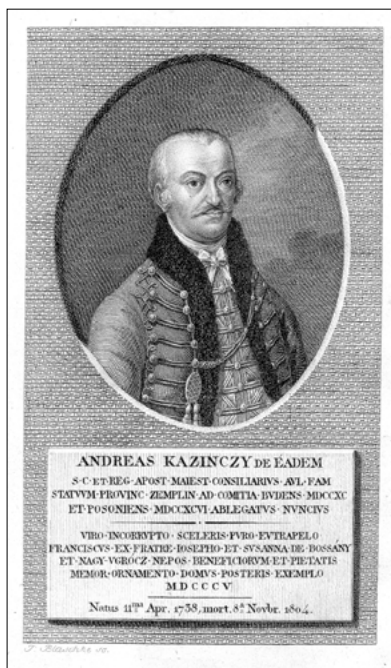
Resumé

A 19. század eleji könyvillusztrátorok, írók és kiadók közötti kapcsolatok kutatásának alapvető módszere a munkakapcsolatokra vonatkozó írott források, vagyis a megbízásokkal, a munkafolyamatokkal, a kifizetéssel kapcsolatos levelezések, számlák vizsgálata. Fontos forrást jelent a kiadandó könyveik illusztráltatását figyelemmel kísérő vagy aktívan befolyásoló 19. század eleji írók és irodalomszervezők fennmaradt levelezése. A korszak illusztráltatási szokásaira, a szerzők, a kiadók és az illusztrátorok kapcsolatrendszerére világít rá a korszak egyik legjelentősebb, leghatékonyabb magyar irodalom- és művészetszervezőjének, Kazinczy Ferencnek a levelezése. A több ezer fennmaradt levélből jelen előadásban azokat vizsgáljuk, amelyek a pozsonyi származású, több mint 40 éven keresztül Bécsben tevékenykedő, ausztriai, németországi és magyarországi kiadók számára egyaránt dolgozó Blaschke Jánoshoz (1770 – 1833) kapcsolódnak. Blaschke számos illusztrációt készített Kazinczy megrendelésére saját, illetve írótszai könyvei számára, amelyek elkészülését Kazinczy gondosan nyomon követte.

Illustrations

1. Vinzenz Georg Kininger –
Friedrich John:
Ferenc Kazinczy. Engraving.

ANDREAS KAZINCZY DE EADEM

S. C. ET REG. APOST. MAJEST. CONSILIARIUS. AVL. FAM.
STATIM. PROVINC. ZEMLIN. AD. OMNIA. INGENS. MDCCCX.
ET POSONIENS. MDCCCXVI. ABLEGATUS. NVNCIUS.

VIRI. INCORRUPTO. SCILICET. PVRO. EXTRAPELO
FRANCISCVS. EX. FRATRE. IOSEPHO. ET. SVS. ANNA. DE. BOSSANY
ET. XAVI. VERO. Z. NEPOS. BENEFICIVM. ET. FIDELITATIS
MEMOR. ORNAMENTO. DOMVS. POSTERIS. EXEMPLUM.
MDCCCXV.

Natus 11to Apr. 1758, mort. 8to Novbr. 1804.

J. Blaschke sculp.

2. Johann Blaschke:
András Kazinczy. 1805.
Engraving.

3. Ferenc Pongrácz: Three Gypsies. 1836.
Oil, canvas. Hungarian National Gallery

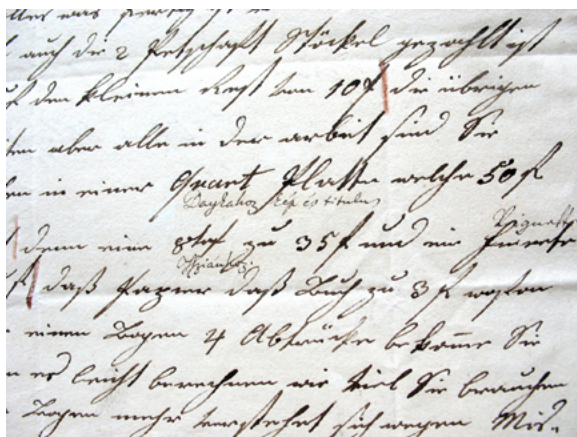
4. Johann Blaschke – Ludwig Maillard: Illustration. In: *Kazinczynak fordított egyveleg írásai*. Első kötet. Marmontelnek szívképző regéji. Két könyvben. Széphalom, Abaújban, 1808. Engraving.

5. Johann Blaschke – Ludwig Maillard: Illustration. In: *Kazinczynak fordított egyveleg írásai*. Első kötet. Marmontelnek szívképző regéji. Két könyvben. Széphalom, Abaújban, 1808. Engraving.

6. Miklós Wesselényi. 1808.
Engraving.

7. Johann Blaschke:
Letter to Ferenc Kazinczy. 1807.

8. Joseph Gerstner:
Gábor Dayka. 1813. Engraving.

9. Johann Blaschke: The head of Apollo
Belvedere. 1806. Engraving.

Hunc tantum populo monstrarunt fata.
Virg.

10. Johann Blaschke: Illustration.
In: *Herczeg Rochefoucauldnek maximái*
... Bécs, Triest, 1810. Engraving.

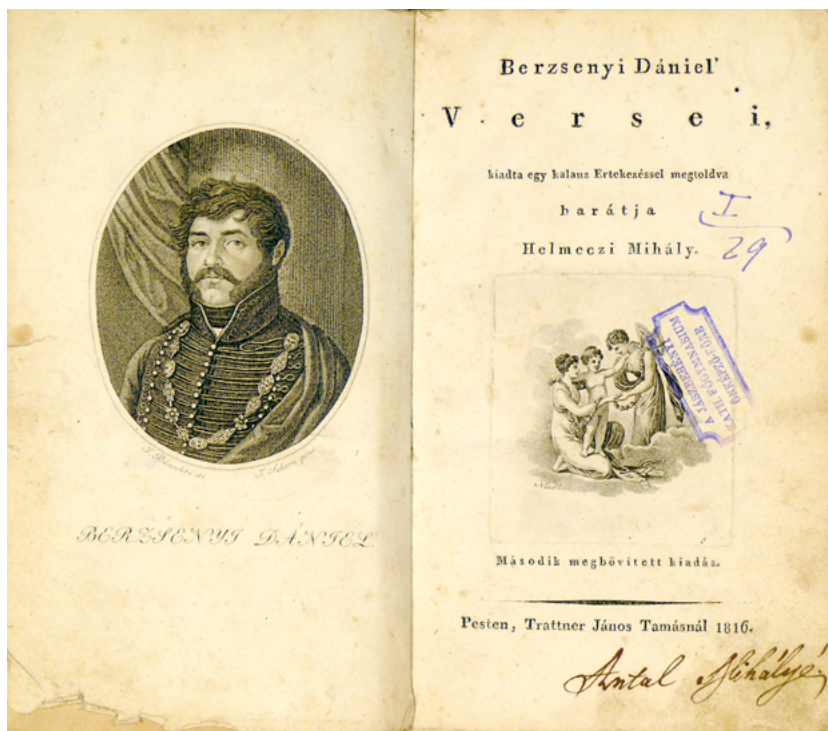
11. Johann Blaschke – Jacob Schorn:
Dániel Berzsényi. 1813. Engraving.

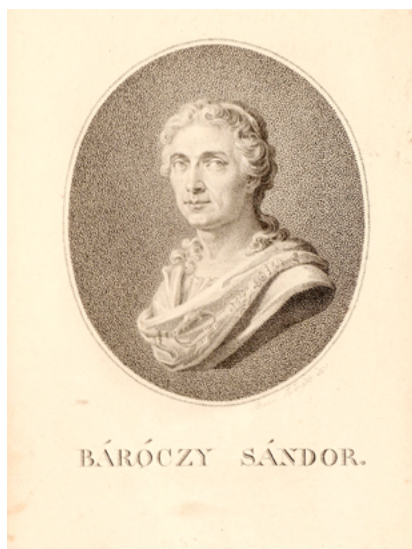
12. Johann Neidl: Venus, Cupid and Psyche. Title page. 1813. Engraving.

13. Jacob Schorn: Dániel Berzsényi. 1813.
Miniature. Hungarian Academy
of Sciences

14. Illustrations. In: *Berzsenyi Dániel' Versei*. Pest, 1816. Engravings.

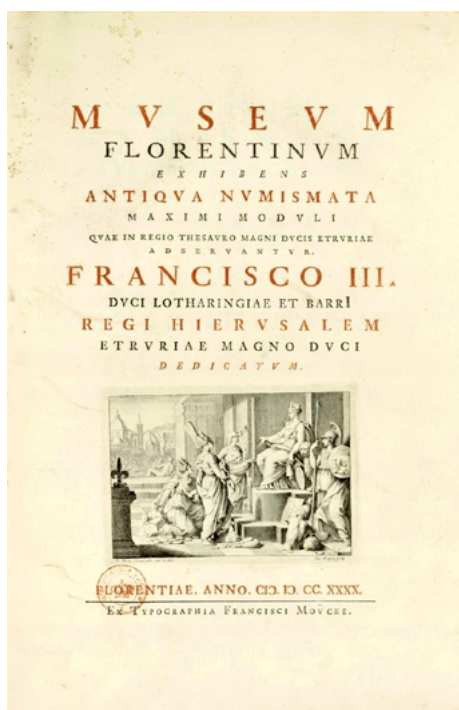
15. David Weiss: Sándor Báróczy. Engraving. 1813.

16. Title page. In: *Báróczynak minden munkái*. Vol. I. 1813. Engraving.

17. Title page. In: *Báróczyinak minden munkái*. Vol. VII. 1813. Engraving.

18. Title page. In: *Museum Florentinum exhibens ...* Firenze, 1740. Engraving.

19. Illustration. In: *Museum Florentinum exhibens ...* Firenze, 1740. Engraving.

XLIV.

I.

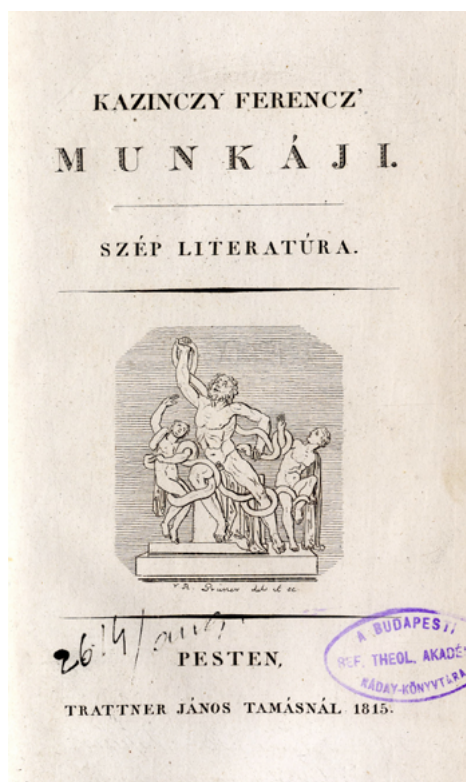

II.

Tom V.

20. Illustration. In: Francois-Anne David: *Medailles d'Or* (*Medailles antiques*). Paris, 1787. Engraving.

21. Title page. In: *Kazinczy Ferenc munkái*.
Pest, 1815. Engraving.

Papp Júlia Dsc., senior research fellow
HUN-REN Research Centre for the
Humanities, Institute of Art History,
1097 Budapest, Tórh Kálmán utca 4.
e-mail: papp.julia@abtk.hu

1981: Graduated in history and art history from the Eötvös Loránd University in Budapest

1986: Graduated in aesthetics from the Eötvös Loránd University in Budapest

1997: PhD graduation

2009: Working at the Research Centre for the Humanities, Institute for Art History as a senior research fellow

2024: Doctorate of the Hungarian Academy of Sciences

SKALICA AKO ZDROJ TVORIVEJ INŠPIRÁCIE BOHUSLAVA TABLICA (1769 – 1832)*

Lenka RIŠKOVÁ

Abstract

Bohuslav Tablic (1769 – 1832) spent a relatively short period in Skalica between the years 1802 and 1805. However, this was an exceptionally intense time in terms of his literary activities. This is confirmed above all by the relatively extensive list of his works that were published by the printing house of František Xavier Škarnicl. The list includes sixteen texts of various kinds, the majority consisting of occasional poems and sermons, as well as translations and editions of works by earlier authors. Only about half of them have survived to this day as original, separately printed editions.

It is highly likely that a key factor behind this unusually active period of publishing for Tablic was the proximity of the local printing house, which was already well-known at the time. However, a great motivation for Tablic was also the local population of Skalica, particularly the members of his Protestant congregation. Thanks to the activities of the printing house, they were actively involved in the process of literary communication—not only as readers, but also as significant supporters of book production. As a result, Skalica devel-

oped into an important cultural center, connecting the territory of what is today westernmost Slovakia with Moravia. The study presents the possibilities of a mutual connection between the activities of B. Tablic and the exceptionally stimulating environment of a relatively conscious Slovak-speaking community. His printed output here contributed to fulfilling the basic social and religious needs of the Protestants in Skalica, but at the same time also served as a means of improving forms of literary communication, and as an instrument for fostering interest in literary production in the vernacular literary language.

Keywords: Bohuslav Tablic (1769 – 1832), Skalica, F. X. Škarnicl, literary communication, occasional works

Abstrakt

Bohuslav Tablic (1769 – 1832) strávil v Skalici pomerne krátke obdobie v rozmedzí rokov 1802 až 1805. Bol to však čas – v oblasti jeho literárnych aktivít – mimoriadne intenzívny. Potvrzuje to predovšetkým pomerne bohatý zoznam jeho diel s údajmi o ich vydaní v tlačiarňi Františka Xaviera Škarnicla. Ide o šestnásť textov rôznorodého charakteru. Najpočetnejšie sú zastú-

* Štúdia je výstupom grantového projektu VEGA 2/0063/25 *Funkcie a intencionalita textov staršej slovenskej literatúry*.

pené príležitostné básne a kázne, ale aj preklady a edície diel starších autorov. V podobe originálnych separátnych tlačí sa do dnešného dňa zachovala približne len polovica z nich. S veľkou pravdepodobnosťou možno predpokladať, že zásadnú úlohu v tomto Tablicovom publikačne neobyčajne aktívnom období zohrali možnosti vyplývajúce z blízkosti tamojšej a v tom období už známej tlačiarne. Veľkou motiváciou bolo však pre Tablica aj samotné skalické obyvateľstvo, členovia jeho cirkevného spoločenstva. Aj vďaka činnosti tlačiarne sa mimoriadne aktívne angažovali v procese literárnej komunikácie nielen ako čitatelia, ale aj ako významní podporovatelia knižnej produkcie. Vďaka tomu sa zo Skalice vytvorilo dôležité kultúrne stredisko, zjednocujúce územie dnešného najzápadnejšieho Slovenska s Moravou. Táto štúdia predstavuje možnosti vzájomného prepojenia aktivít B. Tablica s výnimočne podnetným prostredím pomerne uvedomelého slovenského jazykového spoločenstva. Jeho tlačенá produkcia tu prispela k naplneniu základných spoločenských a náboženských potrieb skalických protestantov, ale zároveň slúžila aj ako prostriedok zdokonaľovania foriem literárnej komunikácie a tiež ako inštrument rozširovania záujmu o literárnu produkciu v domácom literárnom jazyku.

Kľúčové slová: Bohuslav Tablic (1769 – 1832), Skalica, F. X. Škarnicel, literárna komunikácia, príležitostná tvorba

Skalica mala v živote Bohuslava Tablica výnimočné postavenie. Hoci tu pôsobil len pomerne krátko, necelé tri roky v rozmedzí rokov 1802 až 1805, je to pre neho mimoriadne plodné obdobie, najmä v kontexte jeho literárnej produkcie. Do tohto obdobia je totiž datovaných približne šesťnásť jeho textov, ktoré s najväčšou pravdepodobnosťou aj všetky vydal tlačou. Aj keď sa všetkých šesťnásť pôvodných tlačí dodnes nezachovalo (v historických fondoch knižníc je dostupná len polovica z nich), v prospech vysokej pravdepodobnosti tlačeného vydania všetkých svedčí skutočnosť, že išlo prevažne o diela príležitostného charakteru, pri ktorých sa prirodzene predpokladá ich tlač, hoci len s minimálnym nákladom.

Podobu viacerých Tablicových – dnes nezvestných – textov možno rekonštruovať vďaka tomu, že ich publikoval aj vo svojej štvorzväzkovej básnickej zbierke *Poezye* (1806 – 1812),¹ hoci nie vždy ide o totožné znenie, ale o skrátené, resp. upravené podoby pôvodných tlačí. Niektoré dnes už nezvestné tlače spomína Tablic vo svojich sprievodných komentároch.² Ďalším zdrojom informácií sú poznámky literárnych historikov: napríklad ešte v roku 1974 autor monografie venovanej Tablicovi, Rudo Brtáň, spomína originálne vydania niektorých jeho diel, no odvtedy je ich výskyt neznámy.³ V každom prípade, ak by aj neboli úplne všetky spomínané texty s datovaním 1802, 1803, 1804 alebo 1805 vydané ako separátne tlače, práve ich datovanie jednoznačne svedčí o mimoriadne veľkom nadšení Tablica pre literárnu tvorbu v tomto období a v tomto prostredí.

Bohuslav Tablic a Skalica

Zo štatistického porovnania s predchádzajúcim obdobím, teda do Tablicovho príchodu do Skalice, vyplýva, že ide o zásadný nárast jeho literárnej tlačenej produkcie. Do roku 1802 vydal tlačou „len“ tri svoje preklady z nemeckého a maďarského jazyka a jednu príležitostnú báseň dedikovanú superintendentovi preddunajského okolia, Danielovi Krudimu – *Dva zpěvy Danieli Krudimu* (1802).⁴ Rudo Brtáň spomína aj vydanie Tablicových duchovných piesní, ktoré zložil pri príležitosti vysviacky hornorynkynického kostola na začiatku roku 1795 pod názvom *Nábožné písně*.⁵ Je známe, že B. Tablic bol literárne aktívny už od svojej mladosti, tak počas lyceálnych štúdií v Bratislave, v priebehu štúdia na univerzite v Jene, ako aj po nástupe na kazateľské posty v Horných Ry-

¹ TABLIC, Bohuslav. *Poezye. Díl první*. Vacov: A. Gotlib, 1806.

TABLIC, Bohuslav. *Poezye. Díl druhý*. Vacov: A. Gotlib, 1807.

TABLIC, Bohuslav. *Poezye. Díl třetí*. Vacov: A. Gotlib, 1809.

TABLIC, Bohuslav. *Poezye. Díl čtvrtý*. Vacov: A. Gotlib, 1812.

² Napríklad vo štvrtom zväzku *Poezye* v poznámkach pod čiarou pri básni *Zpěv na památku Jeho král. jasnosti* uvádza, že táto báseň bola aj s ďalšími textami vydaná tlačou pod názvom *TE DEUM LAUDAMUS, t. j. chvály Boží*. TABLIC, Bohuslav. *Poezye. Díl čtvrtý*. Vacov: A. Gotlib, 1812, s. 124.

³ Rudo Brtáň napríklad presne popisuje rozdiely medzi pôvodným vydaním básní venovaných Zuzanám Laučekovým a ich neskoršou verziou zo zbierky *Poezye*. BRTÁŇ, Rudo. *Bohuslav Tablic (1769 – 1832). Život a a dielo*. Bratislava: VEDA, 1974, s. 75.

⁴ *Dwa Zpěvy, kterýž Důstojnému a wznesseně Dwogictihodnému Pánu, Panu Danyeli Krudimu, Sl. Presspurské Ewangel. A. W. Cyrk. neypřednegssjmu Sl. B. Kazateli, a Wel. Bratrstwa Presspurského výborně zasloužilému Senyorovi, když Roku 1802. dne 12. Ledna za Superyntendenta Pred-Dunajského Okolj, wětssim počtem hlasůw zwolen a poswěcen byl, swým a Weleb. Duchowenstwa gménem obětował Bohuslaw Tablic. We Wacově 1802, v Antonjna Gottljba*. V katalógu Lyceálnej knižnice UK v Bratislave pod sig. Lyc B VII 252 práv. 23.

⁵ BRTÁŇ, odk. 3, s. 51.

kynčiciach a v Ači. Avšak okrem už spomínaných troch prekladov, jednej príležitostnej básne a údajných dvoch duchovných piesní do roku 1802 svoje diela nepublikoval. (Osobitným prípadom je uverejnenie dvoch Tablicových básní vo výbere českej poézie Jaroslava Puchmajera *Nové básne* v roku 1802.)⁶

Na intenzívnom rozmachu Tablicových nielen literárnych, ale predovšetkým publikačných aktivít má bezpochyby svoju zásluhu samotná Skalica – celková atmosféra mesta, ktoré žilo pomerne bohatým spoločenským a kultúrnym životom. Skalica bola dlhodo- bo akýmsi centrom spájajúcim západné Slovensko s Moravou. Toto kultúrne spojenie súviselo aj s dlhodobým konfesionálnym prepojením slovenských a moravských protes- tantov. Navyše, vďaka geografickej blízkosti mali jej obyvatelia pomerne dobré kontakty aj s Bratislavou, či Trnavou alebo s Trenčínom. Ako konštatuje Ján Ďurovič, toto mesto bolo charakteristické svojou uvedomelosťou, vzdelanosťou a záujmom o kultúrny, ná- boženský i národný život.

Oblasť takzvaného Nitrianska a Podjavorinska kedysi spadala pod správu Nitrianskej superintendencie a Skalica bola jediným slobodným kráľovským mestom v tomto kra- ji. Na prelome 18. a 19. storočia sa preto celkom prirodzene stala dôležitým nábo- ženským a kultúrnym centrom západoslovenských evanjelikov.⁷ Aj napriek tomu, že v rámci mesta mali protestanti menšinové zastúpenie a boli neustále podrobovaní rôz- nym formám útokov ako dôsledkov dlhoročného protireformačného tlaku v habsbur- skej monarchii,⁸ postupom času Skalica prirodzene preberala funkciu zjednocujúceho prvku okolitých protestantských spoločenstiev, až napokon na konci 18. storočia stála na čele ďalších štrnástich nových tolerančných cirkví a dvoch artikulárnych.⁹ Zo sláv- nych duchovných predstavených cirkevných spoločenstiev Nitrianskej superintendencie treba spomenúť minimálne seniorov Pavla Ježoviča (od r. 1794) a po ňom Michala Sepešiho, ale aj slávneho správcu znovuoživej skalickej cirkvi v rokoch 1783 – 1802, Martina Laučeka. Týchto všetkých Tablic oslávil vo svojich príležitostných básňach vytlačených práve v Skalici.

Vďaka silnej a angažovanej evanjelickej komunite sa však Skalica súčasne stala aj cen- trom národného života. Prostredníctvom mladých študentov študujúcich na zahranič- ných univerzitách (vo Wittenbergu, v Jene, Halle, Lipsku a inde) mali totiž evanjelici bohaté kontakty s nemeckými a ostatnými západoeurópskymi krajinami a touto cestou sa do Uhorska dostávali poznatky o dobových kultúrnych pohyboch i oživajúcich ná- rodno-obrodzujúcich, či národno-zjednocujúcich aktivitách v Európe. Rozsah a cha- rakter činnosti skalickej verejnosti v národnom, resp. národno-obrodzujúcom kontexte bezpochyby ešte treba preskúmať.

⁶ *Nové básně IV.* Praha, 1802, s. 103-107, 115-118. Boli to básne *Csövár, hrad Raškův a Pravá blaženost*, ktoré neskôr Tablic zaradil aj do svojej básnickej zbierky *Poezye*.

⁷ Viac o živote v Skalici a jej význame – BUCHTA, František: *Skalica a Záhorie*. Bratislava: Formát, 2008.

⁸ V roku 1671 prišli evanjelici v Skalici dokonca o svoj kostol a následne aj o všetky svoje majetky.

⁹ Podľa R. Brtáňa to bol len zvyšok z pôvodných 78 cirkevných obcí. BRTÁŇ, odk. 3, s. 65. Procesu vytvárania nového cirkevného spoločenstva na západnom Slovensku sa podrobne ve- noval Ján Ďurovič v kapitole *Nový cirkevný zbor na krajnom západe* z monografie ĎUROVIČ, Ján. *Martin Lauček, tolerančný kňaz spisovateľ*. Myjava: Daniel Pažický, 1933, s. 70-79.

Bohuslav Tablic a skalická tlačiareň F. X. Škarnicla

V každom prípade však pri hľadaní odpovede na otázku, čo bolo zdrojom tohto pôsobivého pozitívneho aktívneho naladenia obyvateľov Skalice a jej okolia (nielen evanjelickej denominácie), vedú stopy celkom priamo k výnimočnej inštitúcii, ktorá mala v meste dlhoročnú tradíciu. Od polovice 17. storočia tu totiž nepretržite fungovala tlačiareň – prvých sto rokov ako jezuitská,¹⁰ neskôr sa premenovala na Šulcovu tlačiareň, a tú si v roku 1760 prenajal a v roku 1769 aj odkúpil prisťahovelec z Olomouca, Josef Antonín Škarnicel. Po ňom ju viedli jeho potomkovia takmer 140 rokov – podľa týchto majiteľov je známa ako tzv. škarnicovská tlačiareň.¹¹

Prítomnosť takejto inštitúcie v novom Tablicovom pôsobisku mu celkom prirodzene predznamenal priam ideálne možnosti na publikovanie. V tom čase bol ešte pomerne mladý (33-ročný), ale medzi veriacimi už veľmi obľúbený a uznávaný kazateľ. Popri tom sa už jasne prezentoval aj ako schopný prekladateľ, nadaný básnik, či zanietený záujemca o literárnu históriu. Okrem ideálnych publikačných možností, ktoré vyplývali z blízkosti tlačiarne, mu však Skalica zabezpečila aj výnimočne dobré čitateľské zázemie. Toto zázemie pritom treba chápať nielen vo význame štatistickom, teda v relatívne vysokých číslach možných odberateľov a čitateľov tlačiarenskej produkcie, ale aj vo význame širokého diapazónu rôznorodých aktívnych a uvedomelých účastníkov literárnej komunikácie, ktorí už majú isté čitateľské skúsenosti a vďaka nim aj pestovaný literárny (či všeobecne umelecký) vkus. Ako konštatuje Viliam Čičaj: „*Problematiku vzťahu tlačiarne a mesta treba vidieť v celom komplexe politického, hospodárskeho a kultúrneho života obyvateľov konkrétneho mesta,*“ pretože tlačiarenská produkcia sa stávala „*neodmysliteľnou súčasťou každodenného života mešťanov.*“¹² Úloha tlačiarne nebola teda len čisto remeselná (t. zn. nebol len vyhotoviteľom a producentom tlačiarenskej produkcie najrôznejšieho druhu), ale aj osvetová a kultúrna. Na jednej strane musel sledovať záujmy, záľuby a vkus zákazníkov, aby si zabezpečil odber svojej produkcie, no zároveň svojím výberom tlačенých textov mal možnosť zásadne vplyvať na literárne i spoločenské povedomie miestnych obyvateľov.

František Xavier Škarnicel, ktorý viedol skalickú tlačiareň práve v dôležitom období na prelome 18. a 19. storočia, teda aj v čase Tablicovho pôsobenia v Skalici, túto funkciu zvládol dokonale. Vedenie kníhtlačiarne po svojom otcovi v roku 1798 celkom prebral a za jeho pôsobenia sa výrazne zvýšila aj produkcia tlačiarne a jej prosperita.¹³ Sústredil do nej produkciu z celého západného Slovenska i Moravy a v podstate jeho zásluhou sa zo Skalice stalo dôležité stredisko knižnej kultúry, z ktorého sa tlač šírla aj do ostatných častí krajiny. Nezostal teda len na úrovni akéhosi malého regionálneho tlačiarne, ale jeho podnik mohol konkurovať ktorejkoľvek známej uhorskej tlačiarne. Aj keď doposiaľ nie sú doložené konkrétne doklady o osobnom vzťahu B. Tablica s F. X. Škarnicelom, či o ich priamej komunikácii, s veľkou pravdepodobnosťou možno

¹⁰ Skalická jezuitská kníhtlačiareň Spoločnosti Ježišovej vytlačila v roku 1704 najstaršiu známu knihu s názvom *Vidění Jiříka Poustevníka*.

¹¹ Skalická tlačiareň funguje dodnes, v čom spočíva jej výnimočnosť a jedinečnosť. 350 rokov jej činnosti podrobne zmapoval historik Peter Brezina v monografii BREZINA, Peter. *350 rokov kníhtlače v Skalici*. Skalica: Západoslovenské tlačiarne, 2015, 422 s.

¹² ČIČAJ, Viliam. Význam tlačiarne v živote mesta. In: *Kniha '93 – '94 : Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*. Martin: Matica slovenská, 1996, s. 47.

¹³ F. X. Škarnicel viedol tlačiareň až do roku 1841.

predpokladať, že títo dvaja muži boli v kontakte a možno si aj dobre rozumeli. Okrem iného treba zohľadniť aj fakt, že F. X. Škarniceľ bol Tablicovým vrstovníkom, (narodili sa dokonca v tom istom roku). V ich ideovej orientácii, najmä pokiaľ ide o vzťah k domácomu jazyku, možno identifikovať viacero vzájomných korelácií. Nie je preto celkom vylúčené, že práve F. X. Škarniceľ sa mohol stať zásadným činiteľom iniciujúcim nadaného básnika, prekladateľa a kazateľa k tomu, aby svoje početné príležitostné, ale aj iné diela, napísané v domácom jazyku, vydal tlačou.

Zároveň, pri úvahách o podmienkach a možnostiach rozvíjania Tablicových literárnych a najmä publikačných záujmov treba zohľadniť aj to, že skalické prostredie malo výnimočnú literárnu tradíciu. Autorom s veľkou pravdepodobnosťou poskytovalo bohatý zdroj inšpirácie. Mimoriadne inšpiratívne bolo predovšetkým v tom, že tunajšie obyvateľstvo bolo rozhladené, vzdelané a okrem toho sa intenzívne angažovalo v spoločenskom, kultúrnom i náboženskom živote. „Vzdelanostná úroveň obyvateľstva, jeho profesijná skladba, ale i hodnotová orientácia podmienená ďalšími faktormi, ako je napr. náboženská príslušnosť, životné skúsenosti, prevládajúca dobová mentalita i psychické usporiadanie boli a sú významnými faktormi šírenia akejkoľvek formy kultúry.“¹⁴

Uvedomelé, kultivované a životaschopné publikum je pre autora vždy motivujúcim faktorom a obyvatelia Skalice boli vďačnými prijímateľmi tlačiarenskej produkcie. Literárna tradícia v Skalici podľa Ruda Brtáňa nadväzovala na Jána Rottaridesa, Jána Michalidesa a Jána Sinapia zo 17. storočia, na gramatikára i pedagóga Pavla Doležala a básnika Augustína Doležala (tu vyšla slávna a obľúbená *Pamätná celému svetu tragoedie* v roku 1791).¹⁵

Ďalšími literárne činnými predchodcami Bohuslava Tablica boli aj Ján Procopius, autor slovníka *Dictionarium slavico-latinum I-II* a literárnej histórie *Prodromus historiae literariae Bohemicae*. Bol autorom viacerých dokumentov a prekladal lekárske diela (v tejto oblasti u neho Tablic našiel bohatú inšpiráciu, pretože sám bol nadšencom medicíny). Nemožno však obísť ani pôsobenie Adama Škultétyho, ktorý sa preslávil predovšetkým ako výnimočný hudobník dielom *Melodiatura aneb Partitura... to jest kniha Hlaso-zpěvů* (Brno, 1798). V neposlednom rade treba spomenúť literárnu produkciu Martina Laučeka, výnimočnej osobnosti slovenskej Evanjelickej cirkvi. Práve on stál pri znovuoživení skalickej cirkevnej organizácie v roku 1783.

Pri hodnotení významu tlačiarne v kontexte spoločenského, kultúrneho a postupne aj národného diania v Skalici na prelome 18. a 19. storočia treba zohľadniť aj skutočnosť, že jej obyvatelia sa aktívne zapájali do literárneho života, a to nielen ako čitatelia, ale aj ako veľmi štedrý podporovatelia vydávania textov rôzneho charakteru, pričom vo veľkom zastúpení išlo o texty v domácom jazyku. O tom, s akými očakávaniami bol zrejme prijatý Bohuslav Tablic ako nástupca váženého, medzi cirkevníkmi obľúbeného, ale predovšetkým publikačne aktívneho Martina Laučeka, vypovedá krátka štatistika Jána Ďuroviča: prvý kázeň Martina Laučeka s názvom *Slzy učedníků*, ktorú predniesol v Skalici, si vyžiadali vytlačiť šesťnásť evanjelickí mešťania a Laučekovo najznámejšie dielo *Slovárně aneb Konkordanci biblická* (1791, s úvodom M. I. Mošovského) si spome-

¹⁴ KOWALSKÁ, Eva. Odberateľské zázemie bratislavských tlačiarň v 18. a 19. storočí. In: *Kniha '93 - '94 : Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*. Martin: Matica slovenská, 1996, s. 73.

¹⁵ BRTÁŇ, odk. 3, s. 66.

dzi 163 predplatiteľov žiadalo až 39 Skaličanov.¹⁶ Záujem o Laučekovu tlačенú produkciu a jej podpora tu zjavne boli priam výnimočné. Možno teda celkom prirodzene predpokladať, že aj podpora Laučekovho priameho nástupcu bola rovnako intenzívna. Ako konštatuje R. Brtáň: „Už Laučekovo literárne úsilie vtislo pečať a dalo smer ambicióznemu meštianstvu, a tak i nové podnety B. Tablicovi.“¹⁷

Tablicova literárna produkcia v Skalici

Tablicov príchod do Skalice podľa Ruda Brtáňa nebol náhodný. Veľkú úlohu v tom zohral Martin Hamaliar, ktorý ho tu odporučil. Zrejme práve kvôli tomu, že veľmi dobre poznal Tablicove literárne aktivity a ambície a zároveň rovnako dobre poznal čitateľské preferencie obyvateľov Skalice. Martin Hamaliar evidentne hľadal osobnosť, ktorá by tieto potreby Skaličanov dostatočne saturovala.

Možno teda predpokladať, že Skaličania boli doslova zvyknutí na to, že ich kazateľ bol aj literárne a publikačne činný. A zvlášť po tom, čo v Uhorsku začal platiť tzv. Tolerančný patent, nastalo výrazné oživenie protestantskej knižnej produkcie, čo súviselo s „osvietenskou predstavou o knihe ako o prostriedku upevňovania náboženského povedomia,“ v dôsledku čoho sa uhorskí evanjelici rozhodli „využiť náboženskú slobodu na intenzívnejšie vydavateľské aktivity a na rozšírenie škály náboženských kníh.“¹⁸ Okrem spevníkov, modlitebníkov, katechizmov a rôznych učebníc rástla aj obľúbenosť textov svetskejšieho charakteru. Z evidencie tlačiarne Františka Xaviera Škarnicla vidno, že sa tu tlačili náučné diela o zemepise, liečiteľstve, včelárstve, ale aj kalendáre a školské učebnice a, samozrejme, aj diela príležitostného charakteru, rôzne kázne a príležitostné básne.¹⁹ Tablicove publikačné aktivity teda skutočne mohli byť nielen podporované, ale doslova priam vyžiadané členmi tohto uvedomelého a za svoje práva odhodlane bojujúceho cirkevného spoločenstva.

Okrem náboženských záujmov tu však zrejme zohral istú úlohu aj národný element. Produkcia tlačiarne F. X. Škarnicla z veľkej časti sledovala záujmy národné. Skalická tlačiareň sa práve pod jeho vedením doslova preslávila tým, že väčšinu tlačí vydávala v domácom jazyku (v biblickej češtine), menej v nemčine a latinčine. Recipročne to pôsobilo aj na jazykové a postupne aj formujúce sa národné povedomie čitateľov, v ktorých silnel záujem o vlastnú literatúru – literatúru v domácom jazyku. Aj v tomto ohľade si B. Tablic zrejme rozumel s F. X. Škarniclom. Obaja svojou činnosťou jasne potvrdzovali výnimočný vzťah k domácejmu jazyku uvedomujúc si potrebu jeho pestovania aj prostredníctvom tlačenej literárnej produkcie rôznorodých funkcií a žánrov.²⁰ Bohuslav Tablic ho prezentoval pomerne jasne nielen vo svojej literárnej tvorbe, ale aj inými aktivitami, napríklad podporou založenia Katedry československého jazyka pri bratislavskom evanjelickom lýceu a neskôr aj založením rovnakej katedry pri banskoštiavnickom lýceu.

¹⁶ ĎUROVIČ, odk. 9, s. 169 a 177.

¹⁷ BRTÁŇ, odk. 3, s. 66.

¹⁸ KOLLÁROVÁ, Ivona. Projekt evanjelickej tlačiarne. In: *Studia Bibliographica Posoniensia 2022*. Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, 2022, s. 22.

¹⁹ F. X. Škarnicel si v Skalici dokonca v roku 1800 otvoril predajňu kníh.

²⁰ Počas celého 19. storočia plnila škarniclovská tlačiareň funkciu národného vydavateľstva a kníhkupectva. Fungovala pri nej aj knižnica. S týmto vydavateľstvom spolupracovali aj štúrovci. Distribuovala knihy nielen po Slovensku, ale aj na Moravu a v čase najväčšieho rozmachu aj do Ameriky.

Tablicovu publikačnú aktivitu v Skalici možno rozdeliť do troch skupín: prvou je tvorba príležitostného charakteru, druhou sú jeho edície a tretou prekladová tvorba. Najväčšiu skupinu tvoria texty príležitostného charakteru – básne a kázne. Tablic len niekoľko týždňov po svojom príchode do Skalice zrejme s nadšením využil možnosť blízkej tlačiarne, keď v nej dal vytlačiť text svojej rozlúčkovej kázne adresovanej veriacim ešte z jeho predchádzajúceho pôsobiska v Ači. Vydal ju pod názvom *Nejmaudřejší a nás k štěstí vedoucí cesty Boží*.²¹ Krátko na to, už počas leta 1802, vydáva meninovú báseň *Zpěv Pieridských múz skalickým Zuzanám obětovaný*.²² Originál tejto tlače je dnes nezvestný, ale spomína ho ešte Rudo Brtáň v monografii o Tablicovi: „Vysiel ozdobne, podobne ako súveké rokokové básne, s ozdobnou medirytinou.“²³ Ide o meninovú báseň dedikovanú dvom Zuzanám Laučekovým, manželke a dcére Martina Laučeka; obe zostali v Skalici žiť ešte rok po jeho smrti a s mladým Tablicom si veľmi dobre rozumeli. Potvrďuje to skutočnosť, že okrem tejto básne im dedikoval aj ďalšie dve. Prvou sa s nimi lúčil pri ich odchode zo Skalice do Kiss Körösu s názvom *Památka upřímného přátelství* s datovaním 25. mája 1803.²⁴ Posledná z tejto trojice je azda najslávnejšia Tablicova príležitostná báseň, opäť meninová, avšak tentoraz dedikovaná Zuzanám Laučekovým už v čase ich neprítomnosti v Skalici, resp. po ich odchode zo Skalice, s titulom *Zuzana babylonská*.²⁵ Okrem Zuzán Laučekových si však Tablic uctil aj pamiatku slávneho Martina Laučeka, a to v spise *Křesťanskému bojovníku připravená odplata*, ktorý však nevyšiel bezprostredne po pohrebe v roku 1802, ale až v roku 1804.²⁶ V jeho titule je síce v pozícii autora uvedené meno Michala Sepeših, je však viac než pravdepodobné, že zostavovateľom a predovšetkým iniciátorom vydania bol samotný B. Tablic. (Michal Sepeši je totiž autorom len jednej časti tohto spisu, a to rozlúčkovej kázne, ktorá dala názov celému spisu.²⁷ Autorom ďalších troch častí je podľa všetkého B. Tablic. S istotou to síce možno tvrdiť len pri básni *Slzy vroucí lásky*,²⁸ ktorá vo svojom titule obsahuje aj Tablicov známy

²¹ *Neymaudregssj a nás k štěstí vedoucí Cesty Boží / Cýrkwi Ew. A. W. Ačansko-Kurtánské při swém s nj se rozlaučenj w Neděli Trogičnu L.P. 1802 z epistolického textu představil Bohuslaw Tablic*. V katalógu SNK sig. SD 1385/11.

²² Túto báseň Tablic zaradil do prvého zväzku svojich *Poezyí*, avšak v skrátenej podobe pod názvom *Dvěma přítelkyním, matce i dceře k svátku jejich jména*. TABLIC, Bohuslav. *Poezye. Díl první*. Vacov: A. Gotlib, 1806, s. 66.

²³ BRTÁŇ, odk. 3, s. 74.

²⁴ Táto báseň mala podľa Ruda Brtáňa pôvodne tri časti: úvodný 8-veršový prológ, 17-strofový stred a 3-strofový epilóg. BRTÁŇ, odk. 3, s. 75. V *Poezyách* však epilóg chýba a tu vyšla pod názvom *Na odchod ze Skalice urozené paní Zuzany Laučkové a dcery její téhož jména, L. P. 1803 dne 25. máje*. TABLIC, Bohuslav. *Poezye. Díl druhý*. Vacov: A. Gotlib, 1807, s. 95-100.

²⁵ *Zuzana Babilonská. Zpěv Skalickým Zuzanám k Swátku gegich Gména. Léta Páně 1803. dne 1 Iho Srpna oBěTovaný*. W Vherské Skalicy wytisštěný v Frantisska Xawěra Sskarnycla. V katalógu Lyceálnej knižnice UK v Bratislave pod sig. B VIII 252 priv. 24.

²⁶ *Křesťanskému Bogownjku Připravená Odplata: při smutném Pohřebowánj Dwogjctihodného a Výborněv-čeného někdy Muže, Pana Martina Laučeka, w Sw. a Král. Městě Skalicy Cýrkwe Ewangelické wěrného Slowa Božjho Kazatele / Roku 1802. Dne 11. Vnora představené skrze Michala Sepessiho, Cýrkwe Ewang. Sobotisťské Sl. Bož. Kazatele*. V katalógu SNK pod signatúrou SD 2064/16.

²⁷ SEPEŠI, Michal. Slavné a zarmoucené shromáždění! In: *Křesťanskému bojovníku připravená odplata*. Skalica, 1804, s. 3-26.

²⁸ TABLIC, Bohuslav. *Slzy vroucí lásky Popelu Martina Laučeka od vel. nitranského evanj. duchovenstva a ostatních jeho přátel oBěTované*. In: *Křesťanskému bojovníku připravená odplata*. Skalica, 1804, s. 33-34.

akronym „oBěTovaný“, avšak aj pri stručnom životopise Martina Laučeka²⁹ a latinskom epitafe³⁰ je Tablicovo autorstvo viac než pravdepodobné.)

Rokom 1803 datoval Bohuslav Tablic aj niekoľko príležitostných textov epicediálneho charakteru, ktorými reagoval na smrť známych osobností. Podľa Ruda Brtáňa išlo o Tablicových priateľov: „Valedikcie písal zriedka, aj to len najbližším priateľom.“³¹ Prvú valedikciu dedikoval Alžbete Brodskej, manželke skalického preceptora Pavla Mayera v mene skalických priateľov: „Popelu Alžběty Brodské Pavla Mayera města Skalice perceptoru manželce v Modře sesnulé.“³² Ďalšou básňou odprevádzal na jeseň roku 1803 veľkú autoritu a výnimočnú osobnosť nielen protestantského spoločenstva, ale aj celého slovenského literárneho a kultúrneho života prelomu 18. a 19. storočia, Michala Institutorisa Mošovského, ku ktorému ho viazal aj blízky osobný vzťah.³³ M. I. Mošovský mu počas lyceálnych štúdií v Bratislave prednášal homiletiku a mravnú teológiu a zrejme ho aj zasvätil do tajov editorstva, no predovšetkým povzbudil jeho záujem o rozvoj domáceho jazyka a literárne dianie vôbec.³⁴ Báseň sa opäť zachovala len v tej podobe, ktorú publikoval vo štvrtom zväzku *Poezye*.³⁵

Osobitný spis s Tablicovou – tentoraz rozlúčkovou – kázňou je dedikovaný Adamovi Škultétymu, skalickému rektorovi, blízkeму spolupracovníkovi a priateľovi Martina Laučeka. Je rovnako datovaný rokom 1803 a nesie názov *Památka dobře zasloužilých lidí*.³⁶

V tomto roku však reagoval básňou aj na radostnú udalosť vo svojej najbližšej rodine: pri príležitosti svadby netere Johany Polereckej s Ondrejom Vengerickým napísal báseň *Zlaté poutko* datovanú 26. aprílom 1803.³⁷ No a napokon k tomuto roku sa viaže aj

²⁹ Vypsání života dvojčtihodného a výborněučeneného někdy pána Martina Laučeka. In: *Křesťanskému bojovníku připravená odplata*. Skalica, 1804, s. 26-31.

³⁰ Epithapium. In: *Křesťanskému bojovníku připravená odplata*. Skalica, 1804, s. 32.

³¹ BRTÁŇ, odk. 3, s. 80.

³² Výtlačok básne sa nezachoval, jej údaje sú uvedené podľa Ruda Brtáňa (BRTÁŇ, odk. 3, s. 81.) Túto báseň Tablic zaradil aj do druhého zväzku *Poezyi* s upraveným názvom *Na smrt Alžbety Mayerové roku 1803, dne 9-ho června zesnulé*. TABLIC, Bohuslav. *Poezye. Díl druhý*. Vacov: A. Gotlíb, 1807, s. 66-68.

³³ BRTÁŇ, odk. 3, s. 22.

³⁴ Vďaka M. I. Mošovskému, najmä jeho intenzívnemu záujmu o jazyk i vďaka zberateľskej záľube mal B. Tablic možnosť byť v kontakte so starými zriedkavými vydaniaми českých a slovenských kníh, spoznal staré české gramatiky Vavrinca Benedikta Nedožerského (1603) a Václava Rosu (1672) i novšiu gramatiku Pavla Doležala (1746), dostal sa do kontaktu s rozličnými vydaniaми *Tranoscia* i Biblie, či s novinami z Čiech. Viac o Mošovskom KOWALSKÁ, Eva. Michal Institutoris Mošovský a jeho miesto v evanjelickej a. v. komunite v 18. storočí (Pokus o portrét osobnosti.) In: KOWALSKÁ, Eva. *Evanjelické a.v. spoločenstvo v 18. storočí. Hlavné problémy jeho vývoja a fungovania v spoločnosti*. Bratislava: VEDA, 2001, s. 141-165.

³⁵ TABLIC, Bohuslav. *Poezye. Díl čtvrtý*. Vacov: A. Gotlíb, 1812, s. 84-91.

³⁶ *Památka Dobře zasloužilých Lidí i po gegich smrti žiwá a požehnaná, kterouž při přjležitosti pohřbu Wljdného a Mnohowáženého Muže, Adama Šskultétiho, Cýrkwe Ew. A. W. Skalické Šskolmistra, Léta Páne 1803. Dne 16. Čerwence pohřebnjmu Shromáždění představil Bohuslaw Tablic. Wytisstěná w Uherské Skalicy v Frantisska Šskarnycla. Vo fondoch Lyceálej knižnice UK v Bratislave pod sig. BF 337 priv. 1.*

³⁷ *Zlaté Poutko, dwěma Nowomanželům, Dwogctihodnému a Wysoce Učenému Pánu, Panu Ondřegowi Weng'rickému, Cýrk. Ew. A. w. Drassowské Sl. Bož. Kaz. a Urozené a cnostliwé Panně Johanně z Poleřeky, w čas gegich swadebnjho wesselj L. P. 1803 dne 26. Dubna, od Nitranských Přátel oBěTowané. W Uherské Skalicy v Frantisska Xawérya Šskarnycla. Vo fondoch Lyceálnej knižnice UK v Bratislave pod sig. BF 337, priv. 1. Aj túto báseň zaradil Tablic do svojej básnickej zbierky – TABLIC, Bohuslav. *Poezye. Díl druhý*. Vacov: A. Gotlíb, 1807, s. 101-108.*

jedna z najznámejších Tablicových básní vôbec, ktorá sa však rovnako zachovala len v podobe z *Poezye* s názvom *Světlo literního umění*, ktorú napísal pri príležitosti založenia Katedry reči a literatúry československej pri bratislavskom lýceu.³⁸

V roku 1804 okrem už spomínaného spisu venovaného M. Laučekovi reaguje tento raz opäť básňou na smrť Pavla Ježoviča, bývalého nitrianskeho seniora, *Elegie na smrt D. P. Pavla Ježoviče*.³⁹ V októbri toho istého roku 1804 predniesol svoju kázeň dedikovanú cisárovi Františkovi II. pri príležitosti jeho titulácie za rakúskeho cisára⁴⁰ a podľa Ruda Brtáňa ju doplnil dvoma príležitostnými básňami. Vyšla pod názvom *Řeč při příležitosti chval Božích, L. P. 1804, dne 7. října v skalickém chrámě držaná* v knihe *Sbírka svatých řečí*⁴¹ a verše *Te Deum laudamus* sa po separátnom vydaní z roku 1804 dočkali druhého publikovania, keď ich Tablic zaradil ako poslednú báseň svojich štvorverzkových *Poezyí* s názvom *Zpěv na památku Jeho cis. král. jasnosti Františka prvního dědičným Rakouským císařstvom zvelebení*.⁴²

Okrem textov príležitostného charakteru Tablic v Skalici publikuje aj ďalší zo svojich prekladov. Tento raz išlo o preklad z latinčiny, ktorý vyšiel pod názvom *Artikulové na Snemě přešpurském Léta Páně 1802-ho vydání*.⁴³

Tretou skupinou Tablicových tlačených výstupov sú jeho edície. Tablic bol zrejme nadchnutý literárno-historickou aktivitou svojho predchodcu, Martina Laučeka, a hoci ho vo svojich *Pamětiach* medzi zdrojmi nespomína, predsa len možno predpokladať, že Laučekove rukopisné *Collectanea* mu nielen poskytli množstvo informácií, ale predovšetkým ho inšpirovali k ďalšej práci v oblasti pripomínania a sprístupňovania literárnych pamiatok starších slovenských autorov, resp. diel, ktoré boli napísané v domacom jazyku. V roku 1804 tak pripravil do tlače svoju prvú edíciu. Bola to edícia lyricko-epickej skladby z čias tureckých bojov, ktorej autorom bol Štefan Pilárik (1615 – 1693) a pod názvom *Sors Pilarikiana Los Štěpána Pílařika* bola prvýkrát vytlačená v roku 1666 v tla-

³⁸ TABLIC, Bohuslav. Světlo literního umění, kteréž v Panonyi v rozličných časích osvěcovalo a ještě osvěcuje. Zpěv na památku založení professorství řeči a literatury slovenské v Prešpurce a dosednutí na učitelskou stolicí vys. učen. muže, pana Jiřího Palkoviče. L. P. 1803. dne 12. listop. In: *Poezye. Díl první*. Vacov: 1806, s. 109-128.

³⁹ TABLIC, Bohuslav. Elegie na smrt D. P. Pavla Ježoviče, církvi evanj. veleb. bratrstva nitranského bývalého staršího, při příležitosti jeho pohřbu L. P 1804. dne 27-ho listop. nad rakví v sobotišťském chrámě od oltáře říkaná. In: *Poezye. Díl druhý*. Vacov, 1807, s. 92. (K nej je pripojená aj báseň *Aria*, s. 93-94.)

⁴⁰ Rokom 1804 sa končí existencia tzv. Svätej rímskej ríše a František prijal titul rakúskeho cisára. Jeho vláda sa tak formálne obmedzila iba na rakúske rodové državy a na české a uhorské kráľovstvo.

⁴¹ *Sbírka Svatých Řečí, které při některých památných příležitostech držel Bohuslaw Tablic cýrkwe ewangelické Aug. Wyzn. Kostelno-Morawecké sl. bož. kazatel, Welebného pak Bratrstwa Hontských ewangelických cýrkwj téhož wyznánj Spolu-Starssj*. Vo fondoch SNK pod sig. SD 113.

⁴² TABLIC, Bohuslav. Zpěv na památku Jeho cis. král jasnosti Františka prvního dědičným Rakouským císařstvom zvelebení. In: *Poezye. Díl čtvrtý*. Vacov: A. Gottlíb, 1812, s. 123-128. O tlačenej verzii z roku 1804 informuje priamo Tablic v poznámke pod čiarou, kde píše, že tento text vyšiel pod titulom *TE DEUM LAUDAMUS t. j. Chvály Boží za příčinou jeho jasnosti cis. král. Františka druhého dědičným Rakouským císařstvom zvelebení. V Uherské skalici vytištěné Frant. Xaveria Škarnicla*. Podľa TABLIC, Bohuslav: *Poezye. Díl čtvrtý*. Vacov: A. Gottlíb, 1812, s. 124.

⁴³ Podľa R. Brtáňa išlo o Artikuly z 2. mája 1802 vydané v roku 1803 a údajne práve pre tento preklad, v ktorom už Bohuslav Tablic využil veľa slovakizmov, došlo k zásadnému narušeniu vzťahov medzi ním a Jurajom Palkovičom. Viac o tom BRTÁŇ, odk. 3, s. 83.

čiarni žilinského tlačiara Jána Dadana. Svoju edíciu tohto diela s názvom *Pamätné príhody Štěpána Pilaríka*⁴⁴ argumentoval Tablic nedostatočnou dostupnosťou originálu tohto – medzi čitateľmi – obľúbeného textu.⁴⁵ Sám evidoval len jeden jeho tlačný exemplár a niekoľko rukopisných odpisov. Jeho cieľom bolo poskytnúť svedectvo o existencii domácej literatúry v slovenskom prostredí, teda literatúry v domacom jazyku aj v starších obdobiach, a tak potvrdiť kultúrnu vyspelosť jeho nositeľov. S rovnakým zámerom už v nasledujúcom roku vydáva tlačou ďalšiu edíciu. Tentoraz je to výber z básnickej produkcie z 18. storočia s titulom *Slovenští veršovci*.⁴⁶ Jej jadrom sú zosumarizované básne obľúbeného slovenského básnika Jána Chrastinu, ktoré boli čitateľsky obľúbenou súčasťou jeho kalendárov. V predhovore k *Slovenským veršovcom* avizoval svoj záujem sprístupniť aj diela ďalších pôvodom slovenských autorov a následne pracoval aj na príprave ich pokračovania. Druhý zväzok tejto edície však vyšiel tlačou až v roku 1809 už u iného tlačiara, Antonína Gottlíba vo Vacove.⁴⁷

Záver

Na záver možno zhrnúť, že Tablicovo pôsobenie v Skalici na poste tamojšieho duchovného správcu v rozmedzí rokov 1802 až 1805 bolo obdobím jeho mimoriadne intenzívnych publikačných aktivít. Prítomnosť kníhtlačiarne, v tom čase pod správou F. X. Škarnicla, priniesla so sebou množstvo benefitov, vďaka ktorým mohol svoje literárne ambície rozvíjať v tom najdokonalejšom možnom režime. Svedčí o tom nielen neobyčajná kvantita a frekvencia publikovaných textov, ale predovšetkým ich umelecká kvalita, intencionálna rôznorodosť a výpovedná hodnota. Špecifický formát tvorby príležitostného charakteru Tablic využil ako mimoriadne účinný prostriedok jednak saturovania základných spoločenských a náboženských potrieb skalického protestantského spoločenstva a zároveň aj ako prostriedok pestovania umeleckého vkusu, zdokonaľovania foriem literárnej komunikácie a tiež ako inštrument rozpracovania záujmu relatívne uvedomelého slovenského jazykového spoločenstva o literárnu produkciu v domacom jazyku. Využitím zázemie, ktoré mu v Skalici pripravil jeho predchodca, Martin Lauček, a rovnako aj vďaka podpore kníhtlačiara Františka Xaviera Škarnicla, veľkú časť svojej energie venoval Tablic aj literárno-historickému výskumu domácej literatúry: okrem dvoch edícií s veľkou pravdepodobnosťou už tu pripravoval svoje monumentálne diela *Paměti česko-slovenských básníkův aneb veršovcův*, ktoré začal postupne vydávať krátko po svojom odchode zo Skalice. (Vyšli ako súčasť jeho štvorzväzkovej básnickej zbierky *Poezye*.⁴⁸) Bohatá literárna tradícia Skalice, ktorá si aj vďaka činnosti kníhtlačiarne dôsledne plnila svoje povinnosti kultúrneho centra, na Bohuslava Tablica bezpochyby pôsobila veľmi podnetne a inšpirujúco.

⁴⁴ *Pamětné Příhody Sštěpána Pilaríka, Senického někdy kněze, L. P. 1663. od Tatarů zagatého, ale zwláštňjm řízenjm Božjm ze zagetj wyswobozeného. Wydal Bohuslaw Tablic. V Uherské Skalicy v Frantisska Sskarnycla, L. P. 1804.* Vo fondoch SNK, sig. SE 34 alebo SE 7674.

⁴⁵ TABLIC, Bohuslav. Predmluva. In: *Pamětné příhody Štěpána Pilaríka*. Skalica, 1804, s. p.

⁴⁶ *Slovensstj werssovcy. Collecta revirescunt, W Uherské Skalicy v Frantisska Sskarnycla. L. P. 1805.* Vo fondoch SNK pod sign. ID 98877.

⁴⁷ *Slovensstj Werssowcy. Collecta revirescunt. Swazek druhý. We Wacowě v Antonjna 'Gottjba prywil. kněhtla-čítele, 1809.* Vo fondoch SNK pod sign. SE 33/2.

⁴⁸ TABLIC, odk. 1.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

Pramene

Dwa Zpěvy, kterýž Důstojnému a wznesseně Dwogctihodnému Pánu, Panu Danyeli Krudimu, Sl. Presspurské Ewangel. A. W. Cýrk. neypřednegssjmu Sl. B. Kazateli, a Wel. Bratrstwa Presspurského výborně zasloužilému Senyorovi, když Roku 1802. dne 12. Ledna za Superyntendenta Před-Dunajského Okolj, wětssim počtem hlasůw zwolen a poswěcen byl, swým a Weleb. Duchowenstwa gménem obětował Bohuslaw Tablic. We Wacově 1802, v Antonjna Gottljba. Vo fondoch Lyceálnej knižnice UK v Bratislave, pod sig. Lyc B VII 252 priv. 23.

Neymaudřegssj a nás k sstěstj wedaucý Cesty Božj / Cýrkwi Ew. A. W. Ačansko-Kurtánské při swém s nj se rozlaučenj w Neděli Trogičnau L.P. 1802 z episstolického textu představil Bohuslaw Tablic. Vo fondoch SNK pod sig. SD 1385/11.

Zlaté Poutko, dvěma Nowomanželům, Dwogctihodnému a Wysoce Učenému Pánu, Panu Ondřegowi Weng'rickému, Cýrk. Ew. A. w. Drassowské Sl. Bož. Kaz. a Urozené a cnostliwé Panně Johanně z Poleřeky, w čas gegich swadebnjho wesselj L. P. 1803 dne 26. Dubna, od Nitranských Přátel oBěTowané. W Uherské Skalicy v Frantisska Xawérya Sskarnycla. Vo fondoch Lyceálnej knižnice UK v Bratislave pod sig. BF 337, priv. 1.

Památká Dobřezasloužilých Lidj i po gegich smrti žiwá a požehnaná, kterouž při přjležitosti pohřebu Wljdného a Mnohowáženého Muže, Adama SSkultétiho, Cýrkwe Ew. A.W. Skalické SSkolmistra, Léta Páňe 1803. Dne 16. Čerwence pohřebnjmu Shromáždění představil Bohuslaw Tablic. wytissstěná w Uherské

Skalicy v Frantisska Sskarnycla. Vo fondoch Lyceálnej knižnice UK v Bratislave pod sig. BF 337 priv. 1.

Zuzana Babilonská. Zpěw Skalickým Zuzanám k Swátku gegich Gména. Léta Páňe 1803. dne 11ho Srpna oBěTowaný. W Vherské Skalicy wytissstěný v Frantisska Xawéra Sskarnycla. Vo fondoch Lyceálnej knižnice UK v Bratislave pod sig. B VIII 252 priv. 24.

Křestánskému Bogownjku Připrawená Odplata : při smutném Pohřebowánj Dwogctihodného a Výborněwčeného někdy Muže, Pana Martina Laučeka, w Sw. a Král. Městě Skalicy Cýrkwe Ewangelické wěrného Slowa Božjho Kazatele / Roku 1802. Dne 11. Vnora předstawená skrze Michala Sepessiho, Cýrkwe Ewang. Sobotissstské Sl. Bož. Kazatele. Vo fondoch SNK pod sig. SD 2064/16.

Pamětné Přjhydy Sstěpána Pilaříka, Senického někdy kněze, L. P. 1663. od Tatarů zagatého, ale zwláštnjým řizenjm Božjm ze zagetj wyswobozeného. Wydal Bohuslaw Tablic. V Uherské Skalicy v Frantisska Sskarnycla, L. P. 1804. Vo fondoch SNK pod sig. SE 34 alebo SE 7674.

Slovensstj werssowcy. Collecta revirescunt, W Uherské Skalicy v Frantisska Sskarnycla. L. P. 1805. Vo fondoch SNK pod sign. ID 98877.

Slowensstj Werssowcy. Collecta revirescunt. Swazek druhý. We Wacově v Antonjna 'Gottljba prywil. kněhtlačitele. 1809. Vo fondoch SNK pod sign. SE 33/2.

Sbjrka Swatých Řečj, které při některých památných přjležitostech držel Bohuslaw Tablic cýrkwe ewangelické Aug. Wyzn. Kostelno-Morawecké sl. bož. kazatel, Welebného pak Bratrstwa Hontských ewangelických cýrkwj

téhož vyznánj Spolu-Starssj. Vo fondoch
SNK pod sig. SD 113.

PUCHMAJER, Antonín Jaroslav, eds. *Nové
básně IV*. Praha, 1802.

TABLIC, Bohuslav. *Poezye. Díl první*. Vacov:
A. Gotlíb, 1806.

TABLIC, Bohuslav. *Poezy. Díl druhý*. Vacov:
A. Gotlíb, 1807.

TABLIC, Bohuslav. *Poezy. Díl třetí*. Vacov:
A. Gotlíb, 1809.

TABLIC, Bohuslav. *Poezy. Díl čtvrtý*. Vacov:
A. Gotlíb, 1812.

Literatúra

BREZINA, Peter. *350 rokov kníhtlače v Skalici*.
Skalica: Západoslovenské tlačiarne, 2015.
ISBN 9788096983834

BRTÁŇ, Rudo. *Bohuslav Tablic (1769 – 1832).
Života a dielo*. Bratislava: VEDA, 1974.

BUCHTA, František. *Skalica a Záhorie*. Brati-
slava: Formát, 2008. ISBN 8096722983

ČIČAJ, Viliam. Význam tlačiarne v živo-
te mesta. In: *Kniha '93 – '94: Zborník
o problémoch a dejinách knižnej kultúry*.
Martin: Matica slovenská, 1996, s. 46-53.
ISBN 80-7090-397-X

ĎUROVIČ, Ján. *Martin Lauček, tolerančný kňaz
spisovateľ*. Myjava: Daniel Pažický, 1933.

KOLLÁROVÁ, Ivona. Projekt evanjelickej tla-
čiarne. In: *Studia Bibliographica Posoniensia
2022*. Bratislava: Univerzitná knižnica
v Bratislave, 2022, s. 22-35. ISBN 978-
80-89303-92-2. ISSN 1337-0723.

KOWALSKÁ, Eva. Odberateľské zázemie
bratislavských tlačiarní v 18. a 19. storočí.
In: *Kniha '93 – '94 : Zborník o problémoch
a dejinách knižnej kultúry*. Martin : Matica
slovenská, 1996, s. 73-77. ISBN 80-
7090-397-X

KOWALSKÁ, Eva. *Evanjelické a.v. spoločenstvo
v 18. storočí. Hlavné problémy jeho vývoja
a fungovania v spoločnosti*. Bratislava: VEDA,
2001. ISBN 80-224-0704-6

Táto štúdia je výstupom grantového projektu
**VEGA 2/0063/25 Funkcie a intenciona-
lita textov staršej slovenskej literatúry**.

Mgr. Lenka Rišková, PhD.

Ústav slovenskej literatúry SAV, v. v. i.,
Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava
e-mail: lenka.riskova@gmail.com

Lenka Rišková je samostatná vedecká
pracovníčka Ústavu slovenskej literatúry
SAV, v. v. i., členka Oddelenia literárnej
histórie a vo svojom výskume sa zameria-
va na básnickú tvorbu obdobia prelomu
18. a 19. storočia.

FRANTIŠEK VÍTAZOSLAV SASINEK AKO AKTÉR KNIŽNÉHO TRHU S HISTORICKOU LITERATÚROU V 19. STOROČÍ¹

Zuzana KUDZBELOVÁ

Abstract

The paper focuses on the historical book production of František Vítězoslav Sasinek within the context of the book market in the second half of the 19th century. It examines the genesis of his historical works, the mechanisms of their publication, distribution, and reader reception. Particular attention is paid to Sasinek's collaboration with publishing institutions and booksellers, as well as the strategies he employed to promote his writings. The study also explores the media reception of his works within both the Slovak and broader Central European context.

Keywords: František Vítězoslav Sasinek, 19th century, historiography, book market

Abstrakt

Táto štúdia sa zameriava na knižnú historickú produkciu Františka Vítazoslava Sasinka v kontexte knižného trhu druhej polovice 19. storočia. Skúma proces genézy jeho historických diel, mechanizmy ich vydávania, distribúcie a čitateľských ohlasov. Osobitnú pozornosť venuje Sasinkovej spolupráci s vydavateľskými inštitúciami, kníhkupcami a stratégiám, ktoré uplatňoval pri propagácii svojich prác. Štúdia zároveň približuje aj mediálnu recepciu jeho prác v slovenskom i širšom stredoeurópskom kontexte.

Kľúčové slová: František Vítazoslav Sasinek, 19. storočie, historiografia, knižný trh

¹ Táto štúdia je financovaná EÚ NextGenerationEU prostredníctvom Plánu obnovy a odolnosti SR v rámci projektu č. 09I03-03-V04-00399. Komponent 9: Efektívnejšie riadenie a posilnenie financovania výskumu, vývoja a inovácií. Excelentná veda.

ÚVOD

V 19. storočí sa začala tešiť veľkej pozornosti historická literatúra, ktorá začala zaplňať knižný trh, tak v beletrizovanej, populárno-náučnej forme, ako aj vo forme odborných prác. Jednou z kľúčových osobností odbornej historickej produkcie na Slovensku v druhej polovici 19. storočia bol František Vítazoslav Sasinek. Stal sa autorom štyroch syntetizujúcich knižných diel, štrnástich brožúr, jednej učebnice a niekoľko stoviek článkov venovaných dejinám. Významná bola aj jeho redakčná činnosť. Podieľal sa na zostavovaní zborníkov, ako boli *Letopis Matice slovenskej* a *Archív starých česko-slovenských listín, písomností a dejepisných pôvodín pre dejepis a literatúru Slovákov*. Po zatvorení Matice slovenskej založil a v rokoch 1876 – 1882 redigoval a vydával *Slovenský letopis*. Bohatá historická Sasinkova tvorba vzbudzuje dlhodobu záujem odbornej obce, pričom pozornosť sa v prevažnej miere sústreďovala na obsah jeho diel, ich ideové východiská a spôsoby, akým interpretoval historické procesy. Podstatne menej reflexie sa doposiaľ venovalo médiám a mechanizmom, prostredníctvom ktorých Sasinek svoje poznatky šíril, aktérom zapojeným do publikačného procesu, ako aj spoločenskému ohlasu, ktorý jeho texty vyvolali.² Vzhľadom na rozsah danej problematiky sa predložený príspevok sústreďuje len na historické práce F. V. Sasinka, ktoré vyšli ako samostatné knižné publikácie.

Vydať knihu v 19. storočí predstavovalo komplexný a mnohohrstevný proces, ktorý výrazne presahoval rámec samotnej autorskej činnosti. Nestačilo len vynaložiť intelektuálne úsilie a napísať text – bolo nevyhnutné zároveň podniknúť celý rad krokov, ktoré umožnili jeho sprístupnenie verejnosti. Neoddeliteľnú súčasť tohto procesu tvorilo nadviazanie kontaktu s vydavateľom, zabezpečenie finančných prostriedkov, uzavretie dohody s tlačiarňou, či dohľad nad samotným výrobným procesom. Jednotlivé fázy vydania knihy boli často sprevádzané neistotou, komplikáciami a potrebou flexibilného prispôsobovania sa meniacim okolnostiam. Autori neraz uzatvárali kompromisy s vydavateľmi, či úradmi. Niekedy museli financovať náklady na tlač z vlastných prostriedkov alebo boli odkázaní na podporu rôznych inštitúcií, spolkov a mecenášov. Ak sa podarilo zabezpečiť financovanie knihy prostredníctvom tretej osoby, bývalo to neraz spojené s tým, že autor za svoju prácu nezískal žiaden honorár.

Proces vydania sa nekončil samotným vytlačením knihy – nasledovala fáza propagácie a distribúcie. Tieto aktivity zabezpečovali často kníhkupci alebo vydavatelia. No v slovenskom kultúrnom prostredí v druhej polovici 19. storočia, kde stále absentovala dlhodobou fungujúca profesionálna vydateľská infraštruktúra, si tieto aktivity nezriedka vyžadovali aj osobné angažovanie autora alebo jeho známych. Vydávanie kníh tak predstavovalo nielen odbornú a intelektuálnu výzvu, ale aj praktickú skúšku vytrvalosti, organizačných schopností i osobnej obety daného autora.

Uvedenie knihy do verejného priestoru mohlo autorovi priniesť nielen pocit osobného naplnenia, ale aj odborné uznanie, posilnenie spoločenského postavenia a nové možnosti spolupráce. Samozrejme, vydanie diela samo osebe nezaručovalo čitateľský ohlas. Publikácia mohla byť prijatá s nezaujmom, podrobená kritike alebo úplne odmietnutá, čo pre autora často znamenalo rôzne osobné a profesijné nepríjemnosti. Do priestoru

² HOLLÝ, Karol. Vydávanie, hodnotenie a popularita historických prác Franka Vítazoslava Sasinka na prelome 19. a 20. storočia. Náčrt problematiky a jej (možná) interpretácia. In: *Studia Bibliographica Posoniensia*. 2010, s. 137–148.

verejného diskurzu vstupovala kniha ako objekt recepcie, niekedy aj kontroverzie, čo podnecovalo ďalší diskurz a verejné polemiky. Príbeh knihy sa preto často nekončil jej predajom, ale pokračoval v podobe recenzií, reakcií a protireakcií.

Predkladaná štúdia si kladie za cieľ zodpovedať otázky týkajúce sa viacerých aspektov vydávania Sasinkových knižných historických prác. Osobitná pozornosť sa venuje jeho spolupráci s konkrétnymi vydavateľskými subjektmi, spôsobom financovania vydání, ako aj mechanizmom distribúcie a stratégiám propagácie jeho knižnej produkcie. Štúdia zároveň reflektuje prekážky, ktorým Sasinek čelil v procese vydávania a analyzuje mediálnu recepciu jeho prác v slovenskom i širšom stredoeurópskom kontexte.

„MUSÍME SA VYKÁZAŤ S DEJEPISOM, NA KTORÝ SA OPIERA PRÁVO NAŠE.“³

Sasinek začal pracovať na svojej prvej historickej knihe ešte pred rokom 1865, čo vyplýva zo zápisníc Výboru valného zhromaždenia Matice slovenskej. Z nich sa dozvedáme, že Ján Galbavý sa snažil vydať v Matici svoju historickú prácu *Krátky dejepis veľného slovenského vöbec a kmeňa slovenského zvlášte*. Tento populárno-náučný text bol predložený v roku 1864 výboru Matice, ktorý rozhodol, že ho posúdi Martin Čulen. Čulen však nebol s kvalitou Galbavého spisu spokojný a odovzdal ho na ďalšie posúdenie Sasinkovi. Ten v ňom vykonal niekoľko úprav. V apríli v roku 1865 Čulen predložil výboru svoje stanovisko: prepracovaný rukopis hodnotil síce kladne, no navrhol, aby ho nezávisle posúdil aj Ctibor Zoch. Zároveň počas toho istého zasadnutia Sasinek prisľúbil, že bude pokračovať v Galbavého zámere a predloží vlastný text pod názvom *Dejepis národov na území Slovenska*. Výbor preto rozhodol, že Zoch posúdi nielen upravený Galbavého rukopis, ale aj Sasinkovu novú prácu.⁴ V júni 1865 predložil Zoch svoj posudok, v ktorom upozornil na viacero nedostatkov v Galbavého texte a jeho vydanie neodporučil. Naproti tomu Sasinkovu prácu hodnotil pozitívne. Výbor Matice sa na základe jeho odporúčania rozhodol rukopis Sasinkovi vrátiť s výzvou, aby vo svojom historickom diele pokračoval.⁵

Koncom novembra 1866 redakcia *Sokola* oznámila, že Sasinkovo dielo s názvom *Dejiny driených národov na území Uhorska* je už v tlači.⁶ Napokon však vyšlo až na jar roku 1867. Dielo malo 255 strán a venovalo sa dejinám územia Uhorska od najstarších období až po zánik Veľkej Moravy v roku 907. Oneskorené vydanie bolo spôsobené tým, že mestský cenzor rozhodol, že mapa znázorňujúca územie Uhorska pred príchodom Maďarov, ktorá bola prílohou publikácie, musí byť postúpená na posúdenie vyššej inštancii.⁷

V roku 1867 začal Sasinek postupne vydávať aj svoje ďalšie rozsiahle dielo *Dejiny počiatkov terajšieho Uhorska*. Venoval sa v ňom obdobiu od pádu Veľkej Moravy po vznik Uhorského kráľovstva a vychádzalo po častiach.⁸ Sasinek zvolil formu zošitového vydávania s cieľom sprístupniť verejnosti čo najskôr kľúčové poznatky o tomto období

³ SASINEK, V. F. Zaslané. In: *Pešťbudínske vedomosti*. 1867, roč. 7, č. 23, s. 4.

⁴ ŠARLUŠKA, Vojtech. *Účasť Matice slovenskej na historickom výskume Slovenska 19. storočie*. Martin: Matica slovenská, 1982, s. 18-19.

⁵ ŠARLUŠKA, odk. 4, s. 56.

⁶ Literárne a umelecké zprávy. In: *Sokol*. 1867, roč. 5, č. 10, s. 4.

⁷ SASINEK, V. F. Zaslané. In: *Pešťbudínske vedomosti*. 1867, roč. 7, č. 23, s. 4.

⁸ *Dejiny počiatkov...* In: *Pešťbudínske vedomosti*. 1868, roč. 7, č. 57, s. 4.

uhorských dejín. Posledný, tretí zošit bol publikovaný v roku 1868. Celá práca mala 254 strán.

Hoci Sasinek úvodnú časť svojich *Dejín drevných národov na území Uhorska* pôvodne predstavil Matici slovenskej, napokon sa rozhodol vydať obe práce prostredníctvom skalickej kníhtlačiarne Františka X. Škarnicla. Tá patrila k významnejším inštitúciám vydávajúcim slovenskú literatúru tej doby a často sa označovala aj ako tlačiareň Matice slovenskej. Náklady na vydanie prác hradil Sasinek z vlastných prostriedkov. Rozhodnutie nevydať svoje knihy pod hlavičkou Matice slovenskej odôvodňoval snahou chrániť túto inštitúciu pred možnými politickými útokmi. Jeho výklad dejín totiž nebol úplne v súlade s interpretáciami maďarskej historiografie.⁹ Keď sa neskôr v roku 1875 v maďarskom časopise *Hon* objavilo obvinenie, že Sasinek v *Dejinách počiatkov terajšieho Uhorska* brojil proti Maďarom a zároveň toto dielo spájal s Maticou slovenskou, Sasinek voči tomu otvorene vystúpil. Vyhlásil, že dielo nemá nič spoločné s Maticou slovenskou a prácu vydal na svoje náklady.¹⁰ *Dejiny počiatkov terajšieho Uhorska* a *Dejiny drevných národov na území Uhorska* nakoniec v roku 1877 Ministerstvo vyučovania a náboženstva zakázalo používať v školách alebo v ich knižniciach.¹¹

Distribúciu kníh zabezpečoval nielen Škarnicel so Sasinkom, ale aj Eugen Krčméry. Krčméry bol v tom čase najznámejším kníhkupcom špecializujúcim sa na slovenskú literatúru. V rokoch 1863 – 1869 úzko spolupracoval s Maticou slovenskou. Už pri vydaní prvého Sasinkovho diela zaznel v *Pešťbudínskych vedomostiach* návrh, aby sa publikácia distribuovala aj prostredníctvom niektorého pešťianskeho kníhkupca.¹² Tento nápad sa však nezrealizoval.

Náklad spomenutých Sasinkových publikácií nie je známy, keďže sa nezachovali vydavateľské záznamy. Z tlače vieme, že niektorí dopisovatelia upozorňovali na predaj týchto kníh v ich regióne. Na základe toho napríklad vieme, že v okolí Trnavy sa predalo približne 30 výtlačkov *Dejín drevných národov*¹³ a v okolí Brezna 20 kusov.¹⁴

Mediálna prezentácia vydania Sasinkových kníh bola pomerne výrazná – informovali o nej všetky významné slovenské periodiká, ako napríklad *Pešťbudínske vedomosti*, *Obzor* či *Sokol*. Tieto správy často niesli silne vlastenecký a mobilizačný tón. V jednej z nich sa napríklad uvádzalo: „*Žiaden prebudený rodák nesmie byť bez knihy tejto, ktorá objasňuje nám starobylý dejepis našej domoviny a celý život predkov našich od roku 4 pred Kristom až do osudnej bytky u Bratislavy (Prešporku) roku 907 po Kristu P., ktorá ríši veľkomoravskej koniec učinila.*“¹⁵

Pri príležitosti vydania prvého zošita *Dejín počiatkov terajšieho Uhorska* Sasinek v marci 1867 v *Pešťbudínskych vedomostiach* zverejnil rozsiahly príspevok, v ktorom predstavil svoje dielo. Ako sám uviedol: „*Keď prítomné historické unicum púšťam do verejnosti, držím za potrebné dačo poznamenať.*“ V texte tematizoval potrebu napísania dejín Uhorska a Slovákov z pohľadu Slovákov ako odpoveď na maďarskú hegemonickú interpretá-

⁹ SASINEK, V. F. Slovo o dejepise Slovákov. In: *Pešťbudínske vedomosti*. 1868, roč. 8, č. 48, s. 2.

¹⁰ Umenie, veda a spisba. In: *Národné noviny*. 1875, roč. 6, č. 69, s. 4.

¹¹ Pešť. In: *Národné noviny*. 1877, roč. 8, č. 27, s. 2.

¹² V záujme dobrej veci... In: *Pešťbudínske vedomosti*. 1869, roč. 9, č. 9, s. 3.

¹³ Z Prešporskej stolice. In: *Pešťbudínske vedomosti*. 1867, roč. 7, č. 58, s. 2.

¹⁴ Brezno. In: *Pešťbudínske vedomosti*. 1867, roč. 7, č. 48 s. 3.

¹⁵ *Dejiny drevných národov*. In: *Obzor*. 1867, roč. 4, č. 10, s. 80.

ciu dejín Uhorska. Konštatoval, že hoci zákony z roku 1848 zabezpečili Slovákom formálnu rovnosť v materiálnych otázkach, mravná rovnoprávnosť – najmä uznanie slovenského jazyka a národnosti – zostala nenaplnená. Ústredným argumentom textu bola kritika uhorskej historiografie, ktorá podľa autora ignoruje alebo marginalizuje existenciu slovanských (resp. nemaďarských) národov v Uhorsku a stavia svoju národnú legitimizáciu na údajne fiktívnom vojenskom víťazstve Maďarov. Sasinek tvrdil, že Slováci musia čeliť tejto dezinterpretácii vlastným dejepisom, ktorý by mal podoprieť nielen prirodzené, ale aj historické právo Slovákov – osobitne v očiach zahraničného publika, ktoré podlieha skreslenému obrazu o Slovákoch ako o „porazenom národe bez práv“. Tento nedostatok na poli slovenskej historiografie sa rozhodol Sasinek zaplniť. Ako svoju hlavnú motiváciu deklaroval lásku k pravde a k utláčanému slovenskému národu. To poukazuje na to, že svoju knihu chápal nielen ako poznávací nástroj, ale aj ako prostriedok obrany slovenského národa v kultúrno-politickom zápase o uznanie jeho národnej svojbytnosti. V texte poukázaním na zložité získavanie literatúry, najmä kvôli vysokým finančným nákladom a na snahu o ich systematickú analýzu sa snažil svojej knihe zabezpečiť podporu a dostatok kupcov.¹⁶

O rok na to sa k svojim historickým knihám vrátil ďalším článkom. V ňom zdôraznil svoje presvedčenie, že historické povedomie má kľúčovú úlohu pri formovaní identity národa a jeho sebahodnoty. Za príklad uviedol maďarskú historiografiu, ktorá podľa neho zohrala kľúčovú úlohu pri budovaní maďarskej národnej hrdosti – a to aj na úkor ostatných národov v Uhorsku. Sasinek konštatoval, že slovenský národ trpí absenciou systematického dejepisu. Uviedol, že jeho ambíciou je vytvoriť takýto kritický dejepis zo slovenského stanoviska, a tak zaplniť existujúce vákuum v kultúrnej a politickej výbave národa. Vysvetlil, prečo svoju knihu adresoval predovšetkým vzdelanej vrstve. Hoci bol vyzvaný, aby tému spracoval v populárno-náučnej forme, podľa neho bolo najprv potrebné vytvoriť odborné dielo, ktoré by mohlo slúžiť ako základ pre neskoršie popularizačné spracovanie. Sasinek pôvodne predpokladal, že v projekte spracovania dejín Slovákov budú pokračovať aj ďalšie významné osobnosti národnej inteligencie (ako napríklad J. Záborský, či P. Kellner-Hostinský). Keď sa však tento predpoklad nenaplnil, rozhodol sa oznámiť zámer vydať *Dejiny kráľovstva uhorského*. Zareagoval aj na výhrady niektorých čitateľov, že používa grécke a latinské citácie, ktorým bežný čitateľ nerozumie. Rozhodnutie pokračovať v tomto štýle písania odôvodňoval povahou kníh. Tieto citácie podľa neho pomáhali porovnávať tvrdenia autora s obsahom prameňa. Tým sa čitateľ mohol presvedčiť, že nedošlo k chybnému prekladu alebo dezinterpretácii prameňa. Osobitnú pozornosť v článku venoval opätovne výzve adresovanej slovenským čitateľom, aby jeho úsilie podporili. Verejnosť vyzval na kupovanie a čítanie jeho historických kníh, pričom napísal: „*Bratia! Čítavší moje „Dejiny“ presvedčili ste sa, že výpovede moje nekladem na fantázie a jediné kombinácie, lež na pozitívne svedectva, čerpané najviac z pôvodných letopisov a dejepisov. Pomyslite si ale, že práve takéto diela len s veľkým napnutím mojich slabých peňažných síl som si zaopatril! Preto teda, keď ja rád kladem i hmotnú i mravnú obeť na oltár národa, buďte i Vy rozširovaním diela prospešní národu, odberaním ale mi na podporu.*“¹⁷

¹⁶ SASINEK V. F. Dejiny počiatkov terajšieho Uhorska. In: *Pěštbudínske vedomosti*. 1867, roč. 7, č. 57, s. 4.

¹⁷ SASINEK, V. F. Slovo o dejepise Slovákov. In: *Pěštbudínske vedomosti*. 1868, roč. 8, č. 48, s. 1-2.

Okrem publikovania propagačných článkov Sasinek svoje knihy iniciatívne posielal aj rôznym osobnostiam či inštitúciám. Napríklad v roku 1867 zaslal výtlačky svojich kníh Múzeu Kráľovstva českého.¹⁸ O rok neskôr poslal *Dejiny počiatkov* Josipovi J. Strossmayerovi a Juhoslovenskej akadémii vied a umení.¹⁹ Tej poslal v roku 1871 aj svoje ďalšie diela.²⁰

Čo sa týka ohlasov na tieto dve Sasinkove knihy, objavilo sa niekoľko textov. K prvému dielu sa vyjadril Jonáš Záborský. Úvodom autor kritizoval staršie historické práce pre ich nekritické preberanie obsahu prameňov bez ich adekvátneho zhodnotenia. Ocenil pokus A. S. Intibusa o zostavenie dejín, ktorý však zostal nedokončený, pravdepodobne pre nedostatok záujmu verejnosti. Záborského text mal predovšetkým charakter predstavenia a uznania Sasinkovej práce, aj keď s niektorými jeho historickými interpretáciami nesúhlasil. Jedným z hlavných bodov rozporu bolo Sasinkovo tvrdenie, podľa ktorého možno Chorvátov a Srbov považovať za „akéhosi druhu slovenských kolónií“. Záborský túto koncepciu odmietol ako historicky neudržateľnú a priklonil sa k názoru Pavla Jozefa Šafárika. Ten lokalizoval pôvod Chorvátov a Srbov „za Tatry“, pričom zásadným argumentom v prospech tohto stanoviska bola jazyková klasifikácia: zatiaľ čo slovenský jazyk patrí do západnej vetvy slovanských jazykov, chorvátske a srbské nárečia sa zaraďujú k východným variantom južnoslovenskej vetvy. Druhý nesúhlas sa týkal chronologického zaradenia poľskej expanzie na územie Považia. Sasinek uvádzal, že po bitke pri Bratislave roku 907 došlo k zabratiu tohto územia zo strany Poľska. Záborský túto interpretáciu spochybnil, pričom sa opieral o listinu pražského biskupstva, podľa ktorej sa Považie dostalo pod poľskú kontrolu až po smrti českého kniežata Boleslava II. Upozornil, že o priamom poľskom podiele na udalostiach roku 907 nie sú v súčasnosti známe žiadne hodnoverné pramene. Záborský zároveň poukázal na mimoriadnu náročnosť spracovania nadchádzajúcej etapy uhorských dejín po páde Veľkej Moravy a vytvorenia Uhorského kráľovstva, kde sú podľa neho pramene mimoriadne sporé, protirečivé a často skreslené. Preto zdôraznil dôležitosť a zároveň obťažnosť tejto úlohy.²¹

Aj k dielu *Dejiny počiatkov terajšieho Uhorska* sa objavil obsirnejší text, a to v roku 1867 v *Pešťbudínskych vedomostiach*, podpísaný pseudonymom Andrej Method Pohronský. Autor v nej ocenil Sasinka za spôsob, akým spracoval dejiny Slovákov a Maďarov v období rokov 907 – 1009. Vyzdvihol najmä jeho úsilie revidovať jednostranné interpretácie maďarskej historiografie, ktorá podľa neho dlhodobo ignorovala alebo zámerne potláčala účasť nemaďarských národov na formovaní dejín Uhorska. Sasinek podľa autora vrátil slovenskému národu historickú legitimitu a zabezpečil mu dôstojné miesto v národných dejinách. Autor zároveň upozornil na isté limity diela – najmä na jeho rozsah a jazykovú náročnosť, ktoré by mohli sťažovať jeho prístupnosť širšej verejnosti.²²

¹⁸ Zpráva o Museu království Českého od 1. března až do konce května 1867. In: *Časopis Musea království Českého*. 1867, roč. 41, č. 2, s. 212; Tiež v roku 1871: Zpráva o Museu král. Českého od 1. září do konce listopadu 1871. In: *Časopis Musea království Českého*. 1871, roč. 45, č. 4, s. 457.

¹⁹ Literárny archív, Slovenská národná knižnica (ďalej LA SNK), fond F. V. Sasinek, list J. Strossmayer – F. V. Sasinkovi, 1868, sig. M 90 C 22.

²⁰ Knjige i druge umotvorine koje je jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti sa zahvalnošću primila. In: *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*. 1871, roč. 14, s. 227.

²¹ Dejiny drevných národov... In: *Sokol*. 1867, roč. 6, č. 5, s. 159–160.

²² POHRONSKÝ, Method Andrej. Na Pohroní. In: *Pešťbudínske vedomosti*. 1867, roč. 7, č. 60, s. 4.

Tretia Sasinkova rozsiahla historická práca *Dejiny kráľovstva Uhorského* vychádzala – podobne ako predchádzajúca – po častiach, a to v rokoch 1869 až 1877. Prvý diel, ktorý tvorili tri zošity, vyšiel v roku 1869 v rozsahu 144 strán. Druhý diel, ktorý pozostával z ôsmich zošitov, vychádzal postupne v rokoch 1871 až 1877 a mal spolu 240 strán. Pomerné zdĺhavé vydávanie tejto práce spôsobilo, že medzičasom sa vypredali *Dejiny drevných národov na území Uhorska*. V reakcii na to Sasinek v roku 1878 oznámil ich druhé vydanie. Chcel, aby ľudia mali k dispozícii celé dielo, keďže jednotlivé knihy na seba nadväzovali.²³

Sasinek vydal knihu v bystrickej tlačiarňi vdovy F. Macholda, ktorá bola ďalšou významnou inštitúciou pre tlač a vydávanie slovenskej literatúry. Bližšie informácie o vydaní tohto diela nám ponúka dochovaný finančný záznam. Náklad prvého zošita v počte 1000 kusov stál 588, 22 zlatých. Sasinek splácal jeho vydanie po čiastkach.²⁴ Druhý diel *Dejín kráľovstva Uhorského* vydal už Kníhtlačiarsko-účastinársky spolok, ktorý vznikol v roku 1869 ako výsledok iniciatívy podporiť tlač a vydávanie slovenských kníh formou akciovej spoločnosti.

O predajnosti práce *Dejín kráľovstva Uhorského* sa čiastočne dozvedáme z listu Jána Geromettu Sasinkovi z roku 1872. Z neho vyplýva, že prvé zošity sa predali v náklade presahujúcom 1000 výtlačkov, čo naznačuje spočiatku priaznivý záujem čitateľov. V prípade druhej časti však Sasinek konštatoval výrazný pokles dopytu. Gerometta pri tejto príležitosti poznamenal, že ak by Sasinek publikoval dielo v češtine, mohol by očakávať aspoň dvojnásobný počet odberateľov. K situácii slovenskej literatúry sa vyjadril skepticky. Napísal: „*Naša literatúra odtrhnutá od českej vždy len živorit' bude, lebo čo by i spisovateľov na dostač bolo, nebude nikdy, zvlášte na väčšie diela dostatočných odberateľov v národe tak malom ako je slovenský, jestli sa celý neprebudí, čo sa sotva stane.*“²⁵

Predaj tejto knihy zabezpečoval nielen Krčméry, ale aj samotný Sasinek. Od roku 1870 ponúkal túto prácu i svoje staršie publikácie žiakom za polovičnú cenu.²⁶ Od začiatku 70. rokov 19. storočia sa distribúcia Sasinkových kníh rozšírila aj do českých krajín, pričom kľúčovú úlohu v tomto procese zohrali pražskí kníhkupci Július Grégr a Ferdinand Dattel. Práve oni iniciatívne oslovili Maticu slovenskú s návrhom zabezpečovať predaj jej prác v českých krajinách. Keďže Sasinek ako tajomník Matice slovenskej bol s nimi v kontakte, požiadal ich zároveň o distribúciu aj svojich vlastných diel.²⁷ Kníhkupci navyše ponúkali širší servis – zabezpečovali na objednávku aj literatúru rôzneho pôvodu. Ich služby boli cenovo zvýhodnené: poskytovali 10 % zľavu na bežné tituly a až 25 % zľavu na knihy vydané vlastným nákladom. Preto prostredníctvom týchto kníhkupcov začal Sasinek v mene Matice slovenskej pravidelne nakupovať literatúru, najmä historického charakteru. Z dochovaných záznamov vieme, že medzi zakúpenými titulmi boli napríklad *Geschichte von Böhmen* od F. Palackého, *Archiv český, čili, Staré písemné památky české i moravské*, niekoľko zošitov *Topografického slovníka*, *Regesta diplo-*

²³ Umenie, veda a spisba. In: *Národné noviny*. 1878, roč. 9, č. 110, s. 4.

²⁴ LA SNK, fond F. V. Sasinek, list Philipp Machold – F. V. Sasinkovi, 20. 5. 1871, sig. M 90 B 24.

²⁵ LA SNK, fond Starý fond A, list J. Gerometa – F. V. Sasinkovi, 23. 7. 1872, sig. A 338.

²⁶ Literatúra a umenie. In: *Národné noviny*. 1870, roč. 1, č. 32, s. 6.

²⁷ Archív Matice slovenskej (ďalej AMS), fond Matica slovenská I, listy J. Grégr a F. Dattel – F. V. Sasinkovi, 27. 4. 1870, 19. 5. 1870, 6. 6., 11. 6. 1872, listy F. V. Sasinek – listy J. Grégr a F. Dattel 4. 5. 1870.

matica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, Codex iuris Bohemici alebo *Fontes rerum Bohemicarum*.²⁸

Prvý zošit *Dejín kráľovstva Uhorského* z roku 1869 tentokrát predstavil verejnosti Eugen Krčméry. V správe uverejnenej v rubrike *Literatúra a umenie* v *Pešťbudínskych vedomostiach* apeloval na význam tohto diela pre slovenské národné povedomie. Zdôraznil, že tak ako dejepis Františka Palackého priviedol Čechov k uvedomeniu si vlastnej identity, aj dejiny od Sasinka môžu napomôcť Slovákom k poznaniu ich historického práva v rámci uhorského štátu. Zároveň avizoval, že zásobu tohto diela prinesie aj na nadchádzajúce valné zhromaždenie Matice slovenskej, aby „oddanie diela z ruky do ruky obľahčilo poštové útraty.“²⁹ Správy o vydaných zošitoch prinášali priebežne viaceré slovenské periodiká, pričom sa zdôrazňovalo aj to, že „dielo samo o sebe nevyžaduje osobitné odporúčania, keďže za jeho kvalitu zaručuje renomované meno jeho autora.“³⁰

V prípade druhého diela – *Dejín kráľovstva Uhorského* – začal Kníhtlačiarsko-účastinársky spolok uplatňovať aj v tom čase rozšírený spôsob propagácie titulov: na poslednej strane práve vydanej knihy uvádzal zoznam diel, ktoré spolok vydal alebo distribuoval. Ako príklad možno uviesť dielo *Sosbierané žarty a rozmary* od G. K. Laskomerského vydané v roku 1877. Na jeho zadnej strane sa nachádzal prehľad odporúčaných kníh z produkcie Spolku, vrátane informácií o množstevných zľavách. Pri odbere viac ako piatich výtlačkov bol piaty výtlačok poskytovaný zdarma alebo bola ponúknutá 20 % zľava pri kúpe titulov, ktoré nepochádzali z dielne Spolku. Na knihy označené hviezdíčkou sa uplatňovala len 10 % zľava a na tri tituly označené dvoma hviezdíčkami sa zľava neposkytovala vôbec. Medzi uvedenými troma dielami sa nachádzali aj *Dejiny kráľovstva uhorského*.³¹

Aj Sasinek ponúkal zľavu, ak boli knihy zakúpené u neho. Informáciu o tom máme z roku 1879. Sasinek poskytoval 10 % zľavu pri odbere 10 kusov akýchkoľvek jeho prác, čo zahŕňalo nielen historické diela, ale aj ďalšie publikácie. Pri objednaní 20 kusov bola zľava zvýšená na 20 %.³² V roku 1882 Sasinek ponúkol diela *Dejiny drevných národov Uhorska* a *Dejiny kráľovstva Uhorského* dokonca za zníženú cenu, čo odrážalo jeho dostatočné zásoby výtlačkov týchto titulov. Naproti tomu z *Dejepisu počiatkov terajšieho Uhorska* disponoval iba obmedzeným počtom kópií, a preto bol ochotný predat' ich len záujemcom, ktorí si zakúpili celé dielo, teda všetky tri knihy za ich pôvodné ceny.³³

Napriek tomu, že Sasinek disponoval v českých krajinách distribútormi svojich historických diel, ich odberateľská základňa a ohlas na ne nebola veľká. Upozornil na to sám Sasinek, keď napísal: „S bolesťou tuň poznamenávam, že keď Horváti (Rad jugoslavskej akadémie), Slovinci (Novice), ba i sami Madari (Századok) použili bud náhlady bud celé články mojich „Dejín“ a „Slovenského Letopisu“, Česi a Moravania ani na zvláštne vyzvanie (Čech

²⁸ AMS, fond Matica slovenská I, Listy J. Grégr a F. Dattel – F. V. Sasinkovi, 5. 1. 1871, 18. 8. 1872, 16. 8., 18. 9., 22. 12., 1873, 19. 4. 1878.

²⁹ KRČMÉRY, Eugen. „Dejiny kráľovstva...“ In: *Pešťbudínske vedomosti*. 1869, roč. 9, č. 57, s. 4.

³⁰ Literatúra a umenie. In: *Pešťbudínske vedomosti*. 1869, roč. 9, roč. 103, s. 4.

³¹ LASKOMERSKÝ, Gustáv Kazimír. *Sosbierané žarty a rozmary*. Turč. Sv. Martin: KÚS, 1877, s. 106.

³² Časť zoznamu kníh od F. V. Sasinka z 26. 8. 1879. [cit. 2025-05-20]. Dostupné z: https://www.google.sk/books/edition/Slovensk%C3%BD_letopis_pre_historiu_topograf/A-o4AQAAMAAJ?hl=de&gbpv=1&dq=dejiny+kr%C3%A1%C4%BEOvstva+uhorsk%C3%A9ho+1+zl+20&pg=PT2&printsec=frontcover

³³ LA SNK, fond Starý fond A, list F. V. Sasinek – neznámemu, 27. 8. 1882, sig. A 136.

r. 1877, č. 251.) *nepovšimli si ani môjho hlasu ani mojich prác. Neškodilo by trochu vzájemnosti i na poli histórie, a to tým viac, že v mnohom ohľade máme spoločnú históriu.*³⁴

„ABYCH TAM Z BIBLIOTHEK MOHOL ČERPAŤ LÁTKU PRE POJEDNANIA HISTORICKÉ A VYDÁVAŤ ICH SLOBODNEJŠIE“³⁵

Po zániku Matice slovenskej sa F. V. Sasinek usiloval o nové profesijné uplatnenie mimo územia Uhorska. Svoju pozornosť obrátil na Prahu, kde sa napokon v roku 1882 zamestnal v redakcii katolíckeho politického časopisu *Čech*. K získaniu tohto miesta mu pomohol sídelný kanonik a knihovník Vyšehradskej kapituly, Mikuláš Karlach.³⁶ Sasinek mal záujem presunúť sa do Prahy nielen z profesijných dôvodov, ale aj kvôli prístupu k bohatším knižničným fondom a priaznivejším publikačným podmienkam. Podľa jeho vlastných slov totiž „v Uhorsku len výraz *„slovenský národ“ dá knihu na politický index“*, čím narážal na cenzúrne tlaky v podmienkach dualistického štátu.³⁷

V prvých rokoch pobytu v Prahe však Sasinek naďalej vydával svoje diela na Slovensku. V roku 1884 na svoje náklady priniesol na knižný trh prostredníctvom Kníhtlačiarsko-účastinárskeho spolku desaťstranovú brožúru *Sv. Method a Uhorsko* v náklade 500 kusov.³⁸ V tomto spise predstavil svoju novú interpretáciu dejín Uhorska, podľa ktorej bol Árpád a jeho družina slovanského pôvodu. Sasinek zároveň tvrdil, že Metod sa ešte pred príchodom Árpáda do stredného Podunajska s týmto kniežaťom osobne stretol a že ich rozhovor sa odohral v slovanskom jazyku. Na základe týchto konštrukcií dospel k záveru, že Uhorsko bolo od čias Árpáda až do 13. storočia slovanskou krajinou – politicky usporiadanou podľa slovanskej ústavy a cirkevne organizovanou podľa slovanského obradu, ktorého hlavným nositeľom bol práve Metod. V duchu blížiaceho sa výročia Metodovej smrti preto apeloval na univerzálnosť jeho odkazu pre národy v Uhorsku, pričom výslovne zdôraznil, že „i ten národ, ktorý teraz, ovšem chybne, menuje me maďarským, je povinný brať účasť na slávení tisícročia smrti sv. Methoda, lebo otcovia jeho stali sa účastníkmi tohoto kresťanstva, ktoré hlásal.“³⁹

Tieto tézy Sasinek podrobnejšie rozpracoval ešte v tom istom roku v rozšírenej 48-stranovej brožúre *Árpád a Uhorsko*, ktorú opäť vydal na vlastné náklady v spolupráci s tým istým vydavateľstvom. V tomto texte nielenže spochybnil tradičné datovanie príchodu Maďarov do Karpatskej kotliny na rok 896, ale tiež načrtol iný priebeh týchto udalostí. Podľa neho prebehol proces osídľovania v dvoch fázach – najprv okolo Tisy (roku 893) a následne v samotnej Panónii (roku 899). Ďalej uvádzal, že Árpád si uplatňoval nároky na územie bývalej ríše Svätopluka aj prostredníctvom dedičského práva, konkrétne sobášom s dcérou Mojmíra II. Miestne obyvateľstvo sa podľa Sasinka po príchode Árpádovho spoločenstva postupne prispôbilo novým pomerom, čím malo dôjsť k postupnému kultúrnemu splynutiu oboch spoločenstiev. Podľa Sasinka začala krajina

³⁴ *Slovenský letopis pre historiu, topografiu, archaeologiu a ethnografiu*. Skalica: Franko V. Sasinek, 1879, roč. 3, č. 1, s. 2.

³⁵ Literárny archív, Pamätník národného písemníctví (ďalej LA PNP), fond M. Hattala, list F. V. Sasinek – M. Hattalovi, 31. 12. 1875.

³⁶ LA SNK, fond F. V. Sasinek, list M. Karlach – F. V. Sasinkovi, 9. 6. 1882, sig. M 90 A 62.

³⁷ LA PNP, fond M. Hattala, list F. V. Sasinek – M. Hattalovi, 31. 12. 1875.

³⁸ AMS, fond Kníhtlačiarsko-účastinársky spolok, Kniha výtiskov za r. 1870 – 1884, sig. M 49 B 7.

³⁹ SASINEK, F. V. *Sv. Method a Uhorsko*. Martin: Kníhtlačiarsko-účastinársky spolok, 1884, s. 11.

strácať svoj slovanský ráz až za vlády Bela IV., keď sa v Uhorsku začali vo väčšej miere usadzovať Kumáni. Tí podľa neho postupne presadzovali svoju údajne maďarskú kultúru na úkor pôvodnej slovanskej.

Tieto Sasinkove interpretácie vyvolali väčšiu odozvu aj v dobovej maďarskej tlači, čo bolo podmienené aj širším spoločensko-politickým kontextom – blížiacimi sa oslavami tisícročia príchodu Maďarov do Karpatskej kotliny, ktoré boli prezentované ako zakladajúci moment maďarskej štátnosti. Osobitne reagoval Gáspár Tóth, ktorý vo svojom polemickom texte s výrečným názvom *Zaujatie vlasti – podľa panslávov* ironicky predstavil maďarskému publiku Sasinkovu prácu *Arpád a Uhorsko*.⁴⁰

V nasledujúcom roku (1885) Sasinek vydal ďalší text – *Život ss. Cyrilla a Methoda apoštolov slovanských*, ktorý vyšiel v Trnave v tlačiarni Adolfa Horovitzza, zásluhou redaktora Katolíckych novín, Martina Kollára. Aj v tomto diele autor zopakoval svoju predstavu o stretnutí Metoda s Arpádom, pričom Arpáda opätovne prezentoval ako osobu slovanského pôvodu. Zároveň spochybnil rozšírený názor o jeho pohanstve a zaradil ho do tej skupiny „Čiernych Uhrov“, ktorá podľa Sasinka prijala kresťanstvo v podobe slovanskej liturgie. Vzhľadom na ideový obsah práce a jej odklon od oficiálne akceptovaného výkladu dejín bolo dielo *Život ss. Cyrilla a Methoda* rozhodnutím Ministerstva vyučovania a náboženstva zakázané používať v školách aj v knižniciach.⁴¹

Distribúciu Sasinkových prác v českých krajinách zabezpečovali predovšetkým Eduard Valečka a František Augustín Urbánek. S druhým menovaným Sasinek počas svojho pražského pôsobenia nadviazal intenzívnejšiu a systematickejšiu spoluprácu, v dôsledku čoho sa Urbánek postupne etabloval ako hlavný distribútor jeho publikácií v českom prostredí.

Kontakty s Urbánkom nadviazal Sasinek obdobným spôsobom ako v prípade J. Grégra a F. Dattla – prostredníctvom Matice slovenskej. Urbánek totiž už v 70. rokoch 19. storočia iniciatívne oslovil túto inštitúciu s ponukou na spoluprácu v oblasti šírenia slovenskej literatúry.⁴² Jeho záujem o Slovensko však nebol iba obchodného charakteru. Už od polovice 60. rokov 19. storočia sa systematicky venoval bibliografickému spracovaniu slovenskej knižnej produkcie, o ktorej pravidelne informoval prostredníctvom súpisov a anotácií. Významne prispel aj do (Riegerovho) *Slovníka naučného*, kde napísal viacero hesiel o slovenských osobnostiach a témach. Ako vydavateľ podporil viacerých slovenských autorov, medzi inými aj Sasinka.

V roku 1875 vydal Urbánek druhé, revidované a doplnené vydanie Sasinkovej etnografickej brožúry *Die Slowaken: eine ethnographische Skizze*. Prvé vydanie tejto publikácie Sasinek publikoval ešte v tom istom roku prostredníctvom Knižtlačiarско-účastinárskeho spolku v Martine. Na túto prácu upozornili *Národné noviny* už 21. januára 1875, pričom ju odporúčali slovami: „brošúrka táto zaslúži v každom ohľade, aby rozšírila sa do všetkých kútov Slovenska.“⁴³ O päť dní neskôr, 26. januára, Sasinek prostredníctvom tlače vyzval čitateľov na spätnú väzbu a avizoval prípravu druhého, opraveného vydania

⁴⁰ TÓTH, Gaspar. A honfoglalás - s a pánszlávok. In: *Budapesti Hírlap*. 1884, roč. 5, č. 386, s. 213 – 214.

⁴¹ (Trefort anatémája.) In: *Budapesti Hírlap*. 1886, roč. 6, č. 265, s. 5.

⁴² AMS, fond Matica Slovenská I, list F. A. Urbánek – Matici slovenskej, 1. 1. 1873, 11. 3. 1873, 21. 6. 1873.

⁴³ Die Slowaken. In: *Národné noviny*. 1875, roč. 6, č. 8, s. 4.

v českom jazyku.⁴⁴ Napokon však vyšlo v nemčine v Urbánkovom pražskom nakladateľstve.

V druhej polovici 80. rokov 19. storočia Sasinek v Prahe vydal niekoľko prác. Pre časopis *Čech* napísal niekoľko cyklov príspevkov o témach súvisiacich s českými a slovanskými dejinami, ktoré neskôr na vlastné náklady vydal v tlačiarni Cyrillo-metodskej spoločnosti (patriacej v určitom období M. Karlachovi), pričom na titulnej strane bol ako komisionár uvedený F. A. Urbánek. Išlo o tieto brožúry: *Čechy v X. století* (1886), *O Křtu Jagello-Vladislava, Krále polského* (1886), *Založení biskupství latinského v Praze* (1886), *O církevním dějepise Slovanů* (1887) a *Ulfilas a glagolské písmo* (1887).

V rokoch 1886 – 1888 vydal Urbánek Sasinkovi sériu populárno-náučných historických textov pod názvom *Záhady dějepisné*. Na základe týchto textov si ho v roku 1886 všimla aj redakcia viedenského týždenníka *Parlamentär*, ktorý bol orientovaný proslovansky.⁴⁵ Sasinek jej ponuku na spoluprácu prijal a v rokoch 1887 – 1890 do tohto periodika prispel celkovo 68 článkami.⁴⁶ V nich tematizoval najmä historické otázky týkajúce sa slovanských dejín v Uhorsku, v strednej Európe, pričom svojimi textami cielene reagoval na dobové diskusie a spory o výklad minulosti v rámci mnohonárodnostnej monarchie.

V Urbánkovom kníhkupectve boli okrem Sasinkových kníh dostupné aj Sasinkove portrétné fotografie s vlastnoručným podpisom, ktoré sa predávali v niekoľkých formátoch.⁴⁷ Z vyššie uvedeného možno konštatovať, že Urbánek nevnímal Sasinka len ako jedného z mnohých autorov, ale nadštandardne podporoval jeho publikačnú činnosť.

V tomto období Sasinek naďalej vyvíjal iniciatívu pri šírení svojich prác. Systematicky ich rozosiela významným inštitúciám, ako napríklad Múzeu Kráľovstva českého,⁴⁸ či Budapeštianskej knižnici,⁴⁹ a zároveň sa snažil zabezpečovať ich medializáciu prostredníctvom oznamov v periodikách, vrátane odborných historických časopisov.⁵⁰

V českých krajinách sa Sasinkove práce dočkali výraznejšej publicity aj vďaka podpore viacerých katolícky orientovaných periodík. Popri pravidelnom prispievaní do *Čecha* sa Sasinek stal spolupracovníkom aj ďalších českých katolíckych novín, ako boli napríklad *Duchovní pastýř*, či *Vlast'*. Tieto tlačové orgány zohrávali nielen úlohu publikačného priestoru pre jeho články, ale zároveň fungovali ako médiá propagujúce jeho knižné publikácie. Sasinkove diela sa v týchto periodikách predstavovali ako alternatívny výklad dejín Uhorska, odlišný od vtedy dominantného naratívu formovaného maďarskou historiografiou. Napríklad brožúra *Arpád a Uhorsko* sa prezentovala ako text, ktorý môže českým čitateľom sprostredkovať pohľad na uhorské dejiny z perspektívy slovenského autora – v protiklade k maďarským historickým syntézam, ktoré často interpre-

⁴⁴ Spisok „Die Slowaken“. In: *Národné noviny*. 1875, roč. 6, č. 10, s. 4; Druhé opravené vydanie... In: *Národné noviny*. 1875, roč. 6, č. 20, s. 4.

⁴⁵ LA SNK, fond F. V. Sasinek, rukopis Niederle's Slovanské starožitnosti, nečíslované, sig. M 90 D 8.

⁴⁶ RIZNER, Ľudovít. *Bibliografia písomníctva slovenského na spôsob slovníka. Diel piaty: S-Š*. Matica slovenská: Martin, 1933, s. 35.

⁴⁷ SASINEK, F. V. *Záhady dějepisné*. Sešit 4. V Praze: Urbánek, 1888, s. 32.

⁴⁸ Napríklad zmienka o tom: Přednesení jednatele ve valném shromáždění společnosti Musea král. Českého dne 28. května 1883. In: *Časopis Musea království Českého*. 1883, roč. 57, č. 2, s. 265.

⁴⁹ LA SNK, fond F. V. Sasinek, list Budapešti kir. Magyar tud. Egytüm könyvtára, 24. 10. 1890, sig. M 90 A 14.

⁵⁰ LA SNP, fond Antonín Rezek, list F. V. Sasinek – A. Rezek, bez datovania.

tovali dejiny Uhorska výlučne ako dejiny Maďarov. Príslušný časopis preto výslovne odporúčal Sasinkovu prácu ako vhodný prostriedok na rozšírenie poznania o dejinách Slovákov a Uhorska v širšom kontexte.⁵¹

Sasinkove práce popri pražských katolícky orientovaných periodikách zaznamenali priaznivý ohlas aj na Morave, najmä v intelektuálnom okruhu *Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci*. Tento spolok založený v roku 1883 združoval okrem iných aj priaznivcov idey o starobyľom pôvode Slovanov a ich kultúry v strednej Európe. Uvedené predstavy nadväzovali na romanticko-historické koncepcie, v ktorých sa Slovanstvo stávalo nositeľom pôvodnej civilizácie v stredovýchodnej Európe.⁵² Členovia tohto spolku sa usilovali dokázať kontinuitu slovanského osídlenia až do praveku, a to rôznymi argumentačnými stratégiami.⁵³ Sasinek sa stal zakladajúcim členom tohto spolku a pravidelne prispieval do *Časopisu Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci*.⁵⁴ S viacerými členmi tohto intelektuálneho kruhu udržiaval aj korešpondenčné kontakty, čo ďalej prispelo k pozitívnej recepcii jeho prác v prostredí spolku. Niet preto prekvapenia, že najmä tie jeho diela z 80. rokov 19. storočia, v ktorých Slovania vystupujú ako prapôvodní obyvatelia Európy, našli medzi olomouckými vlasteneckými pracovníkmi nadšenie a značný ohlas.

Na stránkach spolkového časopisu sa pravidelne objavovali pochvalné reflexie na Sasinkovu prácu i osobnosť. Napríklad jedna recenzia tvrdila, že „*doklady Sasínkovy jsou pádné a nabývá jimi starí doba slov. dějiny tvárnost' namnoze novou, netušenou*.“⁵⁵ Na inom mieste sa zdôrazňovala jeho znalosť prameňov: „*Důvody Sasínkovy jsou namnoze nové, překvapují často trefností svou a dokazují poznovu známou podivuhodnou sečtelost' p. spisovatelovu ve starých dějepiscích*.“⁵⁶

Sasinkove diela síce v českých krajinách zaznamenali priaznivý ohlas v katolícko-vlasteneckých alebo proslovanských kruhoch, no neboli ušetrené ani kritických reakcií. Tie sa ozývali najmä zo strany českej historickej obce, ktorá Sasinkovu tvorbu vnímala ako špekulatívnu a metodologicky problematickú.

Na Sasinkovo pražské pôsobenie s odstupom rokov spomínal aj kníhkupec Karel Leoš Záček, spolupracovník F. A. Urbánka, ktorý okrem osobného dojmu zachytáva aj vtedajšiu recepciu jeho práce: „*A ještě mám zde figurku – Slováka Franka V. Sasínka, sekretáře Matice slovenské, Maďary rozpuštěné a zkonfiskované. Jeho historické spisy o dějepisných záhadách devátého věku, hlavně jeho závěry z toho pro dobu současnou, mu získaly hodně nepřátel. Sasínek byl kněz malé postavy, nosil se skoro po starodávnu, jako slovenský venkovský farář, s vysokými botami. Mluvil slovensky jasně a srozumitelně, ale když se zapomněl, mluvil nápadně správně česky. Vydával své knihy vlastním nákladem, a nevím, kde na to ten chudý kněz bral. Měli jsme všechny v komisi, ale nebylo valně odběratelů. Tiskli jsme u Wies-*

⁵¹ Anonymus: Arpád a Uhorsko. In: *Vlast'*. roč. 1, 1884, č. 1, s. 59.

⁵² BUREŠOVÁ, Jana a Miloš HLAVA. *Vlastenecký spolek muzejní v Olomouci a jeho muzeum Vlastivědná společnost muzejní v Olomouci. Dějiny českého spolkového muzejnictví v Olomouci (1883 – 2023)*. Univerzita Palackého: Olomouc, 2024, s. 35.

⁵³ SKLENÁŘ, Karel. *Archeologie v Čechách v období romantizmu (1802 – 1868)*. Od Josefa Dobrovského po Jana Erazima Vocela. Praha: Národní muzeum, 2020, č. 47.

⁵⁴ LA SNK, fond F. V. Sasínek, list Muzejní spolek v Olomouci – F. V. Sasinkovi, 23. 9. 1883, sig. M 90 B 38.

⁵⁵ O křtu Jagjella Vladislava. In: *Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci*. 1886, roč. 3, č. 10, s. 96.

⁵⁶ Záhady dějepisné. In: *Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci*. 1888, roč. 5, č. 18, s. 93.

nera, a práve si zavedl Urbánek – jeden z prvých – telefonickú linku do tiskárny. Tenkrát sa telefonom spojovali leda dve stanice, ústredný ešte nebylo. Sasínek príjde a je netrpelivý pro tisk niektoré své brožury. „Počkejte, důstojný pane,“ povídá Urbánek, „já vám zazvoním do tiskárny a můžete jim to říci sám.“ Stalo se. „Nu tak,“ podává Urbánek dvě sluchátka Sasínkovi, „tu máte a mluvte!“ Sasínek si nasadí sluchátka a hrozně zařve do aparátu: „Halóó!“ Nekřičte tolik, důstojný pane!“ – klepá mu Urbánek na rameno. Sasínek se mrštně otočí a se sluchátky na uších povídá: „Á, prosím vás, jakpak by mne slyšeli, když jsou až na Senovážném náměstí!“⁵⁷

Táto anekdota zároveň okrem iného poukazuje na to, že Sasínkove práce narazili aj na odpor. Svedčí o tom predovšetkým súkromná korešpondencia, ktorá odhaľuje kritický postoj k Sasínkovej práci v odbornej obci. Napríklad český historik Josef Kalousek s nevôľou reagoval na publikovanie Sasínkových názorov z Velehradského zborníka v katolíckom časopise *Duchovní pastýř* v roku 1884. V liste moravskému archivárovi Vincentovi Brandlovi vyjadril svoj postoj týmito slovami: „Ja prozatím míním o tom mlčeti, dokud se to nevyskytne na místě vědecktější, nežli jest věstník či sborník Velehradský (ani nevím, jak se jmenuje, v cí[aršské] knihovně ho teprva objednávají).“⁵⁸

Po vydaní zbierky *Záhady dějepisné* sa však objavili aj verejné kritické ohlasy. V roku 1888 priniesol český časopis *Athenaeum: listy pro literaturu a kritiku vědeckou* dve recenzie, zamerané na dve Sasínkové práce. V prvej, stručnejšej kritike sa recenzent vyjadril k spisu *Ulfias a glagolské písmo*. Autor s posmešným podtónom upozornil na Sasínkovu interpretáciu, podľa ktorej sa historik Jordanes údajne pomýlil, keď na oboch brehoch dolného Dunaja lokalizoval germánsky kmeň Gótot. Podľa Sasínka tam totiž v skutočnosti sídlil slovanský kmeň Gétov.⁵⁹

Druhá, rozsiahlejšia recenzia Sasínkovej práce sa sústredila na druhý zošit zo série *Záhady dějepisné*. Jej autor vystupujúci pod pseudonymom Germanus (t. j. Slovan) podrobil Sasínkovu koncepciu ostrej kritike. Podľa nej Slovania obývali územie Germánie už dávno pred príchodom germánskych kmeňov a že rímsky historik Tacitus vo svojom spise *Germania* v skutočnosti opisoval Slovanov. Recenzent poukázal na viacero nepresností v Sasínkových prekladoch Tacitovho textu a odmietol jeho výklad ako metodologicky i faktograficky nedôveryhodný. Zvlášť kriticky hodnotil autorovo tvrdenie, že vlastnosti a zvyky opísané Tacitom sa „zachovali“ v novovekom slovenskom prostredí. Tento spôsob argumentácie recenzent označil za anachronický a nevedecký. Autor zároveň poznamenal, že aj keby bolo azda vhodnejšie o takomto diele mlčať, okolnosti prípadu podľa neho nadobúdajú vážny a znepokojivý charakter. Poukázal na to, že ide len o jednu z viacerých publikácií vznikajúcich v rámci tzv. moravskej školy, ktorú vnímal ako narastajúci, ideologicky motivovaný a potenciálne škodlivý prúd. Kriticky sa vyjadril aj k pasivite vedeckých časopisov, ktoré sa odmietali k tejto problematike verejne vyjadriť, zatiaľ čo iné, prevažne ideologicky orientované periodiká, tieto práce, naopak, propagovali a chválili. Recenzent sa pozastavil aj nad tým, ako bol Sasínek v publikáciách prezentovaný verejnosti – ako vlastenec a učenec. Hoci jeho vlastenecké

⁵⁷ ŽÁČEK, Karel Leoš. *Paměti a osudy knihupecké vzpomínky na léta 1871 – 1884*. Praha: Jan Kanzelsberger, 1999, s. 204.

⁵⁸ RYANTOVÁ, Marie. *Korespondence Josefa Kalouska s českými historiky I*. Masarykův ústav a Archiv AV ČR: Praha, 2019, s. 33.

⁵⁹ Ulfias a glagolské písmo. In: *Athenaeum: listy pro literaturu a kritiku vědeckou*. Roč. 5, č. 1887, s. 77.

zanietenie nespochybnil, výrazne kritizoval jeho vedecký prínos. Odsúdil snahu podria-
diť historické bádanie národnej ideológii a zdôraznil, že hľadanie Slovanov po celej
Európe za každú cenu je metodologicky neprijateľné. Vlastenectvo podľa neho nesmie
určovať smer ani závery historického výskumu.⁶⁰

PO NÁVRATE Z PRAHY

Po návrate z Prahy Sasinka k tvorbe populárno-náučných historických diel zameraných
na slovenské dejiny povzbudzovali Andrej Halaša a Ivan Branislav Zoch, ktorí ho v ob-
dobí prelomu 19. a 20. storočia opakovane oslovovali s konkrétnymi návrhmi. Halaša
už v roku 1893 upozorňoval na potrebu vydať „populárne pisanú brošurku o historii
a državnom práve slovenského národa pre pospolitý ľud“, pričom jej hlavný cieľ videl v „bu-
dení národného povedomia medzi našim ľudom“. V liste vyzýval Sasinka, aby sa ujal tejto
úlohy.⁶¹ V roku 1901 sa Halaša opätovne obrátil na Sasinka s podnetom, aby dokončil
dejiny Uhorska, ktoré dlhodobo pripravoval. Zdôraznil pritom, že „mládež naša nemá
pochopu o skutočnej historii uherskej i poslužilo by sa veci našej národnej veľmi, keby sme mali
po ruke úplnú objektivnu historiu vlasti našej.“⁶² O tri roky neskôr, v roku 1904, Sasinka
podnietil k ďalšej práci cez Halašu aj Ivan Branislav Zoch, ktorý ho požiadal o napísa-
nie populárnej slovenskej kroniky pre ľud. V odôvodnení uviedol, že takúto knihu má
k dispozícii každý kultúrny národ, pričom jej význam spočíva v prebúdzaní národnej
hrdosti a oduševnenia, najmä, ak je sprevádzaná ilustráciami, ktoré ju robia prístupnej-
šou širokým vrstvám čitateľov.⁶³ Tieto opakované výzvy a povzbudenie zrejme zohrali
svoju úlohu v tom, že Sasinek – v tom čase už v pokročilom veku – v nasledujúcich
rokoch pripravil ešte niekoľko historicko-popularizačných prác.

Ďalšia fáza knižnej publikačnej činnosti Františka Vítazoslava Sasinka sa viaže na spo-
luprácu s ružomerským vydavateľom Karolom Salvom, ktorý ho oslovil v roku 1894
v súvislosti s prípravou česko-slovenského almanachu, plánovaného v kooperácii s Kar-
lom Kálalom. Pre túto príležitosť Sasinek pripravil štúdiu *Država Velkomoravská*. Zá-
roveň s touto spoluprácou predostrel Salvovi aj návrh, aby sa ujal systematického vy-
dávania jeho historických prác. Salva túto iniciatívu prijal a *Velkomoravskú državu* sa
rozhodol publikovať nielen ako súčasť almanachu, ale aj ako samostatný titul, ktorý by
tvoril zväzok plánovanej edície s názvom „*Dejepisná bibliotéka*“.

V otázke honoráru navrhol Salva dve možnosti: buď sa autor a vydavateľ podelia o čistý
zisk z predaja, alebo Sasinek obdrží 200 výtlačkov, ktoré môže predávať prostrední-
ctvom vybraného kníhkupca ešte pred oficiálnym uvedením knihy na trh. V korešpon-
dencii Salva zároveň vyjadril aj širší kultúrny zámer svojho vydavateľského úsilia, keď
zdôraznil: „*Hlavná vec je, aby knižičky boli čím lacnejšie, aby sa rozšírily v národe, ktorý*

⁶⁰ Germanus (t. j. Slovan). Záhady dějepisné. In: *Athenaeum: listy pro literaturu a kritiku vědeckou*. Roč. 5, č. 1887, s. 77-79.

⁶¹ LA SNK, fond Halašovsko-mudroňovská pozostalost', list A. Halaša – F. V. Sasinkovi, 28. 4. 1893. Druhú výzvu v tejto veci zaslal Halaša 26. 5. 1893, sig. 37 M 9.

⁶² LA SNK, fond Halašovsko-mudroňovská pozostalost', list A. Halaša – F. V. Sasinkovi, 8. 1. 1901, sig. 37 M 9.

⁶³ LA SNK, fond Halašovsko-mudroňovská pozostalost', list A. Halaša – F. V. Sasinkovi, 27. 4. 1904, sig. 37 M 9.

nemá žiadnej hrdosti, preto že nemá historie národnej.“⁶⁴ V roku 1895 Salva vydal Sasinkov *Dejepis Slovákov*, o rok neskôr nasledovali brožúry *Država Velkomoravská* a *Historický katechizmus*. Cena *Dejepisu Slovákov* bola zámerne stanovená nízko – na 20 grajciarov, čo Salva výslovne odôvodňoval tým, že mu nejde o komerčný zisk, ale o kultúrno-osvetový dosah publikácie. Ako uviedol v korešpondencii: „Požehnanie donesie väčšie v rukách iných ako keď by ležala pre dražobu na mojom sklade.“⁶⁵ Napriek týmto snahám však kniha narazila na odpor uhorských úradov. Už v roku 1895 bol celý náklad *Dejepisu Slovákov* zhabaný na príkaz liptovského župana, čo svedčí o okamžitej represívnej reakcii na jeho obsah.⁶⁶ V nasledujúcom roku (1896) vydalo Ministerstvo vyučovania a náboženstva oficiálne rozhodnutie o odstránení tejto knihy zo školských knižníc a verejných inštitúcií. V odôvodnení sa uvádzalo, že obsahuje tvrdenia odporujúce historickým faktom alebo má protištátny charakter. Na tieto kroky reagovala slovenská tlač s výrazným pobúrením. V *Národných novinách* sa objavil komentár, ktorý ironicky kritizoval ideologické obmedzenia historickej diskusie v Uhorsku: „Nuž s historickými pravdami a faktami Anonymusovskými ovšem nesrovnáva sa – nuž a toto je v dnešnom milenniumovom Maďarorságu ovšem veliká chyba a velký priestupok. Dnes každý musí verit' a hlásať, že Maďari skutočne roku 896 prišli do Uhorska.“⁶⁷

Na konfiškáciu *Dejepisu Slovákov* Sasinek reagoval verejným vyhlásením, v ktorom sa dôrazne ohradil voči zásahu uhorských úradov a obvineniam z historickej neserióznosti. Vo svojom texte vyzval liptovského župana, aby vrátil vydavateľovi zhabané výtlačky publikácie. Zároveň odmietol obvinenie, že by vo svojej práci uvádzal tvrdenia, ktoré by nevedel podložiť historickými prameňmi.⁶⁸

Napriek oficiálnemu zásahu uhorských úradov sa *Dejepis Slovákov* stihol rozšíriť medzi slovenskú verejnosť, najmä v kultúrne uvedomelejších kruhoch. Jeho čítanie však u niektorých vyvolalo zmätok, a to predovšetkým v súvislosti s autorovou etnickou interpretáciou starovekých národov. Príkladom je reakcia obchodníka Kornela Stodolu z Liptovského Mikuláša, ktorý patril k aktívnym členom miestneho meštianskeho kasína, kde sa – ako sám uvádza – viedli diskusie o historických otázkach, pričom sa opierali aj o Sasinkove práce. V liste adresovanom Sasinkovi vyjadril svoje rozpaky pri niektorých tvrdeniach v *Dejepise Slovákov*. Išlo najmä o tie, kde Sasinek uvádza Kvádov, Gótov a Sarmatov ako slovanské národy, čím sa dostával do rozporu so svojimi predchádzajúcimi názormi uverejnenými v *Dejinách drevnych narodov*. Stodola v liste napísal: „Velmi sme zvedavý (viaceri čitatelia Vaši) ako sa vlastne vec má, a následkom čoho ráčite teraz tieto národnosti za Slovanou držať.“ Zároveň prezentoval svoj skeptický postoj voči téze o slovanskom pôvode Gótov: „...čudne padne človeku tá myšlienka, že by bola Ulfilasová Biblia padelaná. Lebo ak Gothi boli Slovanci, tak nemohli užívať germánskou rečou písanú Bibliu.“⁶⁹

⁶⁴ LA SNK, fond Starý fond A, list K. Salva – F. V. Sasinkovi, 12. 2. 1895, sig. A1333.

⁶⁵ LA SNK, fond Starý fond A, list K. Salva – F. V. Sasinkovi, bez datovania, sig. A 1333.

⁶⁶ KÁLAL, Karel. *Slovenské obrázky. Obrázky z pod Tater. Z hor i pláni*. V Praze: L. Mazáč, 1930, s. 63-64.

⁶⁷ Svoboda v Maďarorságu. In: *Národné noviny*. 1896, roč. 27, č. 31, s. 3.

⁶⁸ Kritika, nie politika. In: *Národné noviny*. 1896, roč. 27, č. 35, s. 2.

⁶⁹ LA SNK, fond Starý fond A, list K. Stodola – F. V. Sasinkovi, 31. 5. 1895, sig. A 1446.

V roku 1902 vydal Sasinek v Kníhtlačiarsko-účastinárskom spolku brožúru *Slováci v Uhorsku*, ktorá predstavovala jeho reakciu na vystúpenie Imricha Hodóssyho v uhorskom sneme z 2. februára 1902. Hodóssy v tomto prejave spochybnil historickú existenciu Slovákov, keď tvrdil, že obyvatelia územia medzi Prešporkom a Užhorodom neboli pôvodne Slováci, ale údajne išlo o zmiešanú populáciu českých, chorvátskych a poľských prisťahovalcov, ktorí sa na toto územie dostali až po príchode Maďarov. Dokonca vyhlásil, že Slováci nemajú vlastnú historickú minulosť a že samotný slovenský národ bol umelo vytvorený až začiatkom 19. storočia Jánom Kollárom.⁷⁰ Sasinek sa rozhodol na tieto tvrdenia odpovedať faktograficky ladenou brožúrou, v ktorej obhajoval historickú kontinuitu Slovákov na území Uhorska a vyvracal Hodóssyho tvrdenia ako nepravdivé a ideologicky motivované. Táto brožúra obsahovala aj zoznam odkazov na historické pramene, kde sa spomínali Slováci. O tri roky neskôr, v roku 1905, vyšlo *Slováci v Uhorsku* v druhom, opravenom vydaní. V roku 1907 vydal Sasinek ďalšie reakčné dielo. V tomto prípade reagoval na text Ferdinanda Hummera o slovanskom kresťanstve na území Uhorska pred príchodom Maďarov. V práci nazvanej *Obrana sv. Methoda*, vydanej v Kníhtlačiarsko-účastinárskom spolku, odporoval tvrdeniam Hummera o Metodovi ako panslávskeho fanatikovi a odporcovi pápeža. Oba spomenuté spisy propagovali všetky slovenské periodiká, ako napríklad *Národné noviny*, *Národný hlásnik*, a to formou reklamy. V *Slovenských pohľadoch* k nim boli uverejnené aj dlhšie anotácie.⁷¹ O diele *Slováci v Uhorsku* priniesol informatívnu správu aj maďarský historický časopis *Századok*.⁷²

Sasinek začal od roku 1912 opäť vlastným nákladom a prostredníctvom Kníhtlačiarsko-účastinárskej spoločnosti vydávať syntetizujúcu prácu pod názvom *Stručný dejepis Uhorska*, určenú pre širšiu verejnosť. V uvedenom roku vyšli prvé dva zväzky s celkovým rozsahom 332 strán, ku ktorým v roku 1913 pribudol tretí diel obsahujúci 328 strán. Hoci dobová tlač informovala, že štvrtý zväzok už bol pripravený do tlače, napokon však nikdy nevyšiel. Išlo pravdepodobne len o autorský zámer, ktorý Sasinek nestihol zrealizovať, keďže v novembri 1914 vo veku 84 rokov zomrel. *Stručný dejepis Uhorska* bol výsledkom prehodnotenia viacerých historických postojov, ktoré Sasinek prezentoval vo svojich skorších prácach. Išlo teda o tzv. opravené dejiny Uhorska, v ktorých aktualizoval a v mnohom upravil svoje predchádzajúce tvrdenia.

V tlači sa informácie o *Stručnom dejepise Uhorska* objavovali len prostredníctvom stručných oznámení alebo inzercie Kníhtlačiarsko-účastinárskeho spolku, ktorý dielo propagoval spolu s inými titulmi zo svojej produkcie. Obsirnejší text priniesol snád len *Slovenský týždenník*.⁷³ Sasinek pritom nezverejnil žiadny sprievodný text, ktorý by jeho poslednú historickú prácu uviedol alebo vysvetlil jej obsah. Skromný mediálny ohlas tejto publikácie pravdepodobne súvisel aj so stúpajúcou kritikou Sasinkovej historiografickej práce, ktorá sa od konca 19. storočia čoraz viac dostávala do rozporu s prísnymi metodologickými požiadavkami historického výskumu. Táto kritika sa však prevažne

⁷⁰ Slováci v Uhorsku. In: *Národné noviny*. 1892, roč. 33, č. 68, s. 5.

⁷¹ Slováci v Uhorsku. In: *Slovenské pohľady*. 1905, roč. 25, č. 2, s. 118 – 119.

⁷² ERNYEY, József. Szláv történeti szemle. In: *Századok*. 1908, roč. 42, č. 3, s. 283.

⁷³ MRVA, Ivan. F. V. Sasinek: Stručný dejepis Uhorska I. – III. In: MULÍK, Peter, ed. *Čo písal o našich dejinách Franko Sasinek*. Matica slovenská: Martin, 2015, s. 127.

obmedzovala na súkromnú korešpondenciu⁷⁴ a len zriedka prenikla do spoločenského diskurzu. Jedným z mála príkladov negatívneho verejného hodnotenia je príspevok v časopise *Prúdy*, ktorý pri príležitosti Sasinkových narodenín priniesol kritickejšie zhodnotenie jeho historickej práce: „Sasinek vykonal historickej vede dobré služby menovite zbieraním dejepisných pamiatok, listín a iného materiálu, a slovenská verejnosť vďačne si pripomína jeho dielo. Menej šťastný bol vo svojich »kritických štúdiách« a menovite v svojom oblúbenom »riešení historických záhad«, kde ho vášnivé etymologizovanie zavádzalo k nedokázateľným dohadom a prismelým, dobrodružným kombináciám. Stárnuci, od sveta odlúčený a vo svoje oblúbené »quod est demonstrandum« zahrúžený, nemal možnosti sledovať rozvoj vedy historickej, pokroky kritického dejepytu a štúdie prameňov. Hlavný obor Sasinkovej pôsobnosti, totiž cirkevná spisba staroslovanská a začiatky histórie Slovanov, je práve z tých, kde jediná disciplína vedecká (i vtedy, keby bola prísno vedecká) nemôže postačiť. V otázke slovanských starožitností musí archeolog, kritický dejepytec, paleograf, historik politický i kultúrny, geograf a súčasne i filolog pracovať súčasne. Tu patrí slovo pracovníkom, ktorí ovládajú výsledky všetkých týchto vied, opierajú sa o príslušnú literatúru odbornú, aby mohli po vzájomnej kontrole výsledkov jednotlivých vied vyriechnúť správny súd a povedať po veľkom Šafárikovi ďalšie slovo od slovanského filologa Jagiča po archeologa Lub. Niederla. A toho všetkého náš Sasinek nemal, nemohol mať. Tieto medzery nahrádzal horúcou láskou a oddanosťou ku všetkému slovenskému a slovanskému, horlivou túžbou pomáhať a obrániť starú slovanskú minulosť proti klebetám skutočným i domnelým.“⁷⁵

Záverom možno ešte spomenúť, že napriek čoraz kritickejšiemu reflektovaniu Sasinkových historických názorov si jeho práce aj na začiatku 20. storočia dokázali udržať svojich priaznivcov – a to nielen na Slovensku, ale aj v mimo neho. Príkladom je napríklad iniciatíva mladého Konštantína Kovára, ktorý sa v roku 1912 usiloval získať povolenie na preklad diel *Dejiny Slovákov* a *Stručný dejepis Uhorska* do chorvátskeho jazyka.⁷⁶

ZÁVER

Knižná tvorba Františka Vítazoslava Sasinka ukazuje, že vydávanie historických kníh v 19. storočí bolo nielen vedeckou, ale aj organizačnou a finančnou výzvou. Väčšinu svojich rozsiahlejších prác, konkrétne *Dejiny počiatkov terajšieho Uhorska* (1867 – 1868), *Dejiny kráľovstva uhorského* (1869 – 1877), publikoval po častiach (zošitovo), aby urýchlil ich šírenie, hoci to zvyšovalo náklady aj riziko nedostatku stálych odberateľov. Sasinek spolupracoval s viacerými slovenskými tlačiarňami a vydavateľmi (František X. Škarnicel, tlačiareň vdovy F. Macholda, Kníhtlačiarsko-účastinársky spolok), no neraz sa rozhodol svoje diela vydať aj na vlastné náklady. Zároveň osobne zabezpečoval propagáciu a distribúciu svojich kníh. Aby zvýšil ich viditeľnosť a odberateľskú základňu, poskytoval aj množstevné zľavy a iniciatívne posielal výtlačky významným osobnostiam, či inštitúciám.

⁷⁴ Viac napríklad HOLÝ, Karol. Franko Vítazoslav Sasinek as the 'historiographer of Slovaks'. The contradictions between the public and private representations of the historian among the Slovak nationalists at the turn of 19th and 20th century. In: *Leidschrift*. 2010, roč. 25, č. 1, s. 155-162.

⁷⁵ Fr. V. Sasinek In: *Prúdy. Revue mladého Slovenska*. 1910, roč. 2, č. 3, s. 125.

⁷⁶ LA SNK, fond Strary fond A, list F. V. Sasinek – K. Kovárovi, 3. 11. 1912, sig. A1336.

Recepcia jeho knižných prác bola rôzna. V slovenskom intelektuálnom prostredí ich spočiatku vítali ako významný príspevok k formovaniu národného povedomia, no postupne pribúdali kritické hlasy – prevažne v súkromnej korešpondencii. V českých krajinách našli jeho diela priaznivcov najmä medzi katolícky a proslovansky orientovanou inteligenciou, zatiaľ čo maďarská časť i časť českej odbornej obce ich odmietala pre špekulatívne závery, anachronizmy a metodologickú nedostatočnosť. Sasinkovo pôsobenie na knižnom trhu tak ukazuje, že historik 19. storočia musel spájať vlastné bádanie s praktickým riadením vydavateľského procesu a zároveň pôsobiť ako autor, propagátor aj vydavateľ svojich myšlienok.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

PRAMENE

Literárny archív, Slovenská národná knižnica:

fond F. V. Sasinek:

list J. Strossmayer – F. V. Sasinkovi, 1868,
sig. M 90 C 22

list Philipp Machold – F. V. Sasinkovi,
20. 5. 1871, sig. M 90 B 24

list M. Karlach – F. V. Sasinkovi, 9. 6.
1882, sig. M 90 A 62

list Budapesti kir. Magyar tud. Egytüm
könyvtára, 24. 10. 1890, sig. M 90
A 14

list Muzejní spolek v Olomouci – F. V.
Sasinkovi, 23. 9. 1883, sig. M 90 B 38

rukopis Niederle's Slovanské starožitnos-
ti, nečíslované, sig. M 90 D 8

fond Starý fond A:

list J. Gerometa – F. V. Sasinkovi, 23. 7.
1872, sig. A 338

list F. V. Sasinek – neznámemu, 27. 8.
1882, sig. A 1

list K. Salva – F. V. Sasinkovi, 12. 2. 1895,
sig. A13

list K. Salva – F. V. Sasinkovi, bez dato-
vania, sig. A 1333

list F. V. Sasinek – K. Kovárovi, 3. 11.
1912, sig. A1336

list K. Stodola – F. V. Sasinkovi, 31. 5.
1895, sig. A 1446

fond Halašovsko-mudroňovská pozostalost':

list A. Halaša – F. V. Sasinkovi, 28. 4.
1893, sig. 37 M 9

list A. Halaša – F. V. Sasinkovi, 26. 5.
1893, sig. 37 M 9

list A. Halaša – F. V. Sasinkovi, 8. 1. 1901,
sig. 37 M 9

list A. Halaša – F. V. Sasinkovi, 27. 4.
1904, sig. 37 M 9

Archív Matice slovenskej:

fond Matica slovenská I:

listy J. Grégr a F. Dattel – F. V. Sasinkovi,
27. 4., 4. 5., 19. 5., 6. 6. 1870, 5. 1.
1871, 11. 6. 1872, 18. 8. 1872, 16.
8., 18. 9., 22. 12., 1873, 19. 4. 1878.

list F. A. Urbánek – Matici slovenskej,
1. 1. 1873, 11. 3. 1873, 21. 6. 1873.

fond Knihtlačiarsko-účastinársky spolek,
Kniha výtiskov za r. 1870 – 1884. sig.
M 49 B 7.

Literárny archív, Památník národní- ho písennictví:

fond M. Hattala, list F. V. Sasinek – M. Hat-
talovi, 31. 12. 1875.

fond Antonín Rezek, list F. V. Sasinek – A.
Rezek, bez datovania.

Časť zoznamu kníh od F. V. Sasin-
ka z 26. 8. 1879. [cit. 2025-05-20].

Dostupné z: https://www.google.sk/books/edition/Slovensk%C3%BD_leto-pis_pre_historiu_topograf/A-o4AQA-AMAAJ?hl=de&gbpv=1&dq=dejiny+kr%C3%A1%C4%BEOvstva+uhorsk%C3%A9ho+1+zl+20&pg=PT2&printsec=frontcover

Dobová tlač

(Trefort anatémája.) In: *Budapesti Hírlap*. 1886, roč. 6, č. 265, s. 5.

Anonymus: Arpád a Uhorsko. In: *Vlast'*. 1884, roč. 1, č. 1, s. 59.

Brezno. In: *Pešťbudínske vedomosti*. 1867, roč. 7, č. 48 s. 3.

Dejiny drevných národov. In: *Obzor*. 1867, roč. 4, č. 10, s. 80.

Dejiny drevných národov... In: *Sokol*. 1867, roč. 6, č. 5, s. 159-160.

Dejiny počiatkov... In: *Pešťbudínske vedomosti*. 1868, roč. 7, č. 57, s. 4.

Die Slowaken. In: *Národné noviny*. 1875, roč. 6, č. 8, s. 4.

Druhé opravené vydanie... In: *Národné noviny*, 1875, roč. 6, č. 20, s. 4.

ERNYEY, József. Szláv történeti szemle. In: *Századok*. 1908, roč. 42, č. 3, s. 283.

Fr. V. Sasinek In: *Průdy. Revue mladého Slovenska*. 1910, roč. 2, č. 3, s. 125.

Germanus (t. j. Slovan). Záhady dějepisné. In: *Athenaeum: listy pro literaturu a kritiku vědeckou*. roč. 5, č. 1887, s. 77-79.

Knjige i druge umotvorine koje je jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti sa zahvalnošću primila. In: *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*. 1871, roč. 14, s. 227.

KRČMÉRY, Eugen. „Dejiny kráľovstva....“ In: *Pešťbudínske vedomosti*. 1869, roč. 9, č. 57, s. 4.

Kritika, nie politika. In: *Národné noviny*. 1896, roč. 27, č. 35, s. 2.

LASKOMERSKÝ, Gustáv Kazimír. *Sosbierané žarty a rozmazy*. Turč. Sv. Martin: KÚS, 1877, s. 106.

Literárne a umelecké zprávy. In: *Sokol*. 1867, roč. 5, č. 10, s. 4.

Literatúra a umenie. In: *Národné noviny*. 1870, roč. 1, č. 32, s. 6.

Literatúra a umenie. In: *Pešťbudínske vedomosti*. 1869, roč. 9, roč. 103, s. 4.

Například zmienka o tom: Přednešení jednatele ve valném shromáždění společnosti Musea král. Českého dne 28. května 1883. In: *Časopis Musea království Českého*. 1883, roč. 57, č. 2, s. 265.

O křtu Jagjella Vladislava. In: *Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci*. 1886, roč. 3, č. 10, s. 96.

Pešť. In: *Národné noviny*. 1877, roč. 8, č. 27, s. 2.

POHRONSKÝ, Method Andrej. Na Pohroní. In: *Pešťbudínske vedomosti*. 1867, roč. 7, č. 60, s. 4.

- SASINEK V. František. Dejiny počiatkov terajšieho Uhorska. In: *Pešťbudínske vedomosti*. 1867, roč. 7, č. 57, s. 4.
- SASINEK, V. F. Slovo o dejepise Slovákov. In: *Pešťbudínske vedomosti*. 1868, roč. 8, č. 48, s. 1-2.
- SASINEK, V. F. Slovo o dejepise Slovákov. In: *Pešťbudínske vedomosti*. 1868, roč. 8, č. 48, s. 2.
- SASINEK, V. F. Sv. *Method a Uhorsko*. Martin: Kníhtlačiarско-účastinársky spolok, 1884, s. 11.
- SASINEK, V. F. *Záhady dějepisné*. Sešit 4. V Praze: Urbánek, 1888, s. 32.
- SASINEK, V. F. Zaslané. In: *Pešťbudínske vedomosti*. 1867, roč. 7, č. 23, s. 4.
- Slováci v Uhorsku. In: *Národné noviny*. 1892, roč. 33, č. 68, s. 5.
- Slováci v Uhorsku. In: *Slovenské pohľady*. 1905, roč. 25, č. 2, s. 118 – 119.
- Slovenský letopis pre historiú, topografiu, archaologiu a ethnografiu*. Skalica: Franko V. Sasinek, 1879, roč. 3, č. 1, s. 2.
- Spisok „Die Slowaken“. In: *Národné noviny*. 1875, roč. 6, č. 10, s. 4.
- Svoboda v Maďarorságu. In: *Národné noviny*. 1896, roč. 27, č. 31, s. 3.
- TÓTH, Gaspar. A honfoglalás - s a pánszlávok. In: *Budapesti Hírlap*. 1884, roč. 5, č. 386, s. 213-214.
- Ulfias a glagolské písmo. In: *Athenaeum: listy pro literaturu a kritiku vědeckou*. 1887, roč. 5, s. 77.
- Umenie, veda a spisba. In: *Národné noviny*. 1878, roč. 9, č. 110, s. 4.
- Umenie, veda a spisba. In: *Národné noviny*. 1875, roč. 6, č. 69, s. 4.
- V záujme dobrej veci... In: *Pešťbudínske vedomosti*. 1869, roč. 9, č. 9, s. 3.
- Z Prešporskej stolice. In: *Pešťbudínske vedomosti*. 1867, roč. 7, č. 58, s. 2.
- Záhady dějepisné. In: *Časopis Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci*. 1888, roč. 5, č. 18, s. 93.
- Zpráva o Museu král. Českého od 1. září do konce listopadu 1871. In: *Časopis Musea království Českého*. 1871, roč. 45, č. 4, s. 457.
- Zpráva o Museu království Českého od 1. března až do konce května 1867. In: *Časopis Musea království Českého*. 1867, roč. 41, č. 2, s. 212.

LITERATÚRA

BUREŠOVÁ, Jana a Miloš HLAVA. *Vlastenecký spolek muzejní v Olomouci a jeho muzeum Vlastivědná společnost muzejní v Olomouci. Dějiny českého spolkového muzejnictví v Olomouci (1883 – 2023)*. Univerzita Palackého: Olomouc, 2024. ISBN 978-80-88278-99-3.

HOLLÝ, Karol. Vydávanie, hodnotenie a popularita historických prác Franka Vítazoslava Sasinka na prelome 19. a 20. storočia. Náčrt problematiky a jej (možná) interpre-

tácia. In: *Studia Bibliographica Posoniensia*. 2010, s. 137-148. ISSN 1337-0723.

HOLÝ, Karol. Franko Vítázoslav Sasinek as the 'historiographer of Slovaks'. The contradictions between the public and private representations of the historian among the Slovak nationalists at the turn of 19th and 20th century. In: *Leidschrift*. 2010, roč. 25, č. 1, s. 155-162. ISSN 0923-9146.

KÁLAL, Karel. *Slovenské obrázky. Obrázky z pod Tater. Z hor i plání*. V Praze: L. Mazáč, 1930.

MRVA, Ivan. F. V. Sasinek: Stručný dejepis Uhorska I. – III. In: MULÍK, Peter, ed. *Čo písal o našich dejinách Franko Sasinek*. Matica slovenská: Martin, 2015, s. 125-133. ISBN 978-80-8128-141-9.

RIZNER, Ľudovít. *Bibliografia písomníctva slovenského na spôsob slovníka. Diel piaty: S-Š*. Matica slovenská: Martin, 1933, s. 35.

RYANTOVÁ, Marie. *Korespondence Josefa Kalouska s českými historikmi I*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2019. ISBN 978-80-7422-677-9.

SKLENÁŘ, Karel. *Archeologie v Čechách v období romantizmu (1802 – 1868). Od Josefa Dobrovského po Jana Erazima Vocela*. Praha: Národní muzeum, 2020. ISBN 978-80-7036-330-0.

ŠARLUŠKA, Vojtech. *Účasť Matice slovenskej na historickom výskume Slovenska 19. storočia*. Martin: Matica slovenská, 1982.

ŽÁČEK, Karel Leoš. *Paměti a osudy knihkupecké vzpomínky na léta 1871 – 1884*. Praha: Jan Kanzelsberger, 1999.

Mgr. Zuzana Kudzbelová, PhD.

Katedra histórie FF UMB, Banská Bystrica

e-mail: zuzana.kudzbelova@umb.sk

Venuje sa výskumu európskych dejín v 19. storočí, predovšetkým slovenskému národnému hnutiu, česko-slovenským vzťahom, intelektuálnym sieťam a využívaniu digitálnych metód v historickom bádani. V posledných troch rokoch zameriava svoju pozornosť aj na regionálne dejiny Horného Považia.

OBCHODNÍ DOSAH SKALICKÝCH KRAMÁŘSKÝCH TISKŮ NA MORAVĚ

Martin DROZDA

Abstract

A significant number of chapbooks from the Skalica printing house have been preserved in Moravian museums, which proves that these prints were often directed to the Moravian book market in the 19th century. The study seeks answers to the questions of how far the commercial reach of chapbooks from Skalica extended in Moravia and what representation these prints had in relation to the production of other printers. The problem is solved using the method of analysing the commercial reach of chapbooks, which was defined in the 1950s by researcher Josef Petřtyl. The essence of the method is the analysis of so-called blocks of chapbooks from various regions of Moravia. The results of the analysis showed that the commercial reach of Skalica chapbooks included most of the territory of Moravia, specifically eastern, central and northern Moravia. However, chapbooks from Skalica reached western Moravia only exceptionally. The largest representation of Skalica prints was found in eastern Moravia, i.e. near Skalica. Even in more distant areas, however, the representation of Skalica prints reached tens of percent. The above findings thus prove that the Moravian market represented an important outlet for the Skalica printing house.

Keywords: Skalica, chapbooks, broadside ballads, Moravia, book market

Abstrakt

V moravských muzeích se zachovalo značné množství kramářských tisků (jarmočné a pútové tlače) ze skalické tiskárny, což dokládá, že tyto tisky v 19. století často směřovaly na moravský knižní trh. Studie hledá odpověď na otázky, kam až na Moravě sahal obchodní dosah kramářských tisků ze Skalice a jaké zastoupení tyto tisky – vzhledem k produkci ostatních tiskáren – měly. Problém je řešen za pomoci metody analýzy obchodního dosahu kramářských tisků, kterou definoval v 50. letech 20. století badatel Josef Petřtyl. Podstatou metody je analýza tzv. špalíčků kramářských tisků z různých oblastí Moravy. Výsledky analýzy ukázaly, že obchodní dosah skalických kramářských tisků zahrnoval většinu území Moravy, konkrétně východní, střední a severní Moravu. Na západní Moravu se kramářské tisky ze Skalice dostávaly jen výjimečně. Největší zastoupení skalických tisků bylo zjištěno na východní Moravě, tedy v těsné blízkosti Skalice. I ve vzdálenějších oblastech ale dosahovalo zastoupení skalických tisků desítek procent. Uvedená zjištění tak dokládají, že moravský trh představoval pro skalickou tiskárnu významné odbytiště kramářských tisků.

Klíčová slova: Skalica, kramářské tisky, kramářské písně, Morava, knižní trh

Skalická tiskárna,¹ jejíž počátky spadající do druhé poloviny 17. století, produkovala množství různorodých tisků od nejrůznější náboženské produkce, přes knížky lidového čtení, různou zábavnou literaturu až po kalendáře, formuláře a další spotřební tiskoviny.² Důležitý segment její produkce tvořily také kramářské tisky, označované na Slovensku jako tzv. *jarmočné* a *pútové tlače*.³ Jednalo se o drobné tisky malého formátu, které obsahovaly píseň nebo modlitbu. Krátký text nedělal ani méně vzdělanému obyvatelstvu větší problémy při čtení a na titulní straně tyto tisky obsahovaly zpravidla i líbivou ilustraci, která zvyšovala jejich odbyt. Díky tomu, nízké ceně a taky zálibě ve zpěvu u tehdejšího obyvatelstva představovaly tyto tisky v 19. století jeden z nejrozšířenějších tisků na českém venkově vůbec.

Produkcí kramářských tisků ve Skalici můžeme doložit už z krátkého působení Václava Šulce⁴ nebo z doby, kdy tiskárnu ve druhé polovině 18. století vlastnil Josef Antonín Škarnicl. Do konce 18. století však skalická produkce pravděpodobně nebyla příliš rozsáhlá, neboť datovaných tisků z této doby je známo naprosté minimum a nedatované tisky, které je možné datovat do tohoto období, jsou spíše vzácné. Změna nastala někdy na přelomu 18. a 19. století, kdy došlo k útlumu do té doby rozsáhlé produkce kramářských tisků v olomoucké tiskárně, kterou taktéž vlastnila tiskařská rodina Škarniclů.⁵ Přibližně ve stejném období došlo k výraznému nárůstu produkce kramářských tisků ve Skalici, přičemž část vybavení olomoucké tiskárny, které se používalo k jejich výrobě, zejména tiskařské štočky, byla převezena z olomoucké tiskárny do Skalice.⁶ Od počátku 19. století je možné potom sledovat kontinuálně vysokou produkci skalických kramářských tisků, která doznívala až na začátku 20. století za tiskaře Jozefa Teslíka.

Ač by bylo možné předpokládat, že spádovou oblastí pro distribuci kramářských tisků skalické tiskárny bude slovenské prostředí, značná část produkce nakonec končila na Moravě. Na tuto skutečnost upozornilo už několik badatelů, zejména v souvislosti s výskytem relativně vysokého množství skalických kramářských tisků ve sbírkách moravských paměťových institucí.⁷ Na převážení kramářských tisků ze Skalice do Olo-

¹ Studie vznikla na základě institucionální podpory dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace poskytované Ministerstvem kultury.

² BREZINA, Peter. *350-ročná história kníhtlače v Skalici: Jezuiti, Škarniclovci, Teslíkovci, Západoslovenské tlačiarne Skalica*. Skalica: Západoslovenské tlačiarne Skalica, s.r.o, 2015; ŠPETKO, Jozef. *Dejiny Škarniclovskej kníhtlačiarne v Skalici*. Martin: Matica slovenská, 1958.

³ KLIMEKOVÁ, Agáta. *Jarmočné a pútové tlače škarniclovskej kníhtlačiarne*. In: *Kniha 2001 – 2002: Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*. Martin: SNK, 2002, s. 72–76. Množství skalických tisků dokládá také soupis: KLIMEKOVÁ Agáta, Janka ONDROUŠKOVÁ, Eva AUGUSTÍNOVÁ a Miroslava DOMOVÁ. *Bibliografia jarmočných a pútových tlačí 18. a 19. storočia z územia Slovenska*. Martin: Matica slovenská, 1996.

⁴ Moravská zemská knihovna v Brně, sign. VK-0000.994.

⁵ DROZDA, Martin. *Skalické kramářské tisky ve fondu Moravské zemské knihovny v Brně*. In: *Kniha 2023: Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry. Výskum dejín knižnej kultúry na Slovensku a v stredoeurópskom priestore*. Martin: SNK, 2023, s. 262–263.

⁶ ŠEFCÁKOVÁ, Eva. *Drevené štočky: Zbierka Historického múzea Slovenského národného múzea v Bratislave*. Bratislava: Slovenské Národné múzeum v Bratislave, 1998, s. 17.

⁷ HOLUBOVÁ, Markéta. *Katalog kramářských tisků brněnského pracoviště Etnologického ústavu AV ČR*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, v. v. i., 2021, s. 27; FABIÁNOVÁ, Jiřina. *Písničky veselé i truchlivé na světo světa vydané. Malé povídaní o kramářských tiscích uložených v Muzeu Valašské Meziříčí*. Valašské Meziříčí: Muzeum regionu Valašsko ve Vsetíně a Muzejní společnost

mouce, kde se měly tyto tisky prodávat v knihkupectví, které patřilo členům další rodinné větve Škarniců, upozornil nedávno Peter Brezina.⁸ Skutečnost, že na Moravě končila značná část skalické produkce kramářských tisků tedy netřeba zpochybňovat. Dosud však nebylo zhodnoceno, kam až na Moravě sahal obchodní dosah skalických kramářských tisků a jak významné bylo v 19. století postavení skalických tisků na moravském trhu s kramářskými tisky. Na tyto dvě základní otázky si klade za cíl odpovědět následující studie.

Metoda analýzy obchodního dosahu

Metodu výzkumu obchodního dosahu kramářských tisků v minulosti definoval chrudimský badatel Josef Petrtyl (1914 – 1970), který ji následně aplikoval v analýze kramářských tisků z chrudimské tiskárny v 19. století.⁹ Základem této metody je analýza tzv. špalíčků, tedy konvolutů kramářských tisků z určité oblasti, resp. určitých oblastí. Kramářské tisky byly v českých zemích běžně svazovány dohromady, většinou primitivně, nejčastěji byly pouze sešity nití nebo všity do pruhu plátna nebo kůže, knižní vazba k jejich svázání byla používána spíš výjimečně. Tyto konvoluty vytvářeli většinou už prvotní čtenáři kramářských písní, tedy lidé, kteří tisky koupili někde na pouti, či trhu, od podomního prodejce, v knihkupectví nebo je získali nějak jinak.¹⁰ I když byly špalíčky kramářských tisků mnohdy sběrateli, ale i v institucionálních sbírkách, rozvazovány, již v meziválečném období začali upozorňovat někteří odborníci na to, že špalíčky nesou informační hodnotu samy o sobě,¹¹ že „špalíček prozrazuje zájem svého tvůrce, sběratele, rozšíření obchodu s kramářskými tisky v určitém krajovém rozmezí, dále sociální vrstvu, do níž tisky přicházely; byly totiž kupovány jen jako předmět skutečného zájmu, a ne tedy jen předstíraného. Z celých špalíčkových sbírek, jejichž provenienční údaje známe, můžeme pak sestavovat zajímavý obraz krajové lidové četby, jejich zájmů a rozšíření jednotlivých zájmových oblastí. Špalíčkový soubor nepopsaný ve své celistvosti a rozdělený ztrácí dokumentační hodnotu.“¹²

Vytvářené špalíčky tak představují důležitý pramen pro výzkum obchodního dosahu jednotlivých tiskáren, neboť strukturou zastoupených tisků zachycují odraz stavu trhu s kramářskými tisky v lokalitě, ze které špalíček pochází.

ve Valašském Meziříčí, 2009, s. 30; POLÁKOVÁ, Jana. *Tato knížka byla nejmilejší zábavou...: Špalíčky kramářských tisků z etnologické podsbírky Moravského zemského muzea. I. díl*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2023, s. 24.

⁸ BREZINA, odk. 2, s. 21.

⁹ PETRTYL, Josef. Obchodní dosah kramářských tisků chrudimských tiskáren v 19. století. In: *Československá etnografie*. 1958, roč. 6, č. 4, s. 396-416.

¹⁰ Viz VÁCLAVEK, Bedřich a SMETANA, Robert. *České písně kramářské*. Praha: Fr. Borový, 1937, s. 7-39; SCHEYBAL, Josef Václav. *Senzace pěti století v kramářské písni*. Hradec Králové: Kruh, 1990, s. 9-82.

¹¹ VÁCLAVEK a SMETANA, odk. 10, s. 10.

¹² PETRTYL, odk. 9, s. 396.

Obr. 1. Ukázka špalíčků kramářských tisků z jihozápadní Moravy (Moravská zemská knihovna v Brně, sign. VK-0000.041, VK-0000.045)

Metoda analýzy obchodního dosahu, kterou definoval Josef Petřtyl, spočívá v tom, že ve špalíčcích z různých oblastí identifikujeme kramářské tisky z produkce konkrétní tiskárny a následně vyčíslíme jejich poměr vůči všem tiskům ve špalíčku. Srovnání tohoto poměru tisků z určité tiskárny ve špalíčcích z jednotlivých oblastí potom umožňuje identifikovat, jak rozšířené byly tisky z dotyčné tiskárny v různých oblastech, resp. kam až sahal jejich obchodní dosah. K provedení této analýzy je však nezbytné splnění několika podmínek. V první řadě je nutné, aby byla u špalíčků dobře známá provenience, neboť spojení špalíčku s konkrétní lokalitou, resp. oblastí je základním předpokladem poznání obchodního dosahu jednotlivých tiskáren. Druhým předpokladem je původnost špalíčku. V minulosti totiž vznikaly také sběratelské špalíčky, tedy konvoluty kramářských tisků, které si různí sběratelé v pozdějším období svazovali dohromady. Tyto špalíčky pak vypovídají o sběratelských zájmech jejich tvůrců, nikoli však už o dobovém obchodním dosahu jednotlivých tiskáren.¹³ Na začátek analýzy je tedy nutné vybrat soubor špalíčků, které vytvořili jejich původní uživatelé a zároveň o nich víme s vysokou mírou pravděpodobnosti, že pocházejí z konkrétní zkoumané oblasti. Tento soubor by měl také obsahovat větší množství špalíčků, aby byla zajištěna co největší reprezentativnost vzorku.

Po vytvoření souboru špalíčků, které jsou vhodné pro analýzu, je možné přistoupit k vyčíslení celkového počtu tisků ve špalíčcích a k identifikaci kramářských tisků ze sledované tiskárny. V této fázi však nastává problém, že zdaleka ne všechny kramářské tisky obsahují impresum. Před rokem 1848 se snažili tiskaři často vyhnout předběžnému schvalování rukopisu, které se tehdy vztahovalo i na kramářské tisky. Důsledkem předběžné cenzury bylo, že množství tisků z konce 18. a první poloviny 19. století

¹³ Příkladem může být soubor několika špalíčků svázaných do knižní vazby ve sbírce Muzea Vyškovska, jejichž tisky pocházejí ze sbírky řídícího učitele Hornánského z Vyškova. Není zřejmé, zda si je nechal svázat už sběratel nebo byly svázané dohromady až v muzeu. Vypovídací hodnotu původních špalíčků ale nemají. Muzeum Vyškovska, inv. č. H17.353, H17.354, H17.355, H17.357, H17.359, H17.360, H17.361, H17.362.

neuvádí místo, kde byl tisk vytištěn.¹⁴ V první polovině 19. století se lze u některých tiskáren setkat dokonce se záměrným uvedením falešného místa tisku.¹⁵ Tyto skutečnosti potom značně ztěžují identifikaci kramářských tisků jedné konkrétní tiskárny ve špalíčích. Tento problém ale lze překonat za pomoci komparace užitých dřevořezů a další typografické výzdoby.¹⁶ Teprve po srovnání typografie a dřevořezů je možné určit, zda byl kramářský tisk vytištěn ve zkoumané tiskárně.

Metodu analýzy obchodního dosahu použil Josef Petřtyl v praxi při výzkumu obchodního dosahu produkce chrudimských kramářských tisků na území Čech.¹⁷ O zhruba desetiletí později použil Petřtylovu metodu taky brněnský badatel Jaroslav Vobr, který ji aplikoval na výzkum obchodního dosahu jihlavských kramářských tisků.¹⁸ V následující studii bych chtěl použít Petřtylovu metodu identifikace obchodního dosahu kramářských tisků a aplikovat ji na produkci kramářských tisků ze slovenské Skalice na Moravě, a tím tak doložit nebo nedoložit výskyt skalických kramářských tisků v různých částech Moravy a zároveň zjistit, jak významné bylo postavení skalické tiskárny na trhu s kramářskými tisky v 19. století v konkrétních oblastech Moravy.

Pro analýzu jsem zvolil celkem sedm oblastí na Moravě, které bylo možné spojit se středně velkým souborem špalíčků kramářských tisků. Konkrétně se jedná o oblast Uherskobrodská, severního Valašska, Litovelska, Zábřežska, Vyškovska, jihozápadní Moravy a Žďárska. U všech jsem se snažil vytvořit soubor alespoň deseti špalíčků, které by obsahovaly mezi 250-500 kramářskými tisky. Špalíčky byly vždy vybírány ve snaze maximálně minimalizovat nebezpečí, že by byl do analýzy začleněn špalíček, který ze zkoumané oblasti reálně nepocházel. V muzeích, ze kterých špalíčky dominantně pocházejí, se totiž většinou sice nacházejí špalíčky z regionu jejich působnosti, dostávaly se do nich ale i špalíčky od lokálních sběratelů, které z oblasti pocházet vůbec nemusely. Vzhledem k relativně malému množství špalíčků, které se v muzeích zachovaly, jsem většinou zařadil do analýzy všechny dostupné špalíčky s výjimkou těch, u kterých existovaly závažné pochybnosti o tom, že z regionu pocházely, resp. z evidence bylo zřejmé, že pocházely odjinud. Pokud se špalíčků nacházelo ve sbírce výrazně větší množství, snažil jsem se upřednostňovat špalíčky, které neobsahují tisky z 18. století. Důvodem byla skutečnost, že studie si klade za cíl postihnout obchodní dosah skalické tiskárny v době, kdy produkovala velké množství kramářských tisků a tisky z 18. století, kdy se ve Skalici tiskly kramářské tisky výrazně méně, by zkreslovaly výsledná zjištění. Celkem bylo do analýzy nakonec použito 83 špalíčků obsahujících 2141 kramářských tisků. Tyto špalíčky pocházely z celkem 8 pamětových institucí.

¹⁴ SCHEYBAL, odk. 10, s. 72-73.

¹⁵ DROZDA, Martin. Chrudimské kramářské tisky s fingovaným impresem. In: *Knihy a dějiny*. 2022, roč. 29, č. 1-2, s. 137-158.

¹⁶ PETR TYL, Josef. Obrázkový štoček jako prostředek při určování kramářských tisků. In: *Václavkova Olomouc 1961: Sborník referátů a diskusních příspěvků o kramářské písni*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1963, s. 366-368.

¹⁷ PETR TYL, odk. 9, s. 396-416.

¹⁸ VOBR, Jaroslav. *Jihlavské tisky českých kramářských písní*. Diplomová práce obhájená v roce 1970 na Fakultě sociálních věd a publicistiky Univerzity Karlovy. Praha, 1970.

Po shromáždění souboru špalíček z konkrétní oblasti jsem provedl analýzu, kdy jsem v první fázi zjistil celkový počet tisků ve špalíčku, a poté jsem identifikoval všechny tisky, které byly vytištěny ve skalické tiskárně. Jednalo se v prvé řadě o tisky, které obsahovaly skalické impresum. V další fázi bylo u místně neurčených tisků zjišťováno, zda dřevorezy na těchto tiscích nejsou známe z místně určených skalických kramářských tisků. Při srovnávání dřevorezů bylo pracováno s interní databází ikonografie z Moravské zemské knihovny v Brně, která obsahuje zhruba 7000 vyobrazení použitých v kramářských tiscích. Tato databáze umožňuje dohledávat tisky se stejnými dřevorezy napříč sbírkou kramářských tisků této knihovny, která disponuje téměř 45 000 kramářskými tisky a zároveň poté srovnávat informace použité v impresech. V závěru bylo prověřováno, zda se mezi tisky se skalickým impresem nevyskytují kramářské tisky s fingovaným impresem, tedy, zda tyto tisky nebyly vytištěny v jiné tiskárně. Výsledná zjištění byla následně zanesena do tabulek a byl zjištěn poměr skalických tisků vůči všem tiskům ve špalíčku, na závěr potom i celkové zastoupení skalických tisků vůči všem tiskům z konkrétní oblasti. Číselný údaj podílu byl zaokrouhlen na jedno desetinné místo.

Analýza jednotlivých oblastí

První zkoumanou oblast představovalo Uherskobrodsko. Tato oblast ležela v těsné blízkosti Skalice, takže u ní bylo možné předpokládat vysoké zastoupení skalických tisků. Analyzované špalíčky pocházejí především z Muzea Jana Amose Komenského v Uherském Brodu. Použito bylo celkem 11 špalíček, které jsou součástí muzejní knihovny a do muzea se dostaly pravděpodobně už ve 30. letech 20. století. Hned pět z nich obsahuje i informaci o lokalitě, ze které pochází (Korytná, Uherský Brod, Praksice, Bánov).¹⁹ K souboru byl doplněn ještě jeden špalíček ze Slovákého muzea v Uherském Hradišti, který pocházel, stejně jako jeden zmiňovaný špalíček z Muzea Jana Amose Komenského, také z Bánova.²⁰

Zkoumáno tedy bylo celkem 12 špalíček, které obsahovaly 483 kramářských tisků. Na základě provedené analýzy se potvrdil předpoklad, že skalické kramářské tisky v této oblasti měly velmi významné postavení. Z 483 tisků jich bylo 351 vytištěných ve Skalici, což představuje 72,7 % všech tisků, tedy téměř tříčtvrtinový podíl. Všechny ostatní tiskárny, jejichž tisky se do této oblasti dostaly, se tak nedokázaly víceméně celé 19. století skalické produkci kramářských tisků ani vzdáleně vyrovnat.

¹⁹ Muzeum Jana Amose Komenského Uherský Brod, inv. č. HF 447, HF 452, HF 453, HF 454, HF 455.

²⁰ Slováké muzeum v Uherském Hradišti, inv. č. E35.201.

Tabulka č. 1: Analýza špalíčků z Uherskobrodská

Muzeum JAK Uherský Brod (inventární číslo)		Počet tisků celkem	Počet skalických tisků	Podíl (%)
1.	HF 447	50	39	78
2.	HF 448	42	37	88,1
3.	HF 449	52	30	57,7
4.	HF 450	26	17	65,4
5.	HF 451	19	5	26,3
6.	HF 452	24	12	50
7.	HF 453	35	21	60
8.	HF 454	47	33	70,2
9.	HF 455	48	40	83,3
10.	HF 456	19	14	73,7
11.	HF 457	41	24	58,5
Slovácké muzeum v Uherském Hradišti (inventární číslo)		Počet tisků celkem	Počet skalických tisků	Podíl (%)
12.	E35.201	80	79	98,8
Celkem		483	351	72,7

Zdroj: Muzeum Jana Amose Komenského Uherský Brod, inv. č. HF 447, HF 448, HF 449, HF 450, HF 451, HF 452, HF 453, HF 454, HF 455, HF 456, HF 457; Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, inv. č. E35.201.

Druhou zkoumanou oblastí bylo severní Valašsko, konkrétně oblast okolí Valašského Meziříčí a Vsetína. Tento region byl od Skalice vzdálený už asi 80 kilometrů, a navíc cestu dělila i Hostýnsko-vsetínská pahorkatina. Analyzované špalíčky byly získány v Muzeu regionu Valašska, které má pobočky ve Valašském Meziříčí a Vsetíně, přičemž spravuje sbírky z jejich okolí.²¹ V muzejní sbírce se nacházelo 15 špalíčků, přičemž k analýze byly použity všechny s jedinou výjimkou, a to se špalíčkem L1411, který obsahoval tisky z 18. století vytištěné v Praze a Příbrami. Tento špalíček tak na Valašsku určitě nevznikl. Pouze jediný špalíček (L1274) obsahoval informaci, že pochází přímo z Valašského Meziříčí. U ostatních špalíčků jsou provenienční údaje neznámé, ale zastoupením tiskáren se jednotlivé špalíčky příliš neliší, takže je vysoce pravděpodobné, že tyto špalíčky skutečně pocházejí z této oblasti.²²

²¹ FABIÁNOVÁ, Jiřina a kol. *Muzeum Valašské Meziříčí: Průvodce sbírkami*. Vsetín: Muzeum regionu Valašsko, 2004, zejména s. 21-22.

²² Muzeum regionu Valašsko, inv. č. L1274/1-30, L1275/1-32, L1410/1-20, L1412/1-26, L1413/1-9, L1414/1-19, L1415/1-19, L1416/1-15, L1417/1-14, L2015/1-16, L2016/1-12, L2068/1-6, L2069/1-13, L2070/1-8.

Zkoumáno bylo celkem 14 špalíčků, které obsahovaly 233 kramářských tisků. Na základě analýzy bylo zjištěno, že přes geografickou vzdálenost obsahují špalíčky z této oblasti 45,1 % kramářských tisků ze Skalice, tedy téměř polovinu. I když to již nebyla nadpoloviční většina, jako v případě Uherskobrodsko, stále je možné konstatovat, že i v této oblasti si udržovala skalická tiskárna dominantní postavení na trhu s kramářskými tisky. Konkurenci ji zde dělaly především tisky z těšínské tiskárny. Toto zjištění koresponduje i se závěry Jiřiny Fabiánové, která tuto sbírku v minulosti popsala a analyzovala.²³

Tabulka č. 2: Analýza špalíčků ze severního Valašska

Muzeum regionu Valašsko (inventární číslo)		Počet tisků celkem	Počet skalických tisků	Podíl (%)
1.	L1274/1-30	30	18	60
2.	L1275/1-32	32	18	56,3
3.	L1410/1-20	20	8	40
4.	L1412/1-26	24	13	54,2
5.	L1413/1-9	5	4	80
6.	L1414/1-19	19	7	36,8
7.	L1415/1-19	19	13	68,4
8.	L1416/1-15	15	1	6,7
9.	L1417/1-14	14	7	50
10.	L2015/1-16	16	2	12,5
11.	L2016/1-12	12	4	33,3
12.	L2068/1-6	6	2	33,3
13.	L2069/1-13	13	6	46,2
14.	L2070/1-8	8	2	25
Celkem		233	105	45,1

Zdroj: Muzeum regionu Valašsko, inv. č. L1274/1-30, L1275/1-32, L1410/1-20, L1412/1-26, L1413/1-9, L1414/1-19, L1415/1-19, L1416/1-15, L1417/1-14, L2015/1-16, L2016/1-12, L2068/1-6, L2069/1-13, L2070/1-8.

Třetí zkoumanou oblastí bylo Litovelsko. Tato oblast je od Skalice značně vzdálená, nachází se od ní téměř 100 km vzdušnou čarou. Na druhou stranu v Olomouci, která byla od Litovle nedaleko, vlastnili v první polovině 19. století členové další větve rodiny Škarniců tiskárnu s přidruženým knihkupectvím.²⁴ Podle tvrzení Petera Breziny spolu měli tito příbuzní v první polovině 19. století dlouhodobě spolupracovat, přičemž tato

²³ FABIÁNOVÁ, odk. 7, s. 30-32.

²⁴ BREZINA, odk. 2, s. 13-15.

spolupráce se měla realizovat mimo jiné tím, že František Xaver Škarniell, a poté i jeho synové, měli dovážet do olomouckého knihkupectví kramářské tisky, které se odsud distribuovaly do okolí.²⁵

Z oblasti Litovelska se zachovalo velké množství špalíčků, které byly navíc opatřeny velmi dobrou evidencí provenience. Litovelské městské muzeum se převážně v první polovině 20. století výrazně zaměřovalo na systematické budování sbírky špalíčků kramářských tisků z regionu a podařilo se mu shromáždit jich zhruba 150.²⁶ Přibližně polovina z nich potom obsahuje dosud vlepený lístek s informací, od koho a z které lokality byl špalíček získán. Vzhledem k velkému rozsahu tohoto souboru bylo tedy nutné provést výběr. Vybral jsem proto ze začátku špalíčkové řady 13 konvolutů, přičemž jsem volil tak, aby špalíčky pocházely z různých lokalit a obsahovaly tisky vesměs pouze z 19. století. Jednotlivé špalíčky pocházely z vesnic na Litovelsku (Mezice, Cholina, Červenka, Senička, Řimice, Vilémov, Savín, Senice, Strěň, Odrlice a Červená Lhota), dva zvolené špalíčky pocházely z centra zkoumané oblasti – města Litovle.²⁷

Soubor 13 analyzovaných špalíčků obsahoval celkem 394 kramářských tisků, přičemž 99 z nich bylo identifikováno jako skalické kramářské tisky. To odpovídá zastoupení 25,1 %, tedy podílu rovnajícímu se jedné čtvrtině. Ve špalíčcích z této oblasti se objevují tisky z mnoha tiskáren, což dokládá větší konkurenci na trhu s kramářskými tisky v této oblasti. Uvedená zjištění zároveň dokládají, že skalické tisky v oblasti severně od Olomouce byly poměrně početně zastoupené, což podporuje tvrzení Petera Breziny o distribuci skalických kramářských tisků prostřednictvím olomouckého knihkupectví. I přes menší zastoupení, než u předchozích oblastí se skalické kramářské tisky v této oblasti nacházely ve všech analyzovaných špalíčcích a v některých případech dosahovaly dokonce více než poloviny tisků v konvolutu.

²⁵ BREZINA, odk. 2, s. 21.

²⁶ Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. E15.202–E20.246. Viz také: SEDLÁK, Karel. Zpráva o činnosti Městského musea v Litovli v letech 1934 a 1935. In: *Ročenka Městského musea v Litovli*. Litovel: Městské muzeum v Litovli, 1936, s. 78; ZEMAN, Oldřich. [Krátká zpráva o muzejní sbírce]. In: *Naše vlast*. 1957, roč. 5, č. 9, s. 139.

²⁷ Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. E15.202–E15.223; E15.256–E15.285; E15.324–E15.331; E15.405–E15.454; E15.489–E15.533; E15.534–E15.553; E15.598–E15.646; E15.694–E15.739; E15.928–E15.946; E15.975–E15.997; E16.033–E16.038; E16.360–E16.378; E16.379–E16.438.

Tabulka č. 3: Analýza špalíčků z Litovelska

Vlastivědné muzeum v Olomouci (inventární číslo)		Počet tisků celkem	Počet skalických tisků	Podíl (%)
1.	E15.202-E15.223	22	13	59,1
2.	E15.256-E15.285	30	9	30
3.	E15.324-E15.331	8	1	12,5
4.	E15.405-E15.454	49	10	20,4
5.	E15.489-E15.533	44	10	22,7
6.	E15.534-E15.553	20	1	5
7.	E15.598-E15.646	49	6	12,2
8.	E15.694-E15.739	46	10	21,7
9.	E15.928-E15.946	19	12	63,2
10.	E15.975-E15.997	23	6	26,1
11.	E16.033-E16.038	6	2	33,3
12.	E16.360-E16.378	19	9	47,4
13.	E16.379-E16.438	59	10	16,9
Celkem		394	99	25,1

Zdroj: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. E15.202–E15.223; E15.256–E15.285; E15.324–E15.331; E15.405–E15.454; E15.489–E15.533; E15.534–E15.553; E15.598–E15.646; E15.694–E15.739; E15.928–E15.946; E15.975–E15.997; E16.033–E16.038; E16.360–E16.378; E16.379–E16.438.

Na sever od Litovelska leží potom další zkoumaná oblast, Zábřežsko. Tato oblast je od Skalice vzdálená zhruba 130 km a jedná se o nejzazší území obývané českým obyvatelstvem na severní Moravě. Zábřežsko tedy představovalo hraniční území, kam mohly kramářské tisky směřovat, neboť většina okolních oblastí už byla obývaná etnickými Němci, u kterých byl odbyt česky tištěné kramářské produkce nepravděpodobný. Muzeu v Zábřehu na Moravě se podařilo v minulosti vytvořit poměrně rozsáhlý soubor špalíčků, který dnes obsahuje 29 konvolutů. Sbírka zábřežského muzea je dnes spravována Vlastivědným muzeem v Šumperku, zůstala však zachovaná v celku, aniž by byla sloučena se šumperskou sbírkou a dalšími sbírkami, které Vlastivědné muzeum v Šumperku spravuje. Vzhledem k rozsahu sbírky bylo přistoupeno opět k výběru, přičemž kritéria byla stejná jako v předchozím případě. Výsledkem bylo vytvoření souboru 14 špalíčků, které obsahovaly 255 kramářských tisků. Po provedení analýzy bylo identifikováno celkem 44 skalických kramářských tisků, což odpovídá podílu 17,3 %. Toto číslo je o něco menší než v případě Litovelska, to však koresponduje s větší vzdáleností oblasti od Skalice.

Tabulka č. 4: Analýza špalíčků ze Zábřežska

Vlastivědné muzeum v Šumperku, sbírka muzea v Zábřehu (inventární číslo)		Počet tisků celkem	Počet skalických tisků	Podíl (%)
1.	H6.596-H6.604	9	2	22,2
2.	H6.652-H6.673	22	3	13,6
3.	H6.674-H6.707	34	2	5,9
4.	H6.738-H6.750	13	0	0
5.	H6.774-H6.810	37	11	29,7
6.	H6.811-H6.834	26	3	11,5
7.	H6.835-H6.848	14	2	14,3
8.	H6.864-H6.880	17	1	5,9
9.	H6.910-H6.919	10	2	20
10.	H6.998-H7.022	25	6	24
11.	H7.154-H7.168	15	3	20
12.	H7.169-H7.184	15	6	40
13.	H7.185-H7.191	7	1	14,3
14.	H7.192-H7.202	11	2	18,2
Celkem		255	44	17,3

Zdroj: Vlastivědné muzeum v Šumperku, sbírka Zábřežského muzea, inv. č. H6.596–H6.604, H6.652–H6.673, H6.674–H6.707, H6.738–H6.750, H6.774–H6.810, H6.811–H6.834, H6.835–H6.848, H6.864–H6.880, H6.910–H6.919, H6.998–H7.022, H7.154–H7.168, H7.169–H7.184, H7.185–H7.191, H7.192–H7.202.

Pátou zkoumanou oblastí bylo Vyškovsko. Tato oblast se nachází výrazně blíž Skalici než Litovelsko a Zábřežsko, takže se dal opět očekávat vyšší výskyt skalických tisků. V případě Vyškova bylo možné analyzovat špalíčky, které se nacházely v Muzeu Vyškova. Sbírka tohoto muzea je sice na špalíčky bohatá, obsahuje jich 42, značná část z nich jsou ale nepůvodní konvoluty v knižní vazbě nebo neobsahuje vůbec žádné informace o provenienci. Situaci komplikuje i skutečnost, že do muzejní sbírky se dostaly také některé soukromé sbírky kramářských tisků (Jan Vyhliďal, učitel Hornánský), které mohly obsahovat špalíčky z úplně jiných oblastí. Při výběru tak bylo nutné brát větší zřetel na znalost proveniencí jednotlivých špalíčků, přičemž upřednostňovány byly konvoluty získané od jednotlivců z regionu. Z Vyškova tak bylo nakonec analyzováno 11 špalíčků, které obsahovaly celkem 298 kramářských tisků. Z nich bylo identifikováno jako skalické tisky 112 tisků, což představuje podíl 37,6 %. Tyto výsledky ukazují, že i na Vyškovsku měly skalické tisky velmi významné postavení, a i tato oblast se řadila ke spádovým distribučním oblastem skalické kramářské produkce.

Tabulka č. 5: Analýza špalíčků z Vyškovska

Muzeum Vyškovska (inventární číslo)		Počet tisků celkem	Počet skalických tisků	Podíl (%)
1.	H17.952	47	14	29,8
2.	H17.953	13	3	23,1
3.	H17.954	29	16	55,2
4.	H17.955	23	12	52,2
5.	H17.956	23	14	60,9
6.	H17.957	24	10	41,7
7.	H17.958	26	6	23,1
8.	H17.971	27	13	48,1
9.	H17.972	40	9	22,5
10.	H17.973	20	9	45
11.	H17.974	26	6	23,1
Celkem		298	112	37,6

Zdroj: Muzeum Vyškovska, inv. č. H17.952, H17.953, H17.954, H17.955, H17.956, H17.957, H17.958, H17.971, H17.972, H17.973, H17.974.

Naopak výzkumy ze západní Moravy ukázaly jiné závěry. Zkoumány byly dvě oblasti, konkrétně oblast jihozápadní Moravy mezi Třebíčí, Moravskými Budějovicemi a Jihlavou a oblast Žďárska. Pro výzkum oblasti jihozápadní Moravy byly použity špalíčky z fondu Moravské zemské knihovny v Brně, které ale původně pocházely z muzeí v Třebíči,²⁸ Moravských Budějovicích²⁹ a Třešti,³⁰ což dokládají provenienční razítka, která se v nich zachovala. Z 10 zkoumaných špalíčků, které obsahovaly 274 tisků, pocházely pouze 2 ze Skalice a vyskytovaly se pouze po jednom tisku ve 2 špalíčcích. Ve většině špalíčků, 8 z 10, se tak žádný skalický tisk vůbec nevyskytoval. Zastoupení skalických tisků ve špalíčcích z tohoto vzorku tedy nedosahovalo ani jednoho procenta, ale pouze 0,7 %.

²⁸ Moravská zemská knihovna v Brně, sign. VK-0000.096, VK-0000.097, VK-0000.098, VK-0000.118.

²⁹ Moravská zemská knihovna v Brně, sign. VK-0000.207, VK-0000.384, VK-0000.396.

³⁰ Moravská zemská knihovna v Brně, sign. VK-0000.041, VK-0000.043, VK-0000.045.

Tabulka č. 6: Analýza špalíčků z jihozápadní Moravy

Moravská zemská knihovna v Brně (signatura)		Počet tisků celkem	Počet skalických tisků	Podíl (%)
1.	VK-0000.041	29	0	0
2.	VK-0000.043	9	0	0
3.	VK-0000.045	44	0	0
4.	VK-0000.096	14	0	0
5.	VK-0000.097	24	1	4,2
6.	VK-0000.098	15	1	6,7
7.	VK-0000.118	4	0	0
8.	VK-0000.207	36	0	0
9.	VK-0000.384	44	0	0
10.	VK-0000.396	55	0	0
Celkem		274	2	0,7

Zdroj: Moravská zemská knihovna v Brně, sign. VK-0000.041, VK-0000.043, VK-0000.045, VK-0000.096, VK-0000.097, VK-0000.098, VK-0000.118, VK-0000.207, VK-0000.384, VK-0000.396.

Obdobná zjištění přinesla analýza špalíčků ze Žďárska. Pro analýzu z této oblasti bylo použito 9 špalíčků z Regionálního muzea města Žďáru nad Sázavou, které obsahovaly celkem 205 kramářských tisků. I když sbírka žďárského muzea obsahuje 14 špalíčků, pět z nich nebylo bohužel pro analýzu použitelných. Dva špalíčky nebyly v původní vazbě, ale pozdější knižní převazbě,³¹ další dva evidentně nepocházely ze zkoumané oblasti³² a poslední špalíček představoval sběratelský špalíček vytvořený v 19. století, byl tedy značně atypický a vznikal jiným způsobem než ty ostatní.³³ Skalické tisky se nacházely jen ve 3 z 9 špalíčků a vždy se jednalo pouze o jeden tisk v konvolutu. Výsledné zastoupení skalických tisků v této oblasti bylo tedy pouze 1,5 %. Zajímavou skutečností je, že kromě třech skalických tisků se v souboru nacházely také dva kramářské tisky, které obsahovaly sice skalické impresum, ale ve skutečnosti byly vytištěny v chrudimské tiskárně. Jednalo se o tzv. tisky s fingovaným impresem.³⁴ Jejich počet se tak téměř rovnal zastoupení kramářských tisků skutečně vytištěných ve Skalici.

³¹ Regionální muzeum města Žďáru nad Sázavou, inv. č. ST 125, ST 126.

³² Špalíček ST 122 obsahuje tisky ze zcela jiných tiskáren než ostatní špalíčky ze sbírky. Ve špalíčku ST 275 se zase nachází rukopisná modlitba, za kterou je uvedeno, že byla psaná v Pozdátíně na náměšťském panství, který je od Žďáru nad Sázavou vzdálen zhruba 50 km. Regionální muzeum města Žďáru nad Sázavou, inv. č. ST 122, 275.

³³ Regionální muzeum města Žďáru nad Sázavou, inv. č. ST 127.

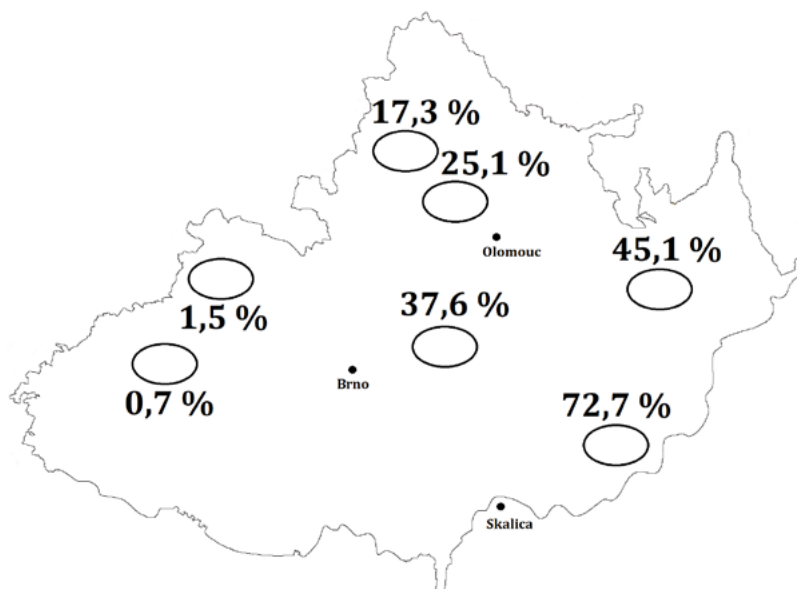
³⁴ Jedná se o tisky *Výkladná píseň všem pravověřícím křesťanům aneb prosba za odvrácení hněvu božího a Nová píseň o dvou zamilovaných a jejich smutný následek*, které se nacházejí ve špalíčku ST 120. Regionální muzeum města Žďáru nad Sázavou, inv. č. ST 120.

Tabulka č. 7: Analýza špalíčků ze Žďárska

Regionální muzeum města Žďáru nad Sázavou (inventární číslo)		Počet tisků celkem	Počet skalických tisků	Podíl (%)
1.	ST 119	37	1	2,7
2.	ST 120	31	1	3,2
3.	ST 121	18	0	0
4.	ST 123	50	1	2
5.	ST 132	12	0	0
6.	ST 133	21	0	0
7.	ST 224	7	0	0
8.	ST 239	6	0	0
9.	nezpracovaný špalíček	23	0	0
Celkem		205	3	1,5

Zdroj: Regionální muzeum města Žďáru nad Sázavou, inv. č. ST 119, ST 120, ST 121, ST 123, ST 132, ST 133, ST 224, ST 239, 1 nezpracovaný špalíček.

Ve výsledcích analýzy dvou posledně zkoumaných oblastí lze tedy pozorovat, že v obou těchto regionech už skalická tiskárna svůj obchodní dosah neměla. Skalické tisky se v těchto oblastech ve většině špalíčků vůbec nenacházely, a pokud ano, byly to ojedinělé případy. Zároveň se v nich objevovaly tisky z jiných tiskáren, které uváděly jako místo tisku Skalici, jednalo se však o tisky s fingovaným impresem.

Obr. 2. Výsledky analýzy obchodního dosahu skalických kramářských tisků na Moravě

Závěr

Studie přenesla provedení analýzy obchodního dosahu kramářských tisků ze skalické tiskárny na Moravě. Podle metody definované Josefem Pertylem bylo analyzováno 83 špalíčků z 8 pamětových institucí, které obsahovaly celkem 2142 kramářských tisků. Z nich bylo potom 716 určeno jako tisky ze skalické tiskárny. Provedená analýza tak přinesla prokazatelné závěry o velkém rozšíření skalických kramářských tisků v moravském prostoru. Analýza zároveň ukázala, že skalické kramářské tisky rozhodně nebyly na Moravě šířeny jen v blízkém okolí Skalice, ale na většině území Moravy. Ze zkoumaných sedmi oblastí představovaly na pěti, tj. Uherskobrodsku, severním Valašsku, Litovelsku, Zábřežsku a Vyškovsku, skalické kramářské tisky významný segment prodávané produkce a tyto oblasti lze označit jako regiony, do kterých sahal obchodní dosah skalických kramářských tisků. Nejvyšší zastoupení skalických tisků v analyzovaných špalíčcích se ukázalo na Uherskobrodsku, kde dosahovalo 72,7 %, tedy téměř tříčtvrtinového podílu. Vysoké zastoupení vykazaly také oblasti severního Valašska (45,1 %) a Vyškova (37,6 %), o něco menší, avšak rozhodně nezanedbatelný byl zjištěný podíl skalických tisků také na Litovelsku (25,1 %) a Zábřežsku (17,3 %). Minimální zastoupení skalických tisků bylo potom zjištěno z oblastí na západní Moravě. Na Žďársku to bylo pouze 1,5 % a na jihozápadní Moravě (oblast mezi Jihlavou, Moravskými Budějovicemi a Třebíčí) dokonce jen 0,7 %. Analýza tak ukázala, že zatímco na východní, severní a střední Moravě byly skalické kramářské tisky hojně distribuovány, na západní Moravu už se kramářské tisky ze Skalice dostávaly jen ojediněle.

Provedená analýza tak přinesla závěry, které dávají smysl, a ukazují, že metoda, kterou v minulosti použili Josef Petrtyl a Jaroslav Vobr, pro výzkum obchodního dosahu kramářských tisků je funkční a přináší relevantní závěry. Zjištění z jednotlivých oblastí se vzájemně podporují a nenachází se v nich žádný zásadní rozpor.

SEZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZŮ

Prameny

Moravská zemská knihovna v Brně, sign. VK-0000.041, VK-0000.043, VK-0000.045, VK-0000.096, VK-0000.097, VK-0000.098, VK-0000.118, VK-0000.207, VK-0000.384, VK-0000.396, VK-0000.994.

Muzeum Jana Amose Komenského Uherský Brod, inv. č. HF 447, HF 448, HF 449, HF 450, HF 451, HF 452, HF 453, HF 454, HF 455, HF 456, HF 457.

Muzeum Vyškovska, inv. č. H17.952, H17.953, H17.954, H17.955, H17.956, H17.957, H17.958, H17.971, H17.972, H17.973, H17.974.

Muzeum regionu Valašsko, inv. č. L1274/1-30, L1275/1-32, L1410/1-20, L1412/1-26, L1413/1-9, L1414/1-19, L1415/1-19, L1416/1-15, L1417/1-14, L2015/1-16, L2016/1-12, L2068/1-6, L2069/1-13, L2070/1-8.

Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, inv. č. E35.201.

Vlastivědné muzeum v Šumperku, sbírka zá-
břežského muzea, inv. č. H6.596–H6.604,
H6.652–H6.673, H6.674–H6.707,
H6.738–H6.750, H6.774–H6.810,
H6.811–H6.834, H6.835–H6.848,
H6.864–H6.880, H6.910–H6.919,
H6.998–H7.022, H7.154–H7.168,
H7.169–H7.184, H7.185–H7.191,
H7.192–H7.202.

Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č.
E15.202–E15.223; E15.256–E15.285;
E15.324–E15.331; E15.405–E15.454;
E15.489–E15.533; E15.534–E15.553;
E15.598–E15.646; E15.694–E15.739;
E15.928–E15.946; E15.975–E15.997;
E16.033–E16.038; E16.360–E16.378;
E16.379–E16.438.

Regionální muzeum města Žďáru nad Sázavou, inv. č. ST 119, ST 120, ST 121, ST 123, ST 132, ST 133, ST 224, ST 239, 1 nezpracovaný špalíček.

Literatura

BREZINA, Peter. *350-ročná história kníhtlače v Skalici: Jezuiti, Škarniclovci, Teslíkovci, Západoslvenské tlačiarne Skalica*. Skalica: Západoslvenské tlačiarne Skalica, s.r.o., 2015. ISBN 97-80-969838-3-4

DROZDA, Martin. Skalické kramářské tisky ve fondu Moravské zemské knihovny v Brně. In: *Kniha 2023: Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry. Výskum dejín knižnej kultúry na Slovensku a v stredoeurópskom priestore*. Martin: SNK, 2023, s. 259-270. ISSN 1336-5436

DROZDA, Martin. Chrudimské kramářské tisky s fingovaným impresem. In: *Knihy a dejiny*. 2022, roč. 29, č. 1-2, s. 137-158. ISSN 1210-8510

FABIÁNOVÁ, Jiřina. *Písničky veselé i truchlivé na svetlo sveta vydané. Malé povídaní o kramářských tiscích uložených v Muzeu Valašské Meziříčí*. Valašské Meziříčí: Muzeum regionu Valašsko ve Vsetíně a Muzejní společnost ve Valašském Meziříčí, 2009. ISBN 978-80-254-4261-6

- FABIÁNOVÁ, Jiřina a kol. *Muzeum Valašské Meziříčí: Průvodce sbírkami*. Vsetín: Muzeum regionu Valašsko, 2004. ISBN 80-239-4892-X
- HOLUBOVÁ, Markéta. *Katalog kramářských tisků brněnského pracoviště Etnologického ústavu AV ČR*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, v. v. i., 2021. ISBN 978-80-88081-31-9
- KLIMEKOVÁ, Agáta. Jarmočné a púťové tlače škarniclovskéj kníhtlačiarnie. In: *Kniha 2001 – 2002: Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*. Martin: SNK, 2002, s. 72-76. ISSN 1336-5436
- KLIMEKOVÁ, Agáta, Janka ONDROUŠKOVÁ, Eva AUGUSTÍNOVÁ a Miroslava DOMOVÁ. *Bibliografia jarmočných a púťových tlačí 18. a 19. storočia z územia Slovenska*. Martin: Matica slovenská, 1996. ISBN 80-7090-351-1
- PETR TYL, Josef. Obchodní dosah kramářských tisků chrudimských tiskáren v 19. století. In: *Československá etnografie*. 1958, roč. 6, č. 4, s. 396-416.
- PETR TYL, Josef. Obrázkový štoček jako prostředek při určování kramářských tisků. In: *Václavkova Olomouc 1961: Sborník referátů a diskusních příspěvků o kramářské písni*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1963, s. 366-368.
- POLÁKOVÁ, Jana. *Tato knížka byla nejmilejší zábavou...: Špalíčky kramářských tisků z etnologické podsbírky Moravského zemského muzea. I. díl*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2023. ISBN 978-80-7028-597-8
- SEDLÁK, Karel. Zpráva o činnosti Městského musea v Litovli v letech 1934 a 1935. In: *Ročenka Městského musea v Litovli*. Litovel: Městské museum v Litovli, 1936, s. 76-80.
- SCHEYBAL, Josef Václav. *Senzace pěti století v kramářské písni*. Hradec Králové: Kruh, 1990. ISBN 80-7031-624-1
- ŠEFČÁKOVÁ, Eva. *Drevené štočky: Zbierka Historického múzea Slovenského národného múzea v Bratislave*. Bratislava: Slovenské Národné múzeum v Bratislave, 1998. ISBN 80-85753-93-6
- ŠPETKO, Jozef. *Dejiny Škarniclovskéj kníhtlačiarnie v Skalici*. Martin: Matica slovenská, 1958.
- VÁCLAVEK, Bedřich a Robert SMETANA. *České písně kramářské*. Praha: Fr. Borový, 1937.
- VOBR, Jaroslav. *Jihlavské tisky českých kramářských písní*. Diplomová práce obhájená v roce 1970 na Fakultě sociálních věd a publicistiky Univerzity Karlovy. Praha 1970.
- ZEMAN, Oldřich. [Krátká zpráva o muzejní sbírce]. In: *Naše vlast*. 1957, roč. 5, č. 9, s. 139.

Mgr. Martin Drozda, Ph.D.

Odbor Rukopisů a starých tisků
Moravské zemské knihovny v Brně,
Kounicova 65a, 601 87 Brno,
e-mail: Martin.Drozda@mzk.cz

Autor je vědeckým pracovníkem odboru Rukopisů a starých tisků Moravské zemské knihovny v Brně. V rámci výzkumu se zaměřuje na problematiku historie produkce kramářských tisků a moravského venkova v 18. a 19. století.

MATERIÁL

MATERIALS

NEZNÁMA CESTA KNÍH JÁNA HENCKELA DO KNIŽNICE RUMUNSKÉJ AKADEMIE V KLUŽI

Andreea MĂRZA

Abstract

This research brings back into question the renowned library of the humanist Johannes Henckel (1480/81 – 1539). We have only focused on the books from later life. Through force of circumstance, a few copies reached Library of Academy from Cluj-Napoca. This library was built up at the middle of the 20th century by merging several historical holdings from Transylvania of which we remember the most important (Catholic, Reformed, Unitarian). The books of J. Henckel that are in the collections of the Academy Library in Cluj, belong to the last years of his life. They have a different type of bookplate than the ones preserved, for example, within the holdings of the Batthyaneum Library in Alba Iulia. The bookplate from Cluj must relate to appearance in the Henckel family of another member with the same first name, Johann.

Keywords: Cluj-Napoca, Johannes Henckel, library, Academy Library, books.

Abstrakt

Naša terajšia výskumná úloha nás opäť priviedla ku knižnici známeho humanistu Jána Henckela (1480/81 – 1539). Tentokrát sa zameriame na poslednú časť jeho života. Niekoľko zaujímavých zväzkov s jeho menom sa neznámymi cestami dostalo do knižnice Rumunskej akadémie v Kluži. Táto knižnica sa sformovala v polovici 20. storočia spojením viacerých sedmohradských knižných fondov, z ktorých najdôležitejšie sú katolícky, refomovaný a unitariánsky fond. Exempláre s Henckelovými menom, ktoré sa dnes nachádzajú v knižnici Akadémie v Kluži, boli v jeho vlastníctve v posledných desaťročiach jeho života. Ex libris, ktorým si knihy označil, má inú formu, ako ten, ktorý sa dostal s levočskou knižnicou do knižnice Batthyaneum z Alba Iulie. Terajší ex libris má zmenený text pravdepodobne v súvislosti s iným členom Henckelovej rodiny, ktorý sa objavil v jeho živote a ktorého meno je tiež Johannes Henckel.

Kľúčové slová: Cluj-Napoca/Kluž, Ján Henckel, knižnica, knižnica Akadémie, knihy.

Európa bola v prvej polovici 16. storočia pod vplyvom náboženských, hospodárskych, sociálnych aj diplomatických zmien. Rozkol v Katolíckej cirkvi bol viditeľný už skôr; začiatky boli už predznamenané ideami Jeana Gersona, Jána Husa a inými, ktorí požadovali revíziu cirkevných dogiem. Na Slovensko aj na Spiš priniesli husiti svoj spôsob myslenia po bitke pri Lipanoch (1434) a zostali tu do roku 1467. Náboženské nepokoje zasiahli aj nemecké regióny a komunity v Európe. Prostredníctvom študentov, ktorí tvorili vzdelanejšiu sociálnu vrstvu ako zvyšok komunity, sa šírili nové myšlienky, ktoré si prinášali z európskych univerzít. V takomto nepokojnom prostredí sa narodil Ján Henckel.

Vzhľadom na to, že o Jánovi Henckelovi a jeho životnej púti sa v slovenskej a maďarskej literatúre za posledných cca 200 rokov, keď bol znovuobjavený, nepriniesli nové informácie, budeme sa v menšej miere venovať prvej časti jeho života. Bolo to však obdobie úzko späté s jeho zberateľskou vášňou a s organizovaním levočskej knižnice. Súčasne sa v historiografii hovorilo o jeho pôsobení v Levoči a Košiciach, a to práve v spojení s knižnicou. Zachovali sa údaje o jeho akademickej kariére (Viedeň, Krakov, Padova, Bologna) a tiež o úlohe, ktorú Henckel zohral v Budíne pri kráľovnej Márii, vdove po uhorskom kráľovi Ľudovítovi II. Pri tejto príležitosti nás zaujíma posledný úsek jeho života, ktorý možno spojiť s knihami, ktoré sa neznámymi cestami dostali do knižnice Akadémie v Kluži. Tieto štyri exempláre patria do tejto časti jeho životného obdobia.¹ Tak ako udalosti pri Moháči zmenili chod dejín strednej a juhovýchodnej Európy, zmenili, metaforicky povedané, aj osud J. Henckela, ktorý pred porážkou uhorskej armády pri Moháči strávil niekoľko mesiacov na budínskom dvore, na ktorý si nevedel zvyknúť a napriek protestom panovníčky sa v marci 1526 vrátil do Košíc. Naliehanie kráľovnej ho prinútilo prehodnotiť svoj postoj a napokon po porážke pri Moháči akceptoval návrat na dvor.

Na túto informáciu sa viaže panovníčkin list z 31. mája 1528 adresovaný mestu Košice, v ktorom jej veličenstvo oznámilo mestu súhlas J. Henckela opustiť miesto farára v Košiciach a stať sa dvorným kňazom. Zároveň žiadala úradníkov, aby za neho našli náhradu. Komunita nechala miesto rok neobsadené v nádeji, že Henckel zmení názor a vráti

¹ Tento výskum je skrátenou formou mojej bakalárskej práce obhájenej v júni 2021 na Fakulte histórie a filozofie, Katedre stredovekých, premoderných dejín a dejín umenia Univerzity „Babeş - Bolyai“ v Kluži, pod vedením doc. Dr. Adinela C. Dincu. Prvá časť *Johannes Henckel (1480/81 – 1539), kultúrna osobnosť prvej polovice 16. storočia* bola uverejnená v časopise *Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis*, 15, 2023, s. 119-150. Ďalšia časť o Henckelovej knižnici bude publikovaná tiež tam, v č. 18 na rok 2026. Najdôležitejšie príspevky o Jánovi Henckelovi uvádzam v chronologickom poradí: MELTZER, Jakob. *Biographien berühmter Zipser*. Kaschau, 1835; FRAKNÓI, Vilmos. *Henckel János, Mária királyné udvari papja*. Pest, 1872; BAUCH, Gustav. *Johann Henckel, der Hofprediger der Königin Maria von Ungarn*. In: *Ungarische Revue*. IV, 1884, s. 599-627; FRIMMOVÁ, Eva. Knižnica Jána Henckela. In: *Kniha '97 – '98. Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*. Martin, 2000, s. 163-181; CSEPREGI, Zoltán. Court Priests in the Entourage of Queen Mary of Hungary. In: ORSOLYA, Réthelyi et alii, eds. *Mary of Hungary the Queen and Her Court 1521 – 1531*. Budapest, 2005, s. 49-61; CSEPREGI, Zoltán. Thurzovci a počiatky reformácie. In: Tünde LENGYELOVÁ a kol., eds. *Thurzovci a ich historický význam*. Bratislava, 2012, s. 77-90; BODNÁROVÁ, Miroslava. John Henckel, the parson of Košice – a personality of European Renaissance and Humanismus. In: Mária Hajduová, Martin Bartoš, eds. *Košice in the coordinates of European History*. Košice, 2013, s. 185-194; NAGY, Imrich. Erazmovec Ján Henckel a jeho svet. In: *Kniha 2013. Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*. Martin, 2013, s. 221-237 a iné.

sa.² V čase, keď sa J. Henckel vrátil k dvoru, vyjadril mienku, že tento veľmi potrebuje Božie slovo. V júli 1528 obnovil aj korešpondenciu s Erazmom Rotterdamským.³ Známeho humanistu požiadal, aby venoval dielo kráľovnej a navrhol tému: vdovstvo. Odkedy sa kráľovná stala vdovou, utešovala sa čítaním svätých kníh a Erazmovými prácami.⁴ Ten venoval kráľovnej spis nazvaný *Vidua Christiana*. Z listu, ktorý poslal Henckel zo Šoprone vyplýva, že on bol komanditárom a je možné, že bez jeho pričinenia by práca neuvidela svetlo sveta. Z korešpondencie je jasné, že Erazmus nebol s výsledkom textu spokojný, pretože mal problémy so zhromažďovaním dokumentárnych prameňov.⁵ Z Henckelovej odpovede z 13. apríla 1530 z Linzu, kde sa vtedy kráľovná nachádzala, sa dozvedáme nielen o spokojnosti kráľovnej s textom, ale vyplýva z nej aj nemalý úspech u dám zo spoločnosti, ktoré, keďže nevedeli po latinsky, požiadali práve J. Henckela, aby text preložil do nemčiny. Ako prejav uznania a za snahu poslal Henckel Erazmovi zlatý pokál, ktorý dostal od Georgea von Brandenburga.⁶ Kráľovná chcela Henckelovu oddanosť odmeniť tým, že od svojho brata, kráľa Ferdinanda, pre neho získala cirkevné benefície vo Vroclave. Mali mu zabezpečiť dostatočné príjmy, ktoré mu dvor nemohol poskytnúť, keďže kráľovná bola zbavená finančných prostriedkov a po bitke pri Moháči bola v neustálom exile (Bratislava, Znojmo, Linz, Passau atď.). Takže vroclavský biskup Jacob von Salza mu zveril dôstojnosť kanonika v miestnej katedrále a farnosť v Świdnici (Poľsko). J. Henckel pri tejto príležitosti podnikol cestu do Sliezska. Prežité zážitky opísal v liste Henckelov známy, Nicolaus Olahus.⁷ Získanie výhod z katolíckeho kostola by nebolo možné, keby sa bol Henckel priklonil k reformácii, ako o tom píše maďarskí historici.

² BAUCH, odk. 1, s. 609; FRAKNÓI, odk. 1, s. 19-20; MUCKENHAUPT, Erzsébet a Marianne ROZSONDAI. Historische Einbände der Bücher aus dem Besitz des Johannes Henckel. In: Doina Biro Hendre, ed. *Batthyaneum: omagiu fondatorului Ignatius Sallestius de Batthyan (1741 – 1798)*. București, 2011, s. 161.

³ Z korešpondencie medzi Erazmom a Henckelom sa zachovali štyri listy od Erazma a tri písané Henckelom. Nagy, odk. 1, s. 222. Tri Erazmove listy sú aj v prílohe FRAKNÓI, odk. 1, s. 12-17, 23-25. Možno konzultovať aj *Opus epistolarum Des. Erasmi Roterodami, denuo recognitum et auctum* per P.S. Allen [...] et H. M. Allen, tom VI 1525 – 1527. Oxonii: MCMXXVI, č. 1672.

⁴ BAUCH, odk. 1, s. 609.

⁵ NAGY, odk. 1, s. 229 cituje listy: Basel, 26. febr. 1529, Erazmus Henckelovi a Freiburg, 2. nov. 1529, Erazmus Henckelovi; HUIZINGA, Johan. *Erasmi*. Traducere de Henri R. Radian, Prefață și tabel cronologic de Cornelia Comorovski. București, 1974, s. 251; RÉTHELYI, Orsolya. The Court of the King and Queen in Buda in Jagiellonian Age. In: Balázs Nagy, Martyn Rady, Katalin Szende, András Vadas, eds. *Medieval Buda in Context*. Amsterdam, 2016, s. 469; NAGY, Imrich. Erazmova reforma a jej prívrženci na Slovensku. In: *Testimonia Theologica*. XI, 2017, 2, s. 93-94.

⁶ BAUCH, odk. 1, s. 616; pozri aj *Opus epistolarum Des. Erasmi Roterodami, denuo recognitum et auctum* per P. S. Allen [...] et H.M. Allen, tom VIII 1529-1530. Oxonii: MCMXXXIV, s. 420, č. 2309: Henckel Erazmovi, Linz, 13. apr. 1530: „Mitto tibi poculum quoddam, exile quidem illud, sed quod summo quondam Principi, horum videlicet Marchionum a Brandenburg parenti, in deliciis fuit; id oro ut placer tibi sinas“; NAGY, odk. 1, s. 229-230.

⁷ BAUCH, odk. 1, s. 614, 623; CSEPREGI, odk. 1, s. 58; NAGY, odk. 1, s. 230. List zo Znojma, 19. júla 1529, napísal N. Olahus J. Henckelovi. Hovorí o tom, ako Henckela pri Vroclavi okradli zlodeji, ako mu ukradli koňa, ktorý Henckelovi daroval sám Olahus. Ďalej spomína pokál, ktorý chcel poslať Erazmovi (spomínaný vyššie), pričom usúdil, že je dobré, že nemal pri sebe žiadne cennosti, pretože aj tie by boli ukradli. Viď: FRAKNÓI, odk. 1, Príloha 9, s. 25-26; OLAHUS, Nicolaus. *Epistulae. Pars I* 1523 – 1533. Edidit, introduxit et commentariis instruxit Emőke Rita Szilágyi. Budapest, 2018,

Po návrate do Linzu, kde sa nachádzal kráľovský dvor, J. Henckel spolu s kráľovnou požiadali Erazma o účasť na sneme v Augsburgu, kde by sa mohli osobne stretnúť. Mala sa konať diskusia o krokoch, ktoré mali podniknúť európske vlády na zastavenie postupu Osmanov v Európe. Ústredný bod diskusií sa však sústreďoval na to, ako nájsť spôsob na spojenie dvoch táborov, ktoré predstavovali starú a novú vieru, ktoré rozdeľovali cirkev. Obe skupiny čakali Erazma Rotterdamského, ktorý však ostal verný zásade nenechať sa zatiahnuť do náboženských sporov a neprezentovať sa. Jeho absencia na Stavovskom sneme bola považovaná za jednu z príčin, ktoré mohli viesť k neúspechu stretnutia.⁸ Medzi jeho prívržencov prítomných na Stavovskom sneme patrili aj Ján Henckel, ktorý Erazma informoval o priebehu udalostí. Opísal mu, aký negatívny názor má na stretnutie s Johannesom Eckom, veľkým kritikom reformácie, ktorý šíril myšlienku, že J. Henckel by mal byť presunutý do tábora reformátorov, ale Henckel sa nepriklonil k žiadnej zo strán. V snahe nájsť spoločnú reč medzi reformou a kresťanským humanizmom viedol J. Henckel dialóg s Philipom Melanchtonom. Dokonca mal kontakt aj s Lutherom a kvôli tomu bol neskôr obvinený z herézy.⁹ Henckel vo svojom liste zaslanom Erazmovi načrtnol budúcu cestu kráľovského dvora, ktorá mala viesť do Holandska: „*Rumor est nos in Brabanciam transferre domicilium*“.¹⁰ Henckel však kráľovnú na tejto ceste nesprevádzal.

V súvislosti s Henckelovou účasťou na Stavovskom sneme sa V. Fraknói odvolával na Henckelovo dielo, v ktorom sa pokúšal uzavrieť mier medzi oboma náboženstvami a ktoré chcel Philip Melanchton poslať Martinovi Lutherovi. Aj toto bola príčina, pre ktorú bol Henckel obvinený za konvertovanie na protestantizmus. Keď cisár Karol V. vymenoval svoju sestru Máriu za regentku do Holandska, musela prepustiť niektorých

s. 68-69, č. 14. Zlatý pohár, ktorý sa dostal k Erazmovi, sa spomína v jeho liste N. Olahovi; pozri OLAHUS, odk. 7, s. 142, č. 78: Freiburg im Breisgau, 7. júl 1530. Obzvlášť rozsiahla je bibliografia o živote a sobení N. Olaha (1493 – 1568). V Rumunsku vznikli o ňom knihy, články, či dizertačné práce. Napríklad: *Umanistul Nicolaus Olahus (Nicolae Românul) (1493 – 1568)* [Humanista Nicolaus Olahus (Mikuláš Rumun)]. Texte alese, studiu introductiv și note de I. S. Firu, Corneliu Albu. București, 1968; OLAHUS, Nicolaus. *Ungaria. Atila* [Hungaria. Atila]. Ediție bilingvă. Traducere, cuvânt înainte și note Antal Gyöngyvér. Iași, 1999; CAPOIANU, Maria. *Nicolaus Olahus europeanul* [Európan Nicolaus Olahus]. București, 2000; CAPOIANU, Maria. *Opere Nicolaus Olahus* [Nicolaus Olahus dielo]. Traducere, argument și note de Maria Capoianu. București, 2002. Aj Olahus bol veľkým Erazmovým obdivovateľom. Čiastočne sa zachovala aj ich vzájomná korešpondencia. Pozri *Opus epistolarum Des. Erasmi Roterodami*, denuo recognitum et auctum per P.S. Allen, tom IX 1530 – 1532, ediderunt H. M. Allen et H. W. Garrod. Oxonii: MCMXXXVIII, č. 2390, 2391, 2393; *Umanistul Nicolae Olahus*, odk. 7, s. 150-192; OLAHUS, odk. 7, č. 77, 78, 87, 88, 92, 97, 104, 118, 145, 190, 210, 216 atď. O jeho činnosti na dvore kráľovnej Márie viď NAGY, Imrich. Mikuláš Olah v službách kráľovnej Márie. In: A. Klimeková a E. Augustínová, eds. *Ján Jessenius. Slováci na panovníckych dvoroch*. Martin, 2012, s. 184-197.

⁸ BAUCH, odk. 1, s. 616; FRAKNÓI, odk. 1, s. 10; HUIZINGA, odk. 5, s. 181; BODNÁROVÁ, odk. 1, s. 190-191; NAGY, odk. 1, s. 231.

⁹ *Opus epistolarum* 1938, odk. 7, č. 2392, s. 58-59: Augsburg, 1. okt. 1530, J. Henckel Erazmovi. CSEPREGI, Zoltán. Die Anfänge der Reformation in Königreich Ungarn bis 1548. In: V. Rajšp, K. Schwarz, B. Dybaš a Ch. Gastgeber, eds. *Die Reformation in Mitteleuropa. Reformacija v srednji Evropi. Prispevki ob 500-letnici rojstva Primoža Trubarja*. Ljubljana – Wien, 2011, s. 134; CSEPREGI, odk. 1, s. 80; NAGY, odk. 5, s. 94-95.

¹⁰ *Opus epistolarum* 1938, odk. 7, č. 2392, s. 60.

dvoranov a medzi nimi aj Henckela.¹¹ Kráľovná sa ťažko lúčila so svojím spovedníkom, ale J. Henckel mal svoju budúcnosť v Sliezske zabezpečenú. S kráľovnou sa už nikdy nestretol, jeho miesto obsadil N. Olahus, ktorý ho informoval o udalostiach na dvore.

Ján Henckel senior – Ján Henckel junior

O ďalšom období z Henckelovho života sa nezachovalo veľa informácií. Do Sliezska sa dostal začiatkom roka 1531. Z. Csepregi referoval o existencii rozhodnutia kapituly, podľa ktorého musel každý nový člen prisahať, že bude bojovať proti učeniu Luthera, Zwingliho, Oecolampadia a anabaptistov. J. Henckel nenamietal, pretože v komunite sa šírili reči, že je luterán a takáto prisaha by ho v prípade potreby očistila. Zostal verný Katolíckej cirkvi? Myslíme si, že áno, pretože učenec jeho kalibru by nebol krivo prisahal.

Posledné roky svojho života prežil v Sliezske a tam aj v roku 1539 zomrel. Ešte z mladosti trpel dnou.¹² Spočiatku pôsobil aj ako farár vo Świdnici, no v roku 1533 sa tohto miesta kvôli zlému zdravotnému stavu vzdal. V liste z 24. septembra 1532 zaslanom N. Olahovi ho žiadal o radu, ako by mohol získať finančnú pomoc, ktorú mu prisľúbila kráľovná.¹³ V tomto liste a v niekoľkých ďalších listoch, ktoré napísali jeho známimi, bol spomenutý jeho synovec, tiež Johannes Henckel, ale Junior, ktorého Z. Csepregi považoval za bratranca. Z dokumentov však vyplýva, že bol synom jeho brata Konrada.¹⁴ Henckel Junior (1513 – 1565) sa narodil v Levoči a maďarská historiografia ho považuje za prvého maďarského študenta na univerzite v Leuven; v konečnom dôsledku odišiel v roku 1538 študovať do Talianska.¹⁵ Odkedy sa objavil tento synovec,

¹¹ FRAKNÓI, odk. 1, s. 11; BAUCH, odk. 1, s. 622; CSEPREGI, odk. 1, s. 59; MUCKENHAUPT, ROZ-SONDAI, odk. 2, s. 161; KOMOROVÁ, Klára a Helena SAKTOROVÁ. Slováci na panovníckych dvoroch v 16. a 17. storočí vo vzťahu ku knižnej kultúre. In: A. Klimeková a E. Augustínová, eds. *Ján Jessenius. Slováci na panovníckych dvoroch*. Martin, 2012, s. 198; BODNÁROVÁ, odk. 1, s. 191; NAGY, odk. 1, s. 232; KOMOROVÁ, Klára. Významní vlastníci kníh z prvej polovice 16. storočia. In: E. Frimmová, ed. *Prelomové obdobie dejín (politika, spoločnosť, kultúra v roku 1515)*. Bratislava, 2017, s. 245.

¹² FRAKNÓI, odk. 1, Príloha 8, s. 25; Erasmus Henckelovi, 2. nov. 1529: „*Tibi cum podagra rem esse, vehementer doleo*“; *Opus epistolarum* 1934, odk. 6, s. 419-420, č. 2309; Henckel Erasmusi, Linz, 13. apr. 1530: „*Podagra mea hoc anno tribus aut quatuor diebus tantum me deiecit*“; BAUCH, odk. 1, s. 624; CSEPREGI, odk. 1, s. 59; NAGY, odk. 1, s. 230.

¹³ FRAKNÓI, odk. 1, Príloha 10, s. 26-28; OLAHUS, odk. 7, s. 354-355, č. 277: J. Henckel N. Olahovi, Świdnica, 24. sept. 1532: „*Carissime Domine ac Frater, frequens invaletudo mea et ingravescens aetas facit, ut verear, ne munus pastorale, quod ad mandatum regiae maiestatis domini mei clementissimi et vocationem senatus et communitatis Schweidnitiae administro relinquere et Vratislaviam redire cogar, ubi quam aegre et difficulter sumptus tollerare potero [...]. Pensio etiam illa, qua mihi reginalis maiestas domina mea gratiosissima ex Hungaria providit, ad proximum divi Michaelis diem de integro anno soluta et propter praesentium temporum difficultatem repraesentata non sit.*“

¹⁴ CSEPREGI, odk. 1, s. 83; OLAHUS, odk. 7, s. 355, č. 277: „*[...] nepos ex fratre meo [...].*“

¹⁵ PALLOS, Zsuzsanna. Ifjabb Henckel János a Leuveni Egyetem első ismert magyar diákja (1532). In: A. Balázs a Á. Tamás, eds. *Rajzolatok a magyar történelemről*. Szeged, 2010, s. 167-175; HARASZTI SZABÓ, Péter a Borbála KELÉNYI. *Magyarországi diákok francia, angol, itáliai és német egyetemeken a középkorban 1100 – 1526. Students from Hungary at the Universities of France, England, Italy and Germany in the Middle Ages 1100 – 1526*. Budapest, 2019. – Autori skúmali imatrikulačné záznamy v Taliansku len do r. 1526. Nevie sme s istotou posúdiť, či sa tam Henckelov synovec skutočne dostal študovať, teda používame len informáciu z bibliografie.

humanista J. Henckel začal svoje knihy podpisovať ako „Johannes Henckel senior“.¹⁶ Z chronologického hľadiska sme prvú zmienku o synovcovi J. Henckelovi juniorovi našli v liste, ktorý poslal Maciej Przybyło N. Olahovi, v ktorom ho žiadal, aby kráľovnej pripomenul Henckelovho synovca.¹⁷ Potom v už spomenutom liste z 24. sept. 1532 písal Henckel Olahovi, že list mu prináša synovec, ktorého by s pomocou kráľovnej rád poslal na štúdiá do Leuvenu alebo Kölnu (Kolína).¹⁸ Dňa 7. januára 1533 Rutger Ressen z Leuvenu N. Olahovi oznamuje, že by rád pomohol, ale nemá voľné miesta.¹⁹ Neskôr ho Olah prosí, aby pomohol J. Henckelovi mladšiemu, aby sa nedostal na zlé cestičky.²⁰ Tieto informácie s istotou potvrdzujú, že ak by J. Henckel konvertoval na protestantizmus, nepokúšal by sa dostať svojho synovca do katolíckej školy.

Kuriózný je objav potomkov rodiny Henckelovcov z Ameriky, ktorí v prvých desaťročiach 20. storočia hľadali svojich predkov v Európe. V matrike univerzity z Wittenbergu, ako silného protestantského centra, objavili meno „Joannes Henckel“, študent univerzity, zapísaný 23. novembra 1540. Americká časť rodiny predpokladala, že to je syn Jána Henckela.²¹ Ide o nepravdivú informáciu, pretože stredoeurópska historiografia, ktorá sa zaoberala životom J. Henckela, jeho stykmi s vtedajšími vzdelancami, angažovanosťou v kultúrnom, náboženskom, ba aj politickom živote, nikdy a nikde nespomínala existenciu priameho potomka tohto humanistu. Okrem toho by sa to nezhodovalo s postavením erudovaného kňaza, zapojeného do kultúrneho, politického a diplomatického života tej doby. Nemôžeme však potvrdiť, že išlo o synovca, ktorý mal študovať v Leuvene alebo v Taliansku v katolíckom svete.

Ján Henckel naďalej korešpondoval s Erazmom Rotteradmským a posledný známy list je asi z roku 1533. 24. marca písal Erasmus Henckelovi akýsi rozlúčkový list, literárny

¹⁶ Vid' Biblioteca Academiei Române, filálka Kluž: signatúra R 86608: „Aeneae Silvii Senensis: De Bohemorum origine ac gestis historia, uariarum rerum narrationem complectens cui nunc primum copiosus accessit index quo facilius studioso lectori sit obviam quicquid de unaquaque re cuius in hoc libello fit mentio sare desiderat. Coloniae: apud Heronem Alopecium. ANNO M D XX IIII [1524]“: F. A2 „Johannis Henckelli senioris sum“; signatúra C 56031: „Albertus Magnus: Super Marci Euangelizare postilla. Hagenu: Henricus Gran. 1505“: „Johannis Henckelli senioris sum.“

¹⁷ OLAHUS, odk. 7, s. 345, č. 266: Wrocław, 14. sept. 1532: „Ex Hungaris solus doctor Henkel mihi consuetudine extat, quem una cum eius nepote serenissimae maiestati commendabis [...]“. O Maciejovi Przybyłovi [online]. 2020 [cit. 2020-03-25]. Dostupné z: https://pl.wikipedia.org/wiki/Maciej_Przyby%C5%82o.

¹⁸ OLAHUS, odk. 7, s. 355, č. 277: „Adolescens vero, qui hasce Dominationi Vestrae litteras reddidit Ioannes Henckellus iunior, nepos ex fratre meo [...]. Cum isto ad reginalem maiestatem mittendum putavi, ut maiestatis suae liberalitate ac patrocínio Lovanii aut Coloniae sub bonis praeceptoribus inchoata, coeptaque sua studia absolvat, quo commodius rectiusque deinde maiestati suae servire valeat.“

¹⁹ OLAHUS, odk. 7, s. 385, č. 311: „Perlibenter admissem in aedes meas Ioannem tuum, si aliquo pacto locum habuissem. [...] Rogavi dominum Petrum canonicum Moguntinum, ut ipse admitteret illum in contubernium suum, id quod et tui et nostril causa non gravate fecit. Erit ibi optime.“ O Rutgerovi Ressen [online]. 2020 [cit. 2020-03-25]. Dostupné z: https://fr.wikipedia.org/wiki/Rutgerus_Rescius.

²⁰ OLAHUS, odk. 7, s. 386, č. 312: Brussels, 10. jan. 1533: „Perge iuvenem hunc tuis monitis praeceptisque fovere, ne tirunculus et plane apud vos hospes in aliquam malam incidat societatem, adolescentibus pestem perneciemque.“

²¹ *The Henckel Family Records. A Periodical Publication Devoted to Collecting and Preserving The History of the Henckel Family in Europe and America 1635 – 1717.* Published by Authority of the Henckel Family Association Elon O. Henckel Editor, V.A., 1926, May 1926, Number 1, s. 11. Informácia pochádza z *Album Academiae Vitenbergensis*, zv. 1, s. 186. Pre objasnenie pozri digitalizovanú verziu z Wittenbergu [online]. 2023 [cit. 2023-07-11]. Dostupné z: <https://digital.bibliothek.uni-halle.de/hd/content/pageview/2450781>, f. 149r: „Joannes Henckel, Cunradus Henckel Leutschouienses“.

testament, v ktorom sa sťažoval aj na choroby, ktoré ho trápili, pričom spomenul aj svoje spisy. Zomrel v roku 1536.²²

G. Bauch bol jediným autorom, ktorý písal o Henckelovom návrate do Košíc, kde by ho boli radi prijali. A pretože sa v Sliezske necítil dobre, bol by túto ponuku akceptoval. Avšak o takejto možnosti sa zmiňuje len G. Bauch.²³ Isté je, že Henckel zomrel vo Vroclave 5. novembra 1539 a je pochovaný v kostole sv. Jána Krstiteľa. Vykonávateľmi testamentu boli jeho dvaja priatelia, Matthias Auctus a Petrus Prockendorf, ktorí na jeho hrob umiestnili aj pamätnú tabuľu.²⁴

Henckelove knihy v Kluži

Nie je známe, kedy začal Ján Henckel zbierať knihy. Pravdepodobne to bolo pred odchodom za kňaza do Košíc v roku 1522. Levočská zbierka, ktorú Henckel obohacoval od začiatku 16. storočia, vznikla z farskej knižnice. Knihy venoval aj on sám alebo 24 kráľovských spišských miest, k tomu pridal spišské farské knižnice, kaplnky, levočskú nemocničnú knižnicu a knihy venovali aj súkromné osoby alebo kňazi.²⁵ Túto zbierku potom uložili do zvláštnej miestnosti nad kaplnkou sv. Juraja vo farskom kostole. Ján Henckel bol súčasťou Bratstva 24 spišských kráľovských miest. Bratstvo zaniklo v roku 1674.²⁶ Lutherovo učenie aj husitizmus prenikli na Spiš koncom 20-tych rokov 16.

²² *Opus epistolarum Des. Erasmi Roterodami*, denuo recognitum et auctum per P.S. Allen, tom X 1532-1534, ediderunt H.M. Allen et H.W. Garrod. Oxonii: MXMXLI, s. 183-184, č. 2783: Freiburg, 24. mar. 1533: „*Inter plurimos annos nullus hoc fuit iniquior, curis domesticis molestissimus, et multorum magnorum amicorum morte funestus [...]. Autumno non aegrotabam, sed languebam: per hyemem sat commode valui. Recognoui scholia in Hieronymum, qui Lutetiae rursus excusus est. Recognoui Adagiorum opus, cui adieci ferme quinque centurias. Colloquiis duo adiecimus. Vertimus ex Chrysostomo homilias octo antea non versas. Scripsimus explicationem symboli Apostolici.*“

²³ BAUCH, odk. 1, s. 626. Informácia bola čiastočne prevzatá od Baucha. Viď MUCKENHAUPT, ROZSONDAI, odk. 2, s. 161, autorky však necitujú použitý prameň.

²⁴ Nápis sa nachádza u CZVITTINGER, David. *Specimen Hungariae Literatae, virorum eruditione clarorum-natione Hungarorum, Croatarum, Slavorum atque Transylvanorum, vitas, scripta, elogia et censuras ordine alphabetico exhibens* [...]. Francofurti et Lipsiae: Anno MDCCXICzvittingera 1711, s. 167 a MELTZER, odk. 1, s. 44: „*Johannes Henckelius, Leutschoviensis, / Iurium Doctor, hoc sub saxo conditus meliorem vitam / expectat V. Novembr. A. MDXXXIX / Petrus Prockendorff J. V. D. Canonicus Vratislaviensis / et Mathias Auctus, Medicinarum Doctor / Venerabili et Praeclaro Viro, / D. Joanni Henkelio, / Decretorum Doctori, Canonico hujus Ecclesiae / Exstructores F. F. Anno MDXL*“; FRAKNÓI, odk. 1, s. 12; BAUCH, odk. 1, s. 626; BODNÁROVÁ, odk. 1, s. 191; NAGY, odk. 1, s. 233.

²⁵ VARJÚ, Elemér. A gyulafehérvári Batthyány könyvtár. In: *Magyar Könyvszemle*. 7 évf., 3 sz., 1899, s. 214-216; SELECKÁ, Eva. *Stredoveká levočská knižnica*. Martin: Matica slovenská, 1974, s. 33-57; autorka vymenovala všetky cirkevné inštitúcie a súkromné osoby, ktorých knihy boli v knižnici organizovanej J. Henckelom, ale knihy sa sem dostali aj potom, ešte pred zánikom Bratstva: kostol sv. Jakuba, kaplnka sv. Juraja, oltár sv. Mikuláša a sv. Kataríny (kaplnka a dva oltáre sa nachádzajú v kostole sv. Jakuba, ale mali aj vlastné knihy podľa toho, ako o tom hovoria ex librisy), špitálsky kostol (v stredoveku kostol sv. Jakuba mal na starosti aj mestských chorých; časť kostola mala kaplnku so zvláštnym samostatným vchodom pre malomocných – Sancta capella leprosorum, v meste bola aj nemocnica – Hospitale leprosorum), kostol sv. Alžbety extra muros a Spišská kapitula. Spomenieme niekoľko vlastníkov kníh: Peter de Opel, Laurentius Hylbrand de Wogendrössel, Nicolaus de Zambo, Johannes Borhard, Cristophor Petschmesing a iní.

²⁶ *Annalecta Scepusii sacri et profani pars II complectens Scriptores Rerum Scepusiacarum quibus accedunt inscriptiones templorum Scepusiensium collegit et notis illustravit Carolus Wagner SS. Theologiae in Universitate Tyrnaviensi doctor*. Viennae: Typis Joan. Thomae nobil. de Trattnern, 1774, s. 193: „Johannes

storočia. Germánske obyvateľstvo Spiša si osvojilo nové učenie a časť kňazov sa identifikovalo s luteranizmom. Takto sa do Henckelovej knižnice dostalo aj 52 luteránskych tlačí.²⁷

Je známe, že informácie o knižnej zbierke v kostole sv. Jakuba sa opäť objavujú v druhej polovici 18. storočia, presnejšie v 70. až 80. rokoch, keď o ňu prejavil záujem Ignác Batthyány, sedmohradský biskup, v rokoch 1781 – 1798. Je možné, že I. Batthyány sa o jej hodnote dozvedel v čase, keď bol opäť v Jáku a egerským kanonikom (1766 – 1780), keď zrejme cestoval po Hornom Uhorsku.²⁸ Napokon, v dôsledku finančných dôvodov mu mesto Levoča predalo svoju vzácnu zbierku kníh. Bol spracovaný katalóg v dvoch exemplároch; jeden zostal v Levoči a druhý dostal biskup. Celkovo bolo skatalogizovaných 412 zväzkov (254 tlačí a 158 rukopisov), aj keď treba poznamenať, že zoznam je spracovaný nedôsledne. I. Batthyány pravdepodobne nekúpil všetky knihy. Tie, ktoré si vybral, sa dostali do jeho knižnice spolu s levočským katalógom. Knihy nesú rad charakteristických znakov: vlastnicke poznámky (napr. J. Henckel, Georg Molner, Valentinus de Bartpha, Caspar Polirer, Sigismundus Senfftleben de Podolino, Georgius Rutkoviczius-Kutkoviczius atď.), špecifickú nálepku na chrbte kníh, podobné knižné väzby atď.²⁹ Rokovania s mestom boli zdĺhavé, pretože biskup odmietol vyplatiť dohovorenú sumu. Išlo približne o 1500-2000 florénov. Po biskupovej smrti (1798) bol v roku 1800 dlh Levoči vyplatený.³⁰ Knihy sa stále nachádzajú v Batthyaneu v Alba

Henckel plebanus de Leutschovia 16 fl.“ (platil pápežský desiatok vo výške 16 florénov na rozdiel od ostatných farárov, ktorí platili okolo 4-6 florénov).

²⁷ SELECKÁ, odk. 25, s. 31, 164: „Habentur et Libri Lutheranici 52 in diversis Locis impressi, inter quos ipsius Lutheri opera etiam aliqua cernuntur, pariter et Missale ipsorum Germanico Typo antiquum“; FRIMMOVÁ, odk. 1, s. 163; KOMOROVÁ, odk. 11, s. 245.

²⁸ *Calendarium Jaurinense Titulare et Historicum ad annum Jesu Christi 1773* [...]. Jaurini: Typis Gregorii Joan. Streibig Episc. Typ., s. 12: „D. Ignatius è Comitibus de Batthyán, perpetuus in Németh-Ujvár, abbas S. Georgii Militis et Martyris de Ják, C.E. Agriensis cantor et canonicus.“ *Biblioteca Batthyaneum la sfârșitul secolului al XIX-lea. Cartea-catalog a lui Varjú Elemér, adnotată și comentată*. [Knižnica Batthyaneum na konci 19. storočia. Katalóg Varjú Eleméra, komentovaný]. Adnotare și prefață Doina Hendre iro. București, 2014, s. 20-21.

²⁹ SELECKÁ, odk. 25, s. 7, 16, 24, 30-31. Práca bola znovu vydaná v roku 1997 vo forme SELECKÁ MÁRZA, Eva. *A középkori Lőcsei könyvtár*. Szeged, 1997; pozri aj články v rumunčine MÁRZA, Eva. *Bibliotheca medievalis Levociana – un fond de carte de proveniență slovacă în Biblioteca Batthyaneum din Alba Iulia* [Bibliotheca medievalis Levociana – zbierka kníh slovenskej proveniencie v knižnici Batthyaneum v Alba Iulii]. In: *Apulum*. XXXI, 1994, s. 335-344 a MÁRZA, Eva. *Bibliotheca medievalis Levociana, incunabule și cărți tipărite* [Bibliotheca medievalis Levociana – prvotlače a tlače]. In: *Apulum*. XXXII, 1995, s. 269-278. Jeden exemplár zostal v Levoči a publikoval ho BÁLENT, Boris. Katalóg levočskej stredovekej knižnice. In: *Knižnica. Časopis pre knižnú kultúru*. 2, 1956, s. 73-82. Exemplár uchovávaný v Batthyaneu má signatúru BB X 69 a identifikovala ho E. Selecká v rokoch 1972 – 1973.

³⁰ SELECKÁ, odk. 25, s. 9-10; SELECKÁ MÁRZA, odk. 29, s. 22. ŠEDIVÝ, Juraj. *Stredoveká písomná kultúra na Spiši*. In: M. Homza, S. A. Sroka, eds. *Historia Scepusii Vol. I. Dejiny Spiša I*. Bratislava – Kraków, 2009, s. 515-516, hovorí o Matrikole Bratstva, o ktorej biskup Batthyány tvrdí, že ju nedostal, a že za knihy nezaplatí, kým ju nedostane (*Liber seu registrum fraternitatis venerabilium dominorum viginti quatuor plebanorum regalium in Scepus [...] ordinatum per honorabilem dominum Laurentium Hyldebrandide Wogendrössel* [...] 1520, je známa ako *Matricula Molleriana*). Pozri aj HRADSKÝ, József. *A XXIV királyi plébanos testvérüllete (XXIV regalium plebanorum fraternitas) és a Reformáció a Szepességen*. Miskolcz, 1895, s. 93. V jednom zo svojich článkov Zs. Jakó prepísal zmluvu o kúpe kníh uzavretú v Budíne 29. septembra 1790 medzi biskupom Batthyánym a predstaviteľmi mesta Levoča, v ktorej bola stanovená suma 1800 rýnskych guldenov. Pozri JAKÓ, Zsigmond. Batthyány

Iulii, len jeden zväzok sa ešte koncom 60-tych rokov minulého storočia dostal do zbierok novootvoreného Historického múzea v Bukurešti.

Otázkou je, ako sa niektoré Henckelove exempláre dostali do knižnice Rumunskej akadémie, do jej pobočky v Kluži. Na túto otázku neexistuje jednoduchá odpoveď. Po druhej svetovej vojne, po zmene režimu v Rumunsku sa z kráľovstva stala republika a zmenil sa aj režim knižníc. Prevažná väčšina knižných fondov, ktoré patrili mníšskym rádom a náboženským inštitúciám, im bola násilne odobratá. Takto sa v Kluži zachovali rôzne historické knižnice, ktoré sa v súčasnosti nachádzajú v knižnici Akadémie. Katolícky fond knižnice patrila vlastne jezuitom, ktorí od roku 1579 do Klužu prichádzali, a potom aj z neho odchádzali. Ich knižnica obsahovala modernú literatúru tých čias. Nestratila sa, len bola ukrytá na neznámom mieste v meste. Po nástupe Habsburgovcov sa jezuiti vrátili do mesta a založili kolégium, kam sa dostala aj ich stará knižnica. Po roku 1850 sa knižnica stala súčasťou vyššieho rímskokatolíckeho gymnázia. História reformovaného fondu je spočiatku nejasná. Predpokladá sa, že kalvínska farnosť organizovaná v unitariánskom Kluži v prvom desaťročí 17. storočia sa starala o výchovu detí, pričom nakupovala aj potrebné knihy. Počet zväzkov narástol s príchodom Apácai Csere Jánosa (1656) do Klužu, ktorý sa zaslúžil o vznik kolégia. Prvý katalóg z rokov 1661 – 1667 obsahoval už 575 kníh. Unitariáni začali svoju knižnicu budovať v roku 1568 v bývalom dominikánskom klástore. Keďže stará dominikánska knižnica sa im obsahovo nehodila, potrebné knihy si obstarávali tlačené najmä v Kluži a Alba Iulii. Po viacerých požiaroch si knižnica začala budovať nové fondy, čím sa tam dostali aj sedmohradské maďarské a latinské knihy. Po znárodnení sa všetky tieto historické fondy dostali do knižnice Akadémie, pobočka Kluž.³¹

Pri iných príležitostiach počas bádania v knižnici Akadémie sme objavili exempláre s Henckelovým ex librisom. Jeden z nich popísala Klára Jakó. V širšom kontexte bádania v starej univerzitnej knižnici v Kluži autorka objavila postinkunábul Albertus Magnus a jeho komentár k Evanjeliu sv. Marka, ktorý bol vytlačený v Hagenau v roku 1505. Vlastníkom bol J. Henckel a po ňom jezuitské kolégium v Kluži.³² Porovnali sme tento exemplár so súpisom kníh, ktoré sa s Levočskou knižnicou dostali do Batthyanea v Alba Iulii. *Elenchus Librorum*³³ síce obsahuje autora, ale dáta tejto knihy nie. To zna-

Ignác, a tudós és a tudománysszerző. In: *Erdélyi Múzeum*. Kolozsvár, LIII, 1991, s. 88-90 a pozn. č. 42. Z dedičského pokračovania vyplýva, že 10. januára 1800 bola čiastka odovzdaná kostolu v Levoči. (viď BB XXXII/50: „*Status passivus massae Batthyáni anno 1800 10 Ianuarii liquidari ceptus in Congregatione Capitulari: no. 217 Ecclesiae Leutsoviensis: 1800 liquidata*“).

³¹ *A Kolozsvári Akadémiai Könyvtár Régi Magyar Könyvtár-gyűjteményeinek Katalógusa / Catalogul colecțiilor Bibliotecii Maghiară Veche a Bibliotecii Academiei Cluj-Napoca*. Összeállította Kovács Mária, Kuszálik Eszter, Sántha Emese, Sipos Gábor, Szőke Imola. Szerkesztette és a bevezető tanulmányokat írta Sipos Gábor. Cluj-Napoca, 2004, s. 29-33, 140-148, 370-375.

³² JAKÓ, Klára. *Erdélyi könyvesházak*. 1., Az első kolozsvári egyetemi könyvtár története és állományának rekonstrukciója, 1579 – 1604. Adattár XVI-XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez (16/1). Szeged: Scriptum, 1991, č. 5. Literárne dielo Alberta Magna je jedným z najbohatších medzi spisovateľmi stredoveku. Autor sa venuje väčšine sakrálnych a profánnych vied. Podrobnosti o jeho živote a diele v. *Dictionnaire de théologie catholique contenant l'exposé des doctrines de la théologie catholique, leurs preuves et leur histoire*, t. 1, 4/2, 6/2. A. Vacant, E. Mangenot a E. Amann, eds. Paris, 1909 – 1935, s. 666-675.

³³ *Elenchus Librorum qui in Bibliotheca Ecclesiae Leutschoviensis Sancti Jacobi reperibilium*, pozri SELECKÁ, odk. 25, s. 153-164.

mená, že niektoré exempláre sa z Levoče dostali aj do iných knižných zbierok a tento zväzok tam tiež nepatrí. Dokazuje to aj ex libris „*Johannis Henckelli senioris sum*“, ktorý sa zachoval na zväzkoch, ktoré si Ján Henckel obstaral v čase, keď sa objavil jeho synovec, teda v posledných desaťročiach jeho života. Žiaľ, vlastnícke poznámky ani iné záznamy neindikujú, kadial' sa kniha pred jej posledným zastavením v Kluži pohybovala. Pri našom bádani týkajúcom sa výskytu diela Enea Silvia Piccolominiho (v roku 1458 bol zvolený za pápeža ako Pius II.) v sedmohradských knižniciach, sme v knižnici Akadémie náhodou objavili jeho prácu *Historia Bohemica*. Toto dielo napísal pred svojím zvolením za pápeža a je históriou dvoch veľmocí 15. storočia: Čiech a Uhorska, ktoré v tom čase viedli Jiří z Poděbrad a Ján Hunyady. Pre aktuálnosť témy sa príbeh dočkal početných vydaní tak v 15., ako aj v nasledujúcom storočí. Vydanie uchovávané v klužskej knižnici bolo vytlačené v Kolíne nad Rýnom v roku 1524.³⁴ Ak porovnáme tento názov s ostatnými známymi zväzkami z Henckelovej alebo všeobecne levočskej knižnice, konštatujeme, že historické texty sú tam zriedkavosťou a *Historia Bohemica* v levočskom zozname *Elenchus librorum* nie je. Ale ako zaujímavosť spomenieme, že v kapitole *Philosophi, Medici, Rhetores, Poetae et Gramatici cum Historicis* ako posledný titul v zozname nachádzame pod č. 201 *Opera Poetica Aenae Sylvii*.³⁵ *Historia Bohemica* je zviazaná vo zväzku ako druhý colligát. Na prvom mieste je zviazaná práca ktorej chýba titulný list, avšak to, že aj tento prvý colligát nesie ex libris J. Henckela dokazuje, že kniha bola v tomto stave už v čase, keď ju vlastnil Henckel a exlibrisy „*Johannis Henckelli senioris sum*“ sa na obidvoch colligátoch zhodujú. Identifikovala som túto prácu Johanna Huttichiusa *Libellus imperatorum Romanorum* a to podľa tlačiara Wolphganga Caephalia (Wolfgang Koepfel) zo Strasburgu, ktorý v danom roku, 1525, vytlačil aj toto dielo.³⁶

Skutočnosť, že sme v tomto knižničnom fonde objavili dva Henckelove zväzky, nám vnukla myšlienku zistiť, či by sa tam nenachádzali aj ďalšie. Problém, ktorý bádanie komplikoval, sa týkal toho, že knižnica nemá špeciálne katalógy, register vlastníkov a že existuje len vyššie spomenutý katalóg maďarských starých kníh podľa RMK do roku 1711 (Biblioteca Maghiară Veche, 2004).³⁷ Takže sme prezreli registre historických fondov (katolíckeho, reformovaného, unitariánskeho, knižnice františkánov a zo Satu Mare) vytypujúc knihy, ktoré boli vydané počas Henckelovho života do jeho smrti v roku 1539 a obsahovo sa hodili do okruhu jeho záujmov.³⁸ Takto nám vznikol súpis

³⁴ Vid' Katalóg za príspevkom, nr. 2. MÁRZA, Andreea. *Enea Silvio Piccolomini și Cruciada Târzie* [Aeneas Silvio Piccolomini a neskorá krížiacka výprava]. Cluj-Napoca: Mega, 2009, s. 89-90 a MÁRZA, Andreea. Inseamnă de proprietate pe lucrările lui Enea Silvio Piccolomini de secol XVI-XVIII aflate în bibliotecă din Cluj-Napoca și Alba Iulia [Vlastnícke poznámky k dielam Enea Silvia Piccolominiho zo 16. – 18. storočia v knižniciach z Klužu a Alba Iulie]. In: *Transilvania*. 11-12, 2010, s. 49-61.

³⁵ SELECKÁ, odk. 25, s. 162.

³⁶ *Wolphgangus Caephalus* [online]. 2025 [cit. 2025-03-30]. Dostupné z: <https://www.alsace-histoire.org/netdba/koepffel-wolfgang-cephalaus-cephalus-wolfius-vuolfius-wolff/>. Johannes Huttichius. *Libellus imperatorum Romanorum* [online]. 2025 [cit. 2025-03-30]. Dostupné z: <https://www.digitale-sammlungen.de/de/view/bsb11272454?page=7>.

³⁷ V. A kolozvári Akadémiai Könyvtár, odk. 31.

³⁸ Reformovaný fond má signatúry od R 80031 – R136590, unitariánsky od U 50001 – U 94574, katolícky od C 50001 – C 102451 a františkánsky od 30001 – 35000 a 45001 – 47424. Za pomoc ďakujem kolegovi dr. Bogdan Crăciunovi.

167 titulov z reformovaného fondu, 95 z unitariánskeho, 281 z katolíckeho a u františkánov a Satu Mare sme nenašli žiadne vhodné exempláre.

Medzi zväzkami, ktoré sme prezreli, od unitariánov pochádzal zväzok *Novum Testamentum*, vydaný vo Wittenbergu v roku 1529, ktorý je zároveň najnovším dielom, ktoré medzi doteraz známymi vlastnil J. Henckel. Obsahoval ex libris, ktorý Ján Henckel používal ku koncu života: „*Johannis Henckelli senioris sum*“.³⁹ Ani tento zväzok sme nemohli identifikovať v levočskom zozname, dôvod bol taký, že nie všetky zaznamenané tituly kníh majú kompletný popis.

V zbierkach knižnice Akadémie v Kluži sa nachádzajú štyri tituly v troch exemplároch, na ktorých sa zachoval exlibris používaný Jánom Henckelom v druhej časti života, pravdepodobne vtedy, keď do jeho života vstúpil jeho synovec s tým istým menom. Existencia týchto exlibrisov mimo levočskej knižnice naznačuje, že tam pravdepodobne nepatrili, ako to bolo aj s exemplármi, ktoré sa roztratili a teraz sa nachádzajú mimo Batthyanea z Alba Iulie v Martine a Budapešti. Sú aj dôkazom toho, že Ján Henckel mal aj vlastnú súkromnú zbierku kníh, ktorá sa do kostola sv. Jakuba nedostala. Je to aj dôkazom toho, že pri svojej životnej púti nosil sebou aj svoje vlastné knihy, a že sa v knižniciach ešte nachádzajú neobjavené exempláre či už z Henckelovej osobnej knižnice alebo, koniec koncov možno aj z levočského historického fondu. *Elenchus librorum* nie je kompletným súpisom, Chýbajú z neho niektoré dáta o tlačiaroch alebo roku vydania, alebo je tam len torzo titulu, čím nie vždy možno nájsť zväzky s istotou identifikovať nájsť zväzky.

Záver

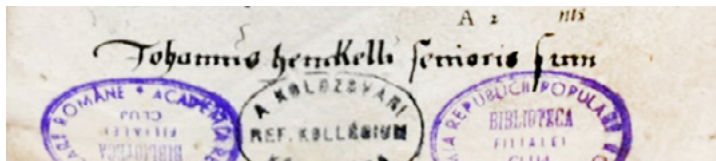
Osud Jána Henckela a knižnice, ktorú zhromaždil v Levoči, je typický pre vtedajšiu situáciu na začiatku 16. storočia plného politických, náboženských a kultúrnych nepokojov. Aké boli dôvody na zhromaždenie kníh v Levoči, to sa dnes už nedozvieme. Faktom je, že tieto knihy možno Ján Henckel zachránil pred zánikom. Nedomnievame sa, že by bol prijal nové náboženstvo, hoci je možné, že v ňom videl spásu, ktorú Cirkev potrebovala a o ktorej hovorili napríklad Jean Gerson alebo Henckelov priateľ, Erasmus Rotterdamský. Veríme, že práve spojenie s Erazmom sformovalo Henckela a zaradilo ho medzi humanistov svojej doby. Reformáciu asi vnímal z ekumenickej perspektívy. Jeho filozofiou počas celého života bolo hľadanie pravdy a náprava chýb.

Vyznamenal sa ako farár v Levoči aj v Košiciach a tiež ako svedek uhorskej kráľovnej Márie. Pre spišský región, pre tamojšie nemecké prostredie, zostáva jeho osobnosť výrazná a dodnes je viditeľná svojím kultúrnym odkazom – knižnicou; dnes nesie jeho meno aj knižnica v Levoči.⁴⁰

Henckelove exempláre z Klužu, na ktoré sa podpísal ako „senior“, sú o to vzácnejšie, že neboli súčasťou už dosť známej knižnice z Levoče, ale že si ich obstaral neskôr. Existencia týchto exemplárov s exlibrisom sú však dôkazom toho, že knihy sprevádzali Jána Henckela počas celého jeho života a treba ho zaradiť medzi humanistov – bibliofilov svojich čias.

³⁹ Vid' Katalóg, č. 4.

⁴⁰ Knižnica Jána Henckela v Levoči. [online]. 2024 [cit. 2024-01-23]. Dostupné z: <https://www.kniznicelevoca.sk/>

Obr. 1. [Ioannes Huttichius, Imperatorum Romanorum libellus, unacum imaginibus ad vivam effigiem expressis, cum privilegio Caesareo]. Vvolfgangus Caephalius Argentinae [...] Anno Salutis MDXXV [1525]

Príloha

KATALÓG TLAČÍ – KLUŽ, KNIŽNICA RUMUNSKÉJ AKADEMIE

1.

[Ioannes Huttichius

Imperatorum Romanorum libellus, unacum imaginibus ad vivam effigiem expressis, cum privilegio Caesareo]. Vvolfgangus Caephalius Argentinae [...] Anno Salutis MDXXV [1525].

Ref.: Mârza 2010, p. 53-54.

Proveniencia: „Johannis Henckelli senioris sum“, „Domorum aedis [...] fratris [...]“, „Si vis scire quis fuit dominum tutorque libelli / Enim ego vocor Michael cognomine Caglijas de Agria“, „Anno 1593 die 8 Martii“.

R 86607

2.

Aeneae Silvii Senensis

De Bohemorum origine ac gestis historia, uariarum rerum narrationem complectens cui nunc primum copiosus accessit index quo facilius studioso lectori sit obviam quicquid de unaquaque re cuius in hoc libello fit mentio sare desiderat. – Coloniae: apud Heronem Alopecium. ANNO M D XX IIII [1524].

Ref.: Mârza 2010, p. 53-54.

Proveniencia: „Johannis Henckelli senioris sum“.

Príväzok k R 86607.

R 86608

3.

Albertus Magnus

Super Marci Euangeliiare postilla. Hagenau, Henricus Gran. 1505.

Ref.: K. Jakó 1991, č. 5.

Proveniencia: „Colleg. Claudiop. S.J.“, „Johannis Henckelli senioris sum“, „Emptus fl. 1. den. 25“ (16. storočie).

C 56031

4.

Novum Testamentum. Impressum Vittembergae, Per Nicolaum Schnl[en]z. Anno MDX-XIX [1529].

Proveniencia: „Johannis Henckelli senioris sum“.

U 52697

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

Pramene

Archív knižnice Batthyaneum, Alba Iulia.

Krabica XXXII, č. 50.

Literatúra

A kolozvári Akadémiai Könyvtár Régi Magyar Könyvtár-gyűjteményeinek katalógusa / Catalogul colecțiilor Biblioteca Maghiară Veche a Bibliotecii Academiei Cluj-Napoca. Összeállította Kovács Mária, Kuszálik Eszter, Sántha Emese, Sipos Gábor, Szőke Imola. Szerkesztette és a bevezető tanulmányokat írta Sipos Gábor. Cluj-Napoca, 2004. ISBN 973-7953-16-9

Annalecta Scepussii sacri et profani pars II complectens Scriptores Rerum Scephusiacarum quibus accedunt inscriptiones templorum Scephusiensium collegit et notis illustravit Carolus Wagner SS. Theologiae in Universitate Tyrnaviensi doctor. Viennae: Typis Joan. Thomae nobil. de Trattner, 1774.

BÁLENT, Boris. Katalóg levočskej stredovekej knižnice. In: *Knižnica. Časopis pre knižnú kultúru*. 2, 1956, s. 73-82.

BAUCH, Gustav. Johann Henckel, der Hofprediger der Königin Maria von Ungarn. In: *Ungarische Revue*. IV, 1884, s. 599-627.

Biblioteca Batthyaneum la sfârșitul secolului al XIX-lea. Cartea-catalog a lui Varjú Elemér, adnotată și comentată. [Knižnica Batthyaneum na konci 19. storočia. Katalóg Varjú Eleméra, komentovaný]. Adnotare și prefață Doina Hendre Biro. București, 2014. ISBN 978-973-8366-37-4

BODNAROVÁ, Miroslava. John Henckel, the parson of Košice – a personality of European Renaissance and Humanismus. In: M. Hajduová a M. Bartoš, eds. *Košice in the coordinates of European History*. Košice, 2013, s. 185-194. ISBN 978-8097156688

Calendarium Jaurinense Titulare et Historicum ad annum Jesu Christi 1773 [...]. Jaurini: Typis Gregorii Joan. Streibig Episc. Typ., [1772]

CAPOIANU, Maria. *Nicolaus Olahus europe-anul* [Európan Nicolaus Olahus]. București, 2000. ISBN 973-9991351

CAPOIANU, Maria. *Opere Nicolaus Olahus* [Nicolaus Olahus dielo]. Traducere, argument și note de Maria Capoianu. București, 2002. ISBN 973-8327-27-X

CSEPREGI, Zoltán. Court Priests in the Entourage of Queen Mary of Hungary. In: Orsolya Réthelyi et alii, eds. *Mary of Hungary the Queen and Her Court 1521 – 1531*. Budapest, 2005, s. 49-61. ISBN 963-9340502

CSEPREGI, Zoltán. Die Anfänge der Reformation in Königreich Ungarn bis 1548. In: V. Rajšp, K. Schwarz, B. Dybaš a Ch. Gastgeber, eds. *Die Reformation in Mitteleuropa. Reformacija v srednji Evropi. Prispevki ob 500-letnici rojstva Primoža Trubarja*, 2008. Ljubljana – Wien, 2011, s. 127-147. ISBN 978-961-254-289-4

CSEPREGI, Zoltán. Thurzovci a počiatky reformácie. In: T. Lengyelová a kol. eds. *Thurzovci a ich historický význam*. Bratislava, 2012, s. 77-90. ISBN 978-80-89396-19-1

- CZVITTINGER, David. *Specimen Hungariae Literatae, virorum eruditione clarorumnatione Hungarorum, Croatarum, Slavorum atque Transylvanorum, vitas, scripta, elogia et censuras ordine alphabetico exhibens* [...]. Francofurti et Lipsiae, Anno MDCCXI.
- FRAKNÓI, Vilmos. *Henckel János, Mária királyné udvari papja*. Pest, 1872.
- FRIMMOVÁ, Eva. Knížnica Jána Henkela. In: *Kniha '97 – '98. Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*. Martin, 2000, s. 163-181. ISSN 1336-5436
- HARASZTI SZABÓ, Péter a Borbála KELÉNYI. *Magyarországi diákok francia, angol, itáliai és német egyetemeken a közép-korban 1100 – 1526. Students from Hungary at the Universities of France, England, Italy and Germany in the Middle Ages 1100 – 1526*. Budapest, 2019. ISBN 978-963-489-098-0
- HRADSKY, József. *A XXIV királyi plébanos testvérülete (XXIV regalium plebanorum fraternitas) és a Reformáció a Szepességen*. Miskolcz, 1895.
- HUIZINGA, Johan. *Erasm. Traducere de Henri R. Radian, Prefață și tabel cronologic de Cornelia Comorovski*. București, 1974.
- JAKÓ, Klára. *Erdélyi könyvesházak I: Az első kolozsvári egyetemi könyvtár története és állományának rekonstrukciója 1579 – 1604*. Szeged, 1991. ISBN 963-481-811-0
- JAKÓ, Zsigmond. Batthyány Ignác, a tudós és a tudományszervező. In: *Erdélyi Múzeum*. Kolozsvár, LIII, 1991, s. 76-99.
- KOMOROVÁ, Klára. Významní vlastníci knih z prvej polovice 16. storočia. In: E. FRIMMOVÁ, ed. *Prelomové obdobie dejín (politika, spoločnosť, kultúra v roku 1515)*. Bratislava, 2017, s. 241-263. ISBN 978-80-89867-02-8
- KOMOROVÁ, Klára a Helena SAKTOROVÁ. Slováci na panovníckych dvoroch v 16. a 17. storočí vo vzťahu ku knižnej kultúre. In: A. Klimeková a E. Augustínová, eds. *Ján Jessenius. Slováci na panovníckych dvoroch*. Martin, 2012, s. 198-219. ISBN 9788089301935
- MÂRZA, Andreea. *Enea Silvio Piccolomini și Cruciada Târzie* [Aeneas Silvio Piccolomini a neskorá križiacka výprava]. Cluj-Napoca: Mega, 2009. ISBN 978-973-1868-78-3
- MÂRZA, Andreea. Însemnări de proprietate pe lucrările lui Enea Silvio Piccolomini de secol XVI-XVIII aflate în biblioteci din Cluj-Napoca și Alba Iulia [Vlastnícke poznámky k dielam Enea Silvia Piccolominiho zo 16. – 18. storočia v knižniciach z Klužu a Alba Iulie]. In: *Transilvania*. 11-12, 2010, s. 49-61. ISSN 0255-0539
- MÂRZA, Eva. Bibliotheca medievalis Levociana – un fond de carte de proveniență slovacă în Biblioteca Batthyaneum din Alba Iulia [Bibliotheca medievalis Levociana – zbierka kníh slovenskej proveniencie v knižnici Batthyaneum v Alba Iulii]. In: *Apulum*. XXXI, 1994, s. 335-344. ISSN 1013-428X
- MÂRZA, Eva. Bibliotheca medievalis Levociana, incunabule și cărți tipărite [Bibliotheca medievalis Levociana – prvotlače a tlače]. In: *Apulum*. XXXII, 1995, s. 269-278. ISSN 1013-428X
- MELTZER, Jakob. *Biographien berühmter Zipser*. Kaschau, 1835.

- MUCKENHAUPT, Erzsébet a Marianne ROZSONDAI. Historische Einbände der Bücher aus dem Besitz des Johannes Henckel. In: Doina Biro Hendre, ed. *Batthyaneum: omagiu fondatorului Ignatius Sallestius de Batthyan (1741 – 1798)*. București, 2011, s. 159-189. ISBN 978-973-8366-18-3
- NAGY, Imrich. Erazmova reforma a jej prívrženci na Slovensku. In: *Testimonia Theologica*. XI, 2017, 2, s. 84-100. ISSN 1337-6411
- NAGY, Imrich. Erazmvec Ján Henckel a jeho svet. In: *Kniha. Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*. Martin, 2013, s. 221-237. ISSN 1336-5436
- NAGY, Imrich. Mikuláš Olah v službách kráľovnej Márie. In: A. KLIMEKOVÁ a E. AUGUSTÍNOVÁ, eds. *Ján Jessenius. Slováci na panovníckych dvoroch*. Martin, 2012, s. 184-197. ISBN 9788089301935
- Nicolaus Olahus. *Epistulae. Pars I. 1523 – 1533*. Edidit, introduxit et commentariis instruxit Emőke Rita Szilágyi. Budapest, 2018. ISBN 978-615-5478-62-8
- OLAHUS, Nicolaus. *Ungaria. Atila* [Hungaria. Atila]. Ediție bilingvă. Traducere, cuvânt înainte și note Antal Gyöngyvér. Iași, 1999. ISBN 973-611-002-8
- Opus epistolarum Des. Erasmi Roterodami, denuo recognitum et auctum per P.S. Allen [...] et H.M. Allen, tom VI 1525 – 1527*. Oxonii, MCMXXVI.
- Opus epistolarum Des. Erasmi Roterodami, denuo recognitum et auctum per P.S. Allen [...] et H.M. Allen, tom VIII 1529 – 1530*. Oxonii, MCMXXXIV.
- Opus epistolarum Des. Erasmi Roterodami, denuo recognitum et auctum per P.S. Allen, tom IX 1530 – 1532, ediderunt H.M. Allen et H.W. Garrod*. Oxonii, MC-MXXXVIII.
- Opus epistolarum Des. Erasmi Roterodami, denuo recognitum et auctum per P.S. Allen, tom X 1532 – 1534, ediderunt H.M. Allen et H.W. Garrod*. Oxonii, MXMXLI.
- PALLOS, Zsuzsanna. Ifjabb Henckel János a Leuveni Egyetem első ismert magyar diákja (1532). In: Antos Balázs a Ágnes Tamás, eds. *Rajzolatok a magyar történelemről*. Szeged, 2010, s. 167-175. ISBN 9789630805889
- RÉTHELYI, Orsolya. The Court of the King and Queen in Buda in Jagiellonian Age. In: B. Nagy, M. Rady, K. Szende a A. Vadas, eds. *Medieval Buda in Context*. Amsterdam, 2016, s. 452-471. ISBN 9789004307681.
- SELECKÁ, Eva. *Stredoveká levočská knižnica*. Martin: Matica slovenská, 1974.
- SELECKÁ MÁRZA, Eva. *A középkori Lőcsei könyvtár*. Szeged, 1997. ISBN 963-8335-38-6
- ŠEDIVÝ, Juraj. Stredoveká písomná kultúra na Spiši. In: M. HOMZA a S. A. SROKA, eds. *Historia Scepusii Vol. I. Dejiny Spiša I*. Bratislava – Kraków, 2009, s. 483-520. ISBN 978-80-968-948-2-6
- The Henckel Family Records. A Periodical Publication Devoted to Collecting and Preserving The History of the Henckel Family in Europe and America 1635 – 1717*. Published by Authority of the Henckel Family Association Elon O. Henckel Editor, V.A., 1926, May 1926, Number 1. [online]. 2024

[cit. 2024-09-13]. Dostupné z: <https://www.seekingmyroots.com/members/files/G002929.pdf>

Umanistul Nicolaus Olahus (Nicolae Românul) (1493 – 1568) [Humanista Nicolaus Olahus (Mikuláš Rumun)]. Texte alese, studiu introductiv și note de I. S. Firu, Corneliu Albu. București, 1968.

VARJÚ, Elemér. A gyulafehérvári Batthyány könyvtár. In: *Magyar Könyvszemle*. 7 évf., 3 sz., 1899, s. 209-243.

Elektronické zdroje

Ioannes Huttichius, *Libellus imperatorum Romanorum* [online]. 2025 [cit. 2025-03-30]. Dostupné z: <https://www.digitale-sammlungen.de/de/view/bsb11272454?page=7>.

Knížnica z Levoče [online]. 2025 [cit. 2025-01-26]. Dostupné z: <https://www.kniznicalevoca.sk>

Maciej Przybyło [online]. 2025 [cit. 2025-01-26]. Dostupné z: https://pl.wikipedia.org/wiki/Maciej_Przyby%C5%82o

Matrika z Wittenbergu [online]. 2025 [cit. 2025-02-25]. Dostupné z: <https://digital.bibliothek.uni-halle.de/hd/content/pageview/2450781>

Rutger Ressen [online]. 2025 [cit. 2025-01-26]. Dostupné z: https://fr.wikipedia.org/wiki/Rutgerus_Rescius

Wolphgangus Caephalius [online]. 2025 [cit. 2025-03-30]. Dostupné z <https://www.alsace-histoire.org/netdba/koepffel-wolfgang-cephalaeus-cephalus-wolfius-vuolfius-wolff/>.

Dr. Andreea Mârza

Rumunská akadémia, pobočka Cluj-Napoca, Historický ústav „George Barițiu“. e-mail: andreea.marza@acad-cj.ro
Univerzita Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca. e-mail: andreea.marza@ubbcluj.ro

Autorka sa zaoberá stredovekou a modernou latinskou paleografiou, kodikológiou, dejinami knižníc, prekladateľstvom a vydávaním archívnych stredovekých prameňov a prameňov z dejín Gréckokatolíckej cirkvi. Je prítomná v grantoch Rumunského Ministerstva školstva a Maďarskej akadémie vied.

SLOVACIKA V HISTORICKÉM FONDU MORAVSKÉ ZEMSKÉ KNIHOVNY V BRNĚ

Jitka MACHOVÁ

Abstract

The Moravian Library in Brno (MZK) has acquired a considerable number of *slovacika* for its historical collection over more than two centuries. The *slovacika* are not allocated in a separate collection, but are scattered in various collections, both in the library's core holdings and in enclosed historical collections (monastery, castle, institutional, personal ones). The only published inventory of Slovacs so far was issued in 1969. In the following years, the library acquired other titles of interest through new acquisitions and considerably expanded the number of copies of its *slovacika*.

The paper summarises the state of the art at the end of 2024 and provides statistical data on printed *slovacika*. It also includes an overview of the places of publication, the most frequent printing houses and gives the results of a linguistic and chronological analysis. Special attention is paid to selected rare and interesting books. The study concludes with a practice-orientated section on how to effectively search for *slovacika* in the various electronic catalogues provided by the MZK.

Keywords: Moravian Library in Brno; special collections, *slovacika*, rare prints, digital catalogues

Abstrakt

Moravská zemská knihovna v Brně (MZK) získala do svého historického fondu v průběhu více než dvou století značné množství slovacik. Slovacika nejsou vyčleněna v samostatné sbírce, nýbrž jsou rozptýlena v různých kolekcích, jak v kmenovém fondu knihovny, tak v uzavřených historických sbírkách (klášterních, zámeckých, institucionálních, osobních). Jediný dosud publikovaný tištěný soupis slovacik vyšel v roce 1969. V průběhu následujících let knihovna získala novými akvizicemi další zajímavé tituly a podstatně rozšířila počet exemplářů svých slovacikálních tisků.

Tato studie sumarizuje stav ke konci roku 2024 a přináší statistické údaje slovacikálních tisků. Poskytuje také přehled míst vydání, nejpočetněji zastoupené tiskárny a výsledky jazykového a chronologického rozboru. Speciální pozornost je věnována vybraným cimbíím a zajímavým titulům. Studii uzavírá prakticky orientovaná pasáž, jak slovacika efektivně vyhledávat v různých elektronických katalozích MZK.

Klíčová slova: Moravská zemská knihovna v Brně, historický fond, slovacika, vzácné staré tisky, elektronické katalogy

Úvod a historické pozadí fondu MZK

Slovacikum můžeme definovat jako dokument slovenské provenience, který je svým původem, místem vydání nebo jiným způsobem spjatý se Slovenskem. Patří sem například tisky vytištěné na území dnešního Slovenska, publikace slovenských autorů, spisy tematicky pojednávající o Slovensku, či Slováciích a díla ve slovenském jazyce, což odpovídá základním územním, autorským, obsahovým (tematickým) a jazykovým kritériím pro zařazení mezi slovacika. Slovacika v historickém fondu Moravské zemské knihovny v Brně (MZK) nejsou vyčleněna v samostatné sbírce, nýbrž jsou součástí jednotlivých specifických kolekcí, které dnešní MZK ve více než 200leté historii postupně začlenila do svého historického fondu. Kořeny tzv. původního kmenového fondu starých tisků najdeme v odkazech a darech zakladatelů a donátorů Františkova muzea (přímého předchůdce dnešní MZK), ke kterým patřili hrabě Antonín Bedřich Mitrovský, hrabě Josef Auersperg, starohrabě Hugo Salm a vlastenecký kněz a mecenáš Bedřich hrabě Sylva Tarouca. V roce 1899 se z knihovny Františkova muzea stala samostatná Zemská knihovna moravská. V této době můžeme pozorovat nárůst fondu české a slovanské literatury zejména systematickými nákupy v domácích i zahraničních antikvariátech, které inicioval knihovník a pozdější ředitel knihovny dr. Wilhelm Schram. Z jeho popudu byla již v roce 1900 založena zvláštní sbírka – *Knihovna Komenského*, kterou MZK dodnes rozšiřuje. Knihovna měla stále i dost příznivců, kteří na ní pamatovali svými dary. Převod knihovny pod zemskou správu přinesl v roce 1901 delimitaci fondů se zemským archivem. Knihovna přišla o svou sbírku rukopisů, výměnou získala asi 2000 starých tisků. V prvním desetiletí 20. století do historického fondu přibýly větší knihovny s cennými starými tisky, které byly později vtěleny do kmenového fondu. Jednalo se např. o sbírky Muzejního spolku a Matice Moravské. Cílevědomě byly doplňovány bohemikální tisky. Po vzniku samostatného státu v roce 1918 se postavení knihovny významně zlepšilo. Knihovna se stala i knihovnou univerzitní. Znamenalo to nejen vyšší dotace na nákupy knih, ale i možnost podílet se na ústředním přidělování knižních fondů z celé republiky, jak ze soukromých nabídek, tak ze státních delimitačních akcí. Příkladem byla tzv. středoškolská akce v roce 1919, kdy byly zrušeny nebo sloučeny některé německé střední školy. Pro knihovnu byly získány např. knihovna gymnázia v Jihlavě (bývalá stará jezuitská knihovna založená již v roce 1561 byla ponechána jako uzavřená sbírka) a knihovna pražského novoměstského piaristického gymnázia. Ze soukromých sbírek knihovna získala např. jedinečnou knihovnu evangelického faráře Josefa Adolfa Szalatnaye de Nagy Szalatna, či sbírku knih slavisty a bohemisty Adolfa Patery. Pokračovaly nákupy jednotlivin v domácích i zahraničních antikvariátech. V roce 1928 byla státem zakoupena pražská sekundogeniturní lobkovická knihovna, o kterou se pražská Univerzitní knihovna podělila s univerzitními knihovnami v Brně a Bratislavě. Na zahraničních aukcích v letech 1933 – 1934 v Lucernu a ve Vídni stát zakoupil cennou bohemikální část mikulovské dietrichsteinské knihovny (rukopisy a prvotisky) a věnoval ji MZK.¹ V poválečném období historický fond rozšířily německé konfiskáty z knihoven, ústavů, spolků a jednotlivců i z celých zámeckých knihoven. V roce 1950 byly svěřeny do péče MZK sistované klášterní knihovny z Brněnského a Jihlavského kraje (přírůstek představoval téměř 250 000 svazků). Pět jich zůstalo na původním místě (klášterní interiérové

¹ Více viz SVK: *Státní vědecká knihovna*. První vydání. Brno: Blok, 1983, s. 81-121.

knihovny), další jako intaktní celky v různých depozitářích.² Po těchto velkých akvizicích se historický fond v 2. polovině 20. století rozrůstal již v menším rozsahu, zejména nákupy v domácích antikvariátech. Pracovníci v oddělení starých tisků, zřízeného v roce 1948, se soustředili na třídění, konzervaci a zpracování rukopisů, inkunábulí a starých tisků. Po roce 1989 můžeme opět sledovat nákupy nejen v domácích, ale i v zahraničních antikvariátech. Velkým přírůstkem v 21. století byla akvizice tzv. *Vo-brovy sbírky*, přibližně 40 000 kramářských písní a cca 3 000 svazků knih (rukopisů, prvotisků, starých tisků a tisků 19. století). Dnes doplňujeme historické fondy zejména nákupy bohemikální produkce.

Vymezení a rozsah zkoumaného korpusu slovacik

Nelze přesně vystopovat původ u všech slovacikálních knih, ale obecně lze konstatovat, že slovacika vplynula do historického fondu MZK jako nedílná součást různých výše popsanych akvizic. Zaslouhou Vladislava Dokoupila a Maticе Slovenské v Martine vyšel v roce 1969 *Katalóg slovacikálnych kníh do roku 1800 Univerzitnej knižnice v Brně*. Katalog byl jedním z příspěvků do širokého plánu koncepce slovenské retrospektivní bibliografie. Přinesl badatelům nejen poznatky o konkrétně dochovaných exemplářích v brněnské univerzitní knihovně, ale zároveň přispěl k výzkumu tiskařské produkce na Slovensku a také k problematice šíření slovenské produkce na Moravu. Je v něm podchyceno 661 titulů v 919 exemplářích starých tisků teritoriálních slovacik z území dnešního Slovenska.³ Katalog zahrnoval všechna slovacika jak z vlastního fondu knihovny, tak klášterních knihoven, svěřených jí do péče. Je uspořádán abecedně, exemplářový popis starých tisků v závěru doplňuje celá řada rejstříků (místa vydání, tiskařský, chronologický, jazykový, předmětový, provenienční, historické sbírky...). Katalog již není aktuální, celá řada exemplářů dnes není v knihovně badatelům k dispozici. V 90. letech 20. století MZK navrátila v restitucích velkou část historického fondu (cca 200.000 svazků) obnoveným církevním řádům, což se pochopitelně dotklo i počtu slovacik.⁴ Po odečtení restituovaných svazků zůstalo 313 titulů slovacik v 348 exemplářích podchycených v tištěném katalogu.

Od roku 1969 uplynulo více než půl století. Historický fond se rozrostl o nové exempláře, a proto je vhodné představit „současný“ stav (ke konci roku 2024). Číslo ovšem nemůžeme brát jako absolutní. Vypracované statistiky vychází z elektronického katalogu MZK, který je průběžně doplňován novými přírůstky. Pokud uplatníme stejné geografické hledisko (dílo, které bylo vydáno na území Slovenska), zjistíme, že v historickém fondu MZK je 799 titulů slovacik (starých tisků) v 940 exemplářích, celkem rozptýlených ve 14 sbírkách [tabulka 1]. Do tohoto počtu, stejně jako v publikovaném katalogu, nejsou zahrnuty rukopisy, staré mapy, tisky 19. století a kramářské tisky.

² VOBR, Jaroslav. Klášterní knihovny ve státní správě 1950 – 1990. In: *Duha*. 1991, 5(1), s. 2-9.

³ DOKOUPIL, Vladislav, ed. *Katalóg slovacikálnych kníh do roku 1800 Univerzitnej knižnice v Brně*. Vyd. 1. Martin: Matica slovenská, 1969, s. X.

⁴ MACHOVÁ, Jitka a Petr ŽABIČKA. Historické fondy Moravské zemské knihovny v Brně „a lidé kolem nich“. In: *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska 2004*. Brno: Sdružení knihoven České republiky a Vědecká knihovna v Olomouci, 2005, s. 12-13.

Tabulka 1. Jednotlivé sbírky obsahující slovacikální staré tisky

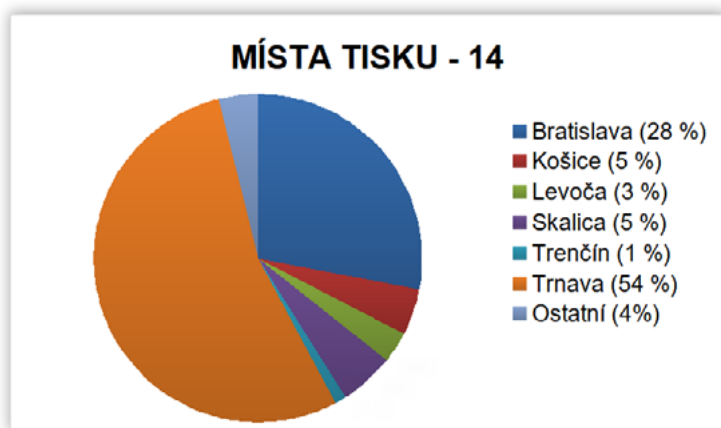
Sbírka	Lokace	Počet exemplářů
Kmenový fond MZK	ST	701
Knihovna 1. německého gymnázia v Brně	G	17
Knihovna biskupského semináře	BS	7
Knihovna koleje redemptoristů ve Svitavách	SR	6
Knihovna Komenského	Ks	11
Knihovna mikulovských piaristů	MP	19
Knihovna znojemských kapucínů	ZK	22
Muzejní knihovna z Uherského Brodu	UB	22
Staré tisky Státní pedagogické knihovny	STPK	1
Vobrova sbírka	V	77
Zámecká knihovna hrabat Chorinských z Veselí n. Moravou	CH	52
Zámecká knihovna hrabat Khuen Belasi z Emina Dvora	BKB	2
Zámecká knihovna Kübecků von Kübau z Lechovic	MKK	1
Zámecká knihovna z Lysé nad Labem	L	2

Historický fond MZK tvoří více jednotlivých sbírek. Některé jsou tzv. uzavřené původní historické celky – církevní, zámecké, spolkové a osobní knihovny, které byly ponechány v co nejpůvodnějším stavu. Mladší knihy z nich nebyly účelově vyřazovány, např. u německých konfiskátů zámeckých knihoven.⁵ Další sbírky jsou průběžně akvizicemi doplňovány, např. kmenový fond starých tisků, komeniana. Jak z uvedené tabulky vyplývá, nejvíce slovacik je zastoupeno v kmenovém fondu. Ten je doplňován novými akvizicemi, které jsou zaměřené především na získání bohemikální produkce, včetně slovacik tištěných v češtině, případně na exempláře s provenienčním vztahem k českému území. Druhý nejvyšší počet exemplářů slovacikálních starých tisků je obsažen ve Vobrově sbírce. Předmětem sběratelského a badatelského zájmu Jaroslava Vobra byla vedle kramářských tisků právě českojazyčná produkce bez ohledu na místo vydání. Slovacika v Zámecké knihovně Chorinských jsou naopak výhradně tištěna latinsky či německy.

⁵ Více viz MACHOVÁ, Jitka. Světské uzavřené historické sbírky ve fondu Moravské zemské knihovny v Brně. In: *Problematika historických a vzácných knižních fondů 2009: sborník z 18. odborné konference, Olomouc, 14. – 15. října 2009*. V Olomouci: Vědecká knihovna, Brno, Sdružení knihoven České republiky, 2010, s. 247-254.

Moravská zemská knihovna má druhou největší sbírku kramářských tisků v České republice zahrnující téměř 45 000 kramářských písní a modliteb. Přibližně 5 000 z nich na základě nakladatelských údajů pochází ze Slovenska, část má ovšem fingovaná impresa, za kterými se skrývaly kramářské tisky některých českých tiskáren.⁶ Největším producentem kramářských písní na Slovensku byla škarniclovská tiskárna ve Skalici, z jejíž produkce pochází více než 4 900 našich exemplářů, necelých 100 je z Banské Bystrice a pouze jednotliviny s nakladatelským údajem (pravděpodobně též v některých případech fingovaným) místem vydání Banská Štiavnica (1 exemplář), Levoča (2 exempláře), Prešov (2 exempláře), Trenčín (2 exempláře).⁷

Statistické rozbor slovacik, významné tiskárny, vybraná cimélia

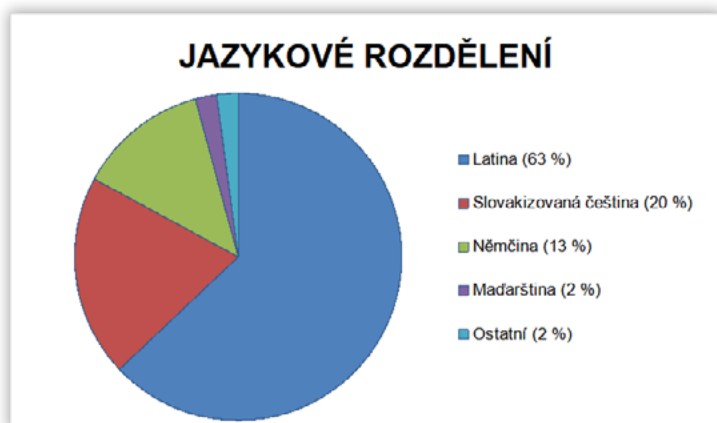

Graf 1. Slovacika rozdělená podle místa tisku

První grafické znázornění rozděluje slovacika podle místa tisku. Nejpočetněji jsou zastoupeny staré tisky z tiskáren v Trnavě (více než polovina), dále z Bratislavy, přibližně stejný počet z Košic a ze Skalice, následuje Levoča. Ostatní místa tisku, ve výčtu pouhá 4 %, už představují pouze jednotkové zastoupení: Banská Bystrica (9), Banská Štiavnica (3), Bardejov (2), Komárno (5), Plavecký hrad (1), Prešov (6), Púchov (4), Žilina (6).

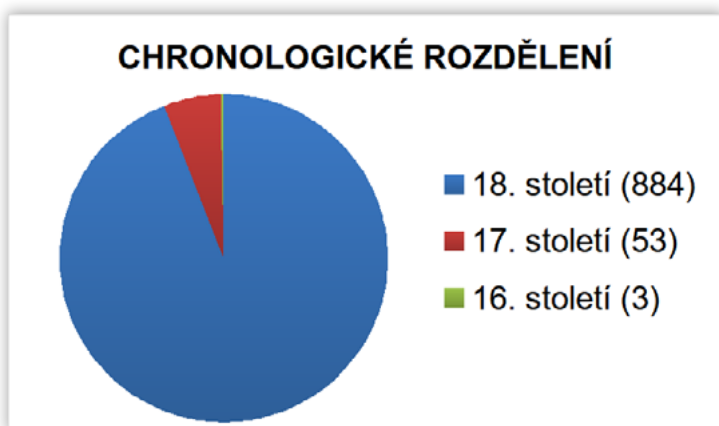
⁶ Více viz DROZDA, Martin. Skalické kramářské tisky ve fondu Moravské zemské knihovny. In: *Knihyha 2023*. Martin: Slovenská národní knižnica, 2023, s. 259-270.

⁷ Výzkum fingovaných impres kramářských tisků vytištěných na Slovensku ještě není ukončen, z tohoto důvodu také nejsou zahrnuty do statistických rozborů slovacik.

Graf 2. Jazykové rozdělení slovacik

Druhý statistický graf představuje jazykové rozdělení. Dominantní postavení, více než 63 % je latinských starých tisků, především teologické a filozofické texty, vědecké publikace, univerzitní práce, 20 % slovakizovanou češtinou, zejména modlitební knihy. Následuje němčina 13 % a pouhá 2 % maďarština. Malý počet maďarských starých tisků v moravské knihovně je způsoben pravděpodobně jazykovou bariérou. Necelá 2 % pak připadají na ostatní jazyky, knihy francouzské a jeden titul italský, konkrétně *Trattamenti filosofi tradotti dal france in italiano...* vydal v Bratislavě Ján Michal Landerer z Füsckutu v roce 1767 (ST1-0590.500). Objevují se rovněž paralelní vícejazyčné texty, např. Komenského latinsko-německo-maďarsko-české vydání díla *Orbis pictus*, vytištěného v roce 1728 v Levoči Jánem Brewerem (Ks-0046.689, V1-0001.692). První exemplář je spjatý se Slovenskem i provenienčně (opatřený razítkem Museálna slovenská spoločnosť). Další, prokazatelně i provenienčně slovenský původ má jeden ze tří exemplářů Komenského *Januae linguarum* vytištěný ve stejné tiskárně v roce 1722 (Ks-0274.719). Obsahuje rukopisné provenienční příписy: Convic. Leutsch. Anno 1771; Fris Michaelis Zubich Clerici Bosnensis 1817; [razítko] Dr. Ballagi Aladár. Příkladem řecko-latinské učebnice je *Compendiaria Graecae grammatices institutio* vytištěná v trnavské jezuitské tiskárně v roce 1756 (ST1-0031.121). Ze stejné tiskárny pochází hned tři exempláře učebnice řečtiny jezuity Jacoba Gretschera *Institutionum Linguae Graecae Liber III.* z roku 1745 (ST1-0087.845, přív., G-000.2091, přív., CH-0005.292, přív.). Ojedinělý je exemplář *Versuch eines kleinen Türkischen Wörterbuchs* (ST1-0047.658) autora Jána Mateje Korabinského, vytištěný v Bratislavě u Landerera v roce 1788. Je vyzdobený mědirytinovým figurálním frontispisem s tureckou abecedou. V teologických latinských knihách nalezneme i slova, či pasáže v řečině a hebrejštině. V latinských i německých odborných textech jsou zaznamenány jednotlivé výrazy (zejména místní názvy v historických a geografických příručkách) v rumunštině a chorvatštině.

Graf 3. Chronologické rozdělení slovacik

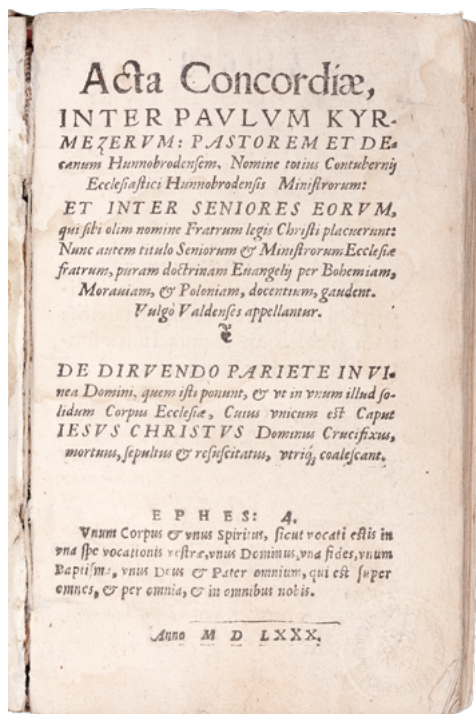
Jak ukazuje třetí graf, slovenský knihtisk 16. století je reprezentován pouze třemi knihami. Nejstarší a velice vzácný exemplář latinského spisu *Acta Concordia ...* slovenského evangelického kněze, Pavla Kyrmezera, byl vytištěn Peterem Bornemiszem na Plaveckém hradě v roce 1580 (ST1-0439.618). Z důvodu utajení je na poslední potištěné straně tisku v nakladatelských údajích uveden faktor dílny Bálint Mančkovič (=Valentinus Farinola) a tiskařský signet (kotva a had).⁸ Část nákladu knihy byla údajně úředně zničena. Kompletní dochovaný výtisk MZK je vyvázán do části dvoulistu latinského pergamenového rukopisu z přelomu 13./14. století. Do fondu byl získán akvizicí lobkovické sekundogeniturní knihovny.⁹

Další tisk ze 16. století pochází z bardějovské tiskárny Dávida Gutgesela. Latinská *Postilla ...* (V3-0000.213) Leonharda Stockela foliového formátu z roku 1596 má na titulní straně umístěný dřvořez – znak města Bardějova a obsahuje i zajímavé rukopisné provenienční přípis: *Johannis Sextii Signat. Cremnitzij Anno 1728; Martini Lautsek...; [exlibris] Ex libris Tasnádi Szeöts A. D. 19.*

Poslední zástupce 16. století je bohužel poškozený exemplář latinské právní příručky *Decreta, constitutiones et articuli regum incltyi regni Ungariae...*, kterou vytiskl Miklós Tegledi v roce 1584 (V3-0000.217, přív.).

⁸ *Encyklopedieknihy.cz* [online]. [cit. 2025-05-05]. Dostupné z: https://encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Peter_Bornemisza

⁹ SVK: *Státní vědecká knihovna*, odk. 1, s. 102.

Obr. 1. Acta Concordiæ. 1580. MZK, sign. ST1-0439.618

Obr. 2. POSTILLA. 1596. MZK, sign. V3-0000.213

Knihtisk v 17. století byl na Slovensku kvůli náboženským a politickým změnám pod přísnou cenzurou, což ovlivnilo i produkci knih. Většina tisků ze 17. století z fondu MZK (57 exemplářů) vyšla z produkce Akademické (jezuitské) tiskárny v Trnavě. I když knihy byly kontrolovány a cenzurovány, přesto se knihtisk v 17. století rozšířil i do dalších slovenských měst. Ve fondu MZK jsou jednotkově zastoupeny tisky z Bratislavy, Levoče, Trenčína a ze Žiliny. Zástupcem bratislavského knihtisku je v katolické Arcibiskubské tiskárně červeno-černě vytištěná v roce 1625 liturgická kniha *Rituale Strigoniense* (V1-0000.084). Exemplář má na vazbě fragment listu latinského pergamenového antifonáře s kvadratickou notací a iniciálou z 1. poloviny 15. století. Zajímavé jsou české tituly, např. trenčínské vydání *Praxis Pietatis. To gest, O Cwičenj se w Pobožnosti prawé, Knjžka mil'ostná*, vydané českým exulantem Václavem Vokálem v letech 1637-1641. MZK má 4 exempláře (Ks-0023.591, Ks-0085.833, V1-0001.374, V1-0001.424). Stejný titul vydal i v Levoči v roce 1674 protestant Samuel Brewer (Ks-0720.099, V1-0001.450). V Brewerově tiskárně se tiskla jak díla protestantská, tak i katolická. K vzácným exemplářům patří také *Pijsně Duchownj Staré y Nowé kterýchž Cýrkew Křesťanská při Wýročnjch Slawnostech a Památkách Gakož y we wsselikých potřebách swých, obecných y obzwlásstnjch s mnohým prospěchem, vžjwá: K njmž přidaný gsau Pjsně D. M. Luthera wssecky z Německé řečj do nassj Słowenské, přeložené; Od Kněze Giřjka Tranowského...* vytištěné v Levoči u Vavrince Brewera v roce 1635 (V1-0000.102). Na vazbu tohoto výtisku bylo použito části listu latinského pergamenového sekvencionáře s métsko-gotickou notací z 2. poloviny 14. století. Knihy z levočské dílny jsou často vyzdobeny dřevořezovými, či mědirytinovými ilustracemi. V Žilině tiskla tiskařská rodina Dadanů, ve fondu MZK jsou bohužel často neúplné poškozené tituly *Dwogj Spis wčiněný* (1667, ST1-0031.773), *Korunka A neb Wjnek Panenský* (1679, ST1-0025.236), *Dwanáct Přemysslowánj Duchownjch* (1686, STS-0499.245, V1-0001.066), *Zpěwowé A neb Pjsničky Duchownj* (1686, STS-0499.246).

Drtivá většina slovacikálních starých tisků z historického fondu MZK spadá do období rozkvětu slovenského knihtisku v 18. století. Největší počet má svůj původ opět v trnavské univerzitní tiskárně (činné 1648 – 1773), podporované privilegiem panovnického dvora, které se dobře dařilo až do zrušení jezuitského řádu a přesunutí univerzity do Budapešti (v roce 1777).¹⁰ Trnavská tiskárna patřila k největším a nejvýznamnějším tiskárnám bývalého Uherska. Pro potřeby univerzity se tiskly učebnice, univerzitní teze, disertace, ale také kalendáře, různé teologické, filozofické a právní příručky, katolická liturgická literatura i historická próza. Naprostá většina titulů se tiskla latinsky. Několik starých tisků pochází z trnavské dílny Václava Jelínka z konce 18. století, který vedle latinských knih vytiskl i velké množství knih slovenských (především bernolákovců). Připomenu dílo *Weselé Učinki, a Rečeňj, které k stráweňu trůchliwích hodín Zebrał, a widál Ios. Ign. Baiza. Farár Dolno-Dubowský* z roku 1795 (ST1-0025.187) a neúplný exemplář herbáře Juraje Fándlyho *Zelinkár, z welkich zelinárskich Kňih witáhnutí* vydaný 1793 (ST1-0499.263).

Velký rozkvět zaznamenal knihtisk v Bratislavě, reprezentovaný tiskařskou rodinou Royerů. Z jejich dílny pochází také Komenského vícejazyčné vydání *Januae Linguarum Reseratae Aureae Vestibulum* z roku 1747 (V1-0001.705). V polovině století Royer

¹⁰ *Encyklopedieknihy.cz* [online]. [cit. 2025-05-05]. Dostupné z: https://encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Jezuitsk%C3%A1_tisk%C3%A1rna_%E2%80%93_Trnava

prodal tiskárnu Jánu Michalu Landererovi, který úspěšně provozoval s rodinou dílnu v Bratislavě i filiálky v Košicích a v Budapešti. Vedle německých, latinských a maďarských tisků vytiskli už více než 100 titulů slovakizovanou češtinou. V historickém fondu MZK jsou např. tři různá vydání *Duchownj Žiwota Studnice* od Eliáše Mlynára z roku 1758, 1774 a 1794 (ST1-0135.742, ST1-0036.332, ST1-0849.690), oblíbená a rozšířená Třanovského *Cithara Sanctorum* z roku 1768 (ST1-342.593, A, B).

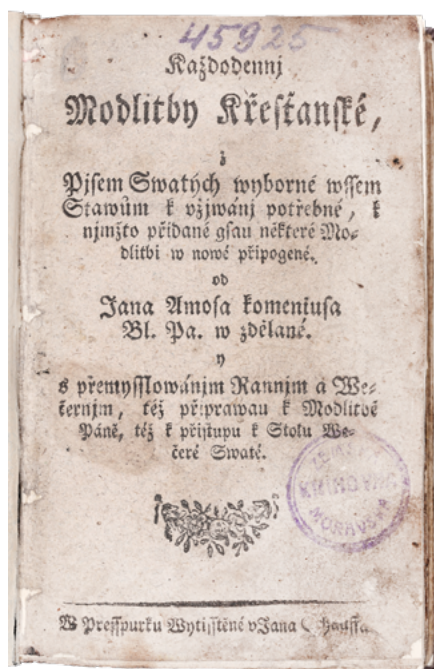
Větší zastoupení mají rovněž knihy vytištěné v 2. polovině 18. století v bratislavských dílnách Františka Antonína Patzka a Šimona Petra Webra. Malý počet evidovaných dochovaných exemplářů zaznamenáváme u díla *Knižka o Ctnosti Angelské* Havla Phaetona Žalanského vytištěného u Patzka v roce cca 1780 (STS-0024.570). Z Webrovy dílny upozorním na Komenského latinsko-maďarsko-německo-slovenské dílo *Orbis Pictus* z roku 1798 (Ks-0032.048, V1-0001.700).

V roce 1784 si rovněž v Bratislavě založil knihařskou dílnu evangelík Anton Löve. V historickém fondu MZK je několik jeho německých a latinských knih s tematikou historie a geografie Maďarska, např. vícesvazkový titul *Geographie des Königreichs Ungarn* od Karla Gottlieba Windische z roku 1780 (G-0001.075,1 G-0001.076,2). Dílo je vyzdobeno mědirytinami, v prvním díle je složená mědirytinová veduta Bratislavy. Alespoň podle nakladatelských údajů a referencí z odborných soupisů a bibliografií, z Bratislavy pochází také titul *Každodennj Modlitby Křesťanské...* Jana Ámose Komenského s impresem: W Presspurku Wytisštěné v Jana Schauffa bez uvedeného roku vydání (Ks-0045.925).¹¹ Jaroslav Vobr ve své práci ale uvádí, že se jedná o fingované impresum. Původ tisku připisuje litomyšlské tiskárně Václava Vojtěcha Turečka s přibližnou datací na začátek 19. století.¹² Začala jsem hledat argumenty, které by potvrzovaly jeho tvrzení. Všechny tituly vytištěné u Jána Schauffa jsou vytištěny v němčině nebo latině. Komenského titul se jako jediný z této produkce vymyká. Rovněž žádnou typografickou shodu ve výzdobě s ostatními Schauffovými tisky jsem nenašla. K výzdobě tisku *Každodenní modlitby křesťanské* byl použit rokajový vlys a dva typy vinět – květinová girlanda a rokajová s rostlinným motivem. Stejnou rokajovou vinětu obsahuje tisk *Nový Nebe-klíč* vytištěný v Litomyšli v roce 1790 (V1-0001.830). Tato typografická výzdoba (vlys a viněty) byla hojně použita u různých litomyšlských kramářských tisků v 19. století.¹³ Nevím, nakolik tyto zjištěné skutečnosti potvrzují tvrzení o litomyšlském vydání této knihy. Každopádně tento brněnský exemplář provází také zajímavé zaklínání spojené s provenienčním rukopisným přípisem na zadní předsádce: „Kdo Tu Knižku ukradne tomu ruka upadne U samého ramena nebo u kolena Franc Dusska to psal.“

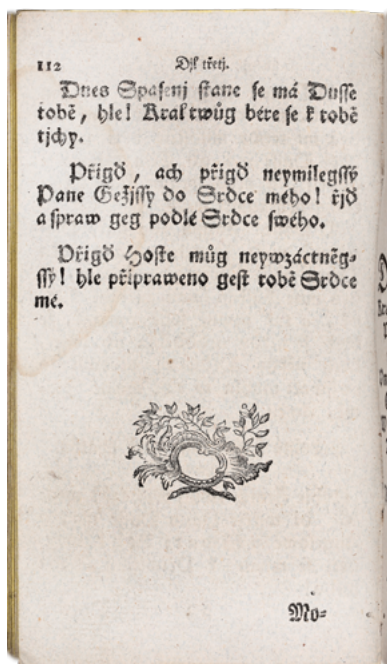
¹¹ *Knihopis*, K04240; *Soupis děl J. A. Komenského v československých knihovnách, archivech a museích*, 412; Klimeková, A. *Bibliografía územne slovacikálnych tlačí 18. storočia*, 5015.

¹² VOBR, Jaroslav. *Dílo Jana Ámose Komenského ve fondech Státní vědecké knihovny v Brně a moravských klášterních knihoven: Rukopisy a staré tisky: 1611 – 1800*. Brno: Státní vědecká knihovna, 1992, s. 91.

¹³ Srovnej VK-0004.964; VK-0005.020; VK-0015.170; VK-0000.630, přív. 65; VK-0002.333; VK-0000.280, přív. 29.

Obr. 3. Každodenní Modlitby Křesťanské. [mezi 1800 a 1810?]. MZK, sign. Ks-0045.925, vlys (s. 5), viněta na titulním listu, viněta (s. 224 a poslední strana rejstříku)

Obr. 4. Nový Nebe-klíč. 1790. MZK, sign. V1-0001.830, viněta (s. 112=212, 400)

Dosud neevidované slovacikální staré tisky

Velmi důležitou roli zejména v šíření knih v národním jazyce měla produkce tiskárny rodiny Škarniců ze Skalice. Z jejich dílny, vedle již krátce zmiňovaných tisíce titulů kramářských tisků (písní a modliteb) to byly zejména další rozsáhlejší náboženské tisky – kázání, katechismy, modlitební knihy.

K hojně vydávaným a oblíbeným autorům patřil zejména německý kapucín Martin z Kochemu a jeho díla *Der große Baumgarten* a *Guldener Himmelschlüssel*. V překladu vycházely v různě zkrácených verzích s modifikovanými názvy v průběhu 18. a 19. století nejen v Čechách, ale i na Slovensku. Textovou část doprovázely dřvořezové nebo mědirytinové tématické ilustrace. V historickém fondu MZK zaznamenáváme několik výtisků těchto modlitebních knih a některé z nich nejsou prozatím evidované ani v *Knihopise*,¹⁴ ani v *Bibliografii územne slovacikálnych tlačí 18. storočia*.¹⁵ K těmto unikátům patří: *Sstěpná Zahrada, s neykrásněgšsými Modlitbami nowě okrásslena ...* vytištěná ve Skalici v roce 1778? (ST1-1513.467).¹⁶ Rok vydání není v knize uveden, odvozuje se ho od Tabule měnicích se svátků na roky 1778 – 1792. Bibliografie uvádí vydání z let 1762 a 1767. Exemplář byl získán do fondu v roce 2023 nákupem z pražského antikvariátu Ztichlá klika. Další tři exempláře jsou součástí Vobrovky sbírky. *Duchownj Nebe-Kljč, neb, wraucné Katolické modlitby na ssestnáct Djlů rozvržené ...* vydáno ve Skalici v roce 1784 (V1-0001.840).¹⁷ Tento exemplář se odlišuje od č. 5867 uvedeném v Bibliografii (stejný titul, 14 nečíslovaných stran, 648 stran, 6 zachovaných nečíslovaných stran, 15 nečíslovaných příloh, signatura MZK ST1-0431.252), svým rozsahem má 778 stran, 6 nečíslovaných stran, 7 nečíslovaných příloh zachovaných. Další je titul *Zlatý Nebe-Kljč, Aneb: Modlitby Rannj, a Wečernj, při Mssy, Nesspornj ...* vytištěný ve Skalici roku 1785 (V1-0001.843).¹⁸ Bibliografie zaznamenává pouze tisk z roku 1784. Posled-

¹⁴ Databáze *Knihopis* (KPS) [online]. [cit. 2025-05-05]. Dostupné z: https://aleph.nkp.cz/F/?func=file&file_name=find-b&local_base=KPS.

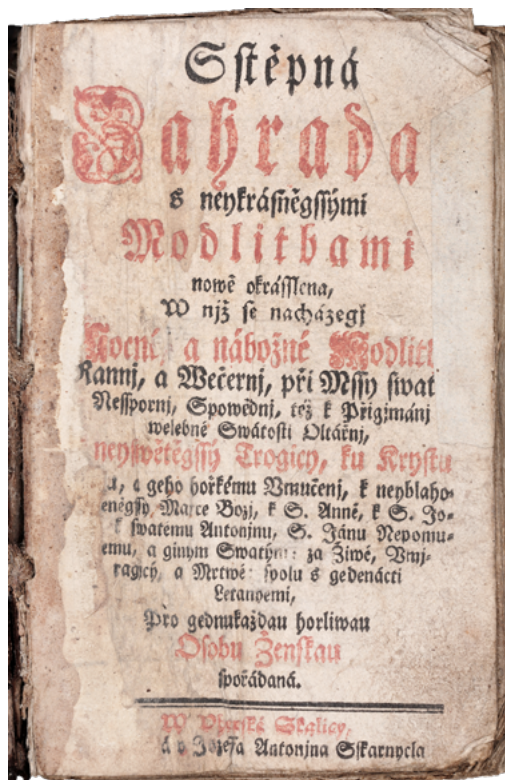
¹⁵ KLIMEKOVÁ, Agáta, Eva AUGUSTÍNOVÁ a Janka ONDROUŠKOVÁ. *Bibliografia územne slovacikálnych tlačí 18. storočia*. [Martin]: Slovenská národná knižnica, 2008, sv. III, s. 323-327.

¹⁶ *Sstěpná Zahrada, s neykrásněgšsými Modlitbami nowě okrásslena ...* W Vherské Skalicy: [Wytisštěn]á v Jozeffa Antonjina Sskarnycla, [1778?]. – 16 nečíslovaných stran, 391 stran, to je, 362 stran, stran, 5 nečíslovaných stran; 8°. (17 cm). Výzdoba: Titulní strana a kalendář tištěny červeně a černě, vlys, klišé k iniciále, viněty, linky, tabule svátků 1778 – 1792. – Chyba v paginaci: Poslední číslovaná strana chybně 391 (spr. 362). – Knihopis neuvádí. – Klimeková, A. Bibliografia územne slovacikálnych tlačí 18. storočia neuvádí. – Provenience: [Antikvariát Ztichlá klika, kup 9/2023]. – Původní kožená vazba, kovová spona, poškozený hřbet i desky. – Vyspravený titulní list s menší ztrátou textu, chybí strany 17-36 (místo nich vevázány strany 51-78 a 1 list s dřvořezem z jiného tisku) a strany 47/48, ušpiněno, potrháno. Sign. ST1-1513.467

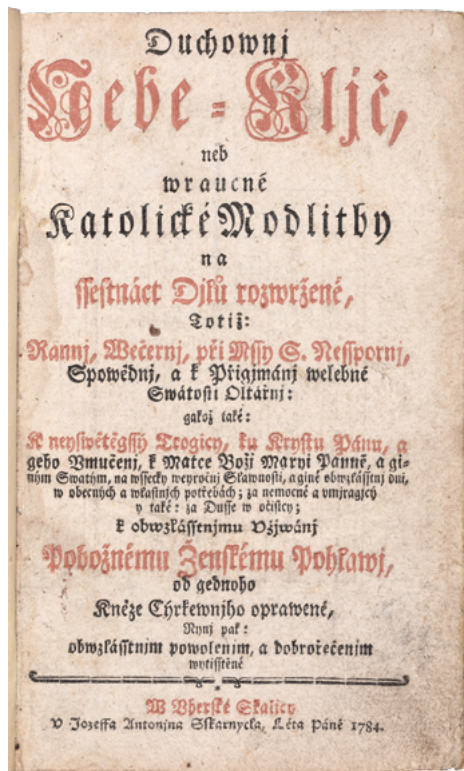
¹⁷ *Duchownj Nebe-Kljč, neb, wraucné Katolické modlitby na ssestnáct Djlů rozvržené ...* W Vherské Skalicy: v Jozeffa Antonjina Sskarnycla, 1784. – 778 stran, 6 nečíslovaných stran, 7 nečíslovaných příloh zachovaných; 8°. (19 cm). Výzdoba: Titulní strana a kalendář tištěny červeně a černě, vlys, ozdobné linky, mědirytinové přílohy, tabule svátků na roky 1796–1815. – Chyby v paginaci: 27 (spr. 37), 109 (spr. 106), 153 (spr. 158), 185 (spr. 183), 245 (spr. 243), 275 (spr. 275), 257 (spr. 275), 180 (spr. 280), 280 (spr. 290), 279 (spr. 297), 358 (spr. 308), 296 (spr. 396), 451 (spr. 401), 658 (spr. 598). – Knihopis neuvádí. – Klimeková, A. Bibliografia územne slovacikálnych tlačí 18. storočia neuvádí. – Provenience: [m.p.] Ex libris Jaroslav Vobr 16/XII 1970. – Původní kožená vazba zdobená slepotiskovou figurální výzdobou se zlaceným hřbetem, žlutá ořízka. Sign. V1-0001.840

¹⁸ *Zlatý Nebe-Kljč, Aneb: Modlitby Rannj, a Wečernj, při Mssy, Nesspornj ...* W Vherské Skalicy: Wytisštěná v Jozeffa Ant. Sskarnycla, 1785. – 16 nečíslovaných stran, 662 stran, to je, 646 stran, 10 nečís-

ním titulom je *Zlatý Nebeský Kljč, Aneb: Modlitby Rannj, a Wečernj, při Mssy, Nesspornj...* tištěný ve Skalici 1779 (V1-0001.871).¹⁹ Bibliografie tento titul neuvádí vůbec.

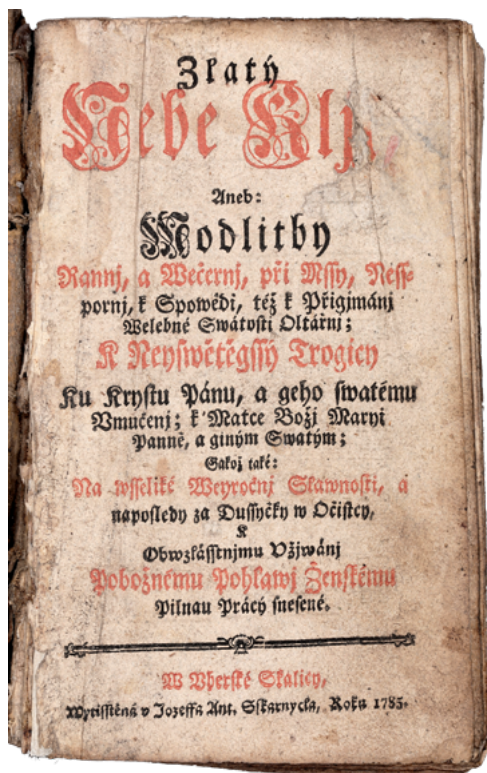
Obr. 5. *Sstěpná Zahrada*. [1778?]

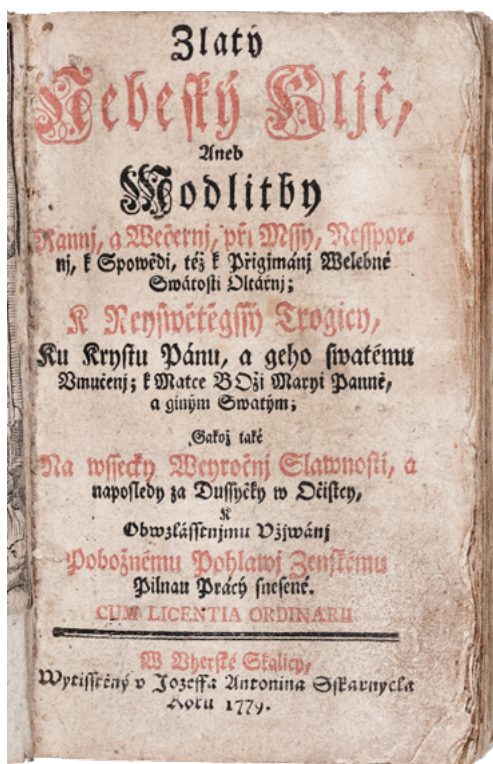
Obr. 6. *Duchownj Nebe-Kljč*. 1784

lovaných stran, 15 nečíslovaných příloh zachovaných; 8°. (18 cm). Výzdoba: Titulní strana tištěna červeně a černě, vlysy, ozdobné klíše k iniciále, ozdobné linky, viněty, dřevorezové přílohy, tabule svátků na roky 1786–1799. Chyby v paginaci: 33 (spr. 32), 119 (spr. 117), 172 (spr. 173), 199 (spr. 193), 235 (spr. 253), 313 (spr. 318), 332 (spr. 323), 304 (spr. 364), 445 (spr. 443), vynecháno 576–591, 646 (spr. 656). – Knihopis neuvádí. – Klimeková, A. Bibliografia územne slovacikálnych tlačí 18. storočia neuvádí. – Provenience: [Jaroslav Vobr, Brno]. – Původní kožená vazba, poškozená, utržená zadní deska, vyspravený hřbet, chybí 1 spona. – Chybí strany 195–206, vertikálně utržena vnější polovina stran 661/662, strany 21/22 roztrženy, strany 193/194 vyspraveny s menší ztrátou textu, ušpiněno. Sign. V1-0001.843.

¹⁹ *Zlatý Nebeský Kljč, Aneb: Modlitby Rannj, a Wečernj, při Mssy, Nesspornj ...* W Vherské Skalici: Wytisťený v Jozeffa Antonina Sskarnyela, 1779. – 16 nečíslovaných stran, 662 stran, 10 nečíslovaných stran, 12 nečíslovaných příloh zachovaných; 8°. (19 cm). Výzdoba: Titulní strana a kalendář tištěny červeně a černě, vlysy, ozdobné klíše k iniciále, viněty, ozdobné linky, dřevorezové přílohy, tabule svátků na roky 1788–1792. Rukopisné poznámky v kalendáři. Chyby v paginaci: 236 (spr. 286), 332 (spr. 323), 445 (spr. 443). Knihopis neuvádí. – Klimeková, A. Bibliografia územne slovacikálnych tlačí 18. storočia neuvádí. – Provenience: [Jaroslav Vobr, Brno]. – Původní kožená vazba zdobená slepotiskovou ornamentální výzdobou, poškozené desky i hřbet. – Chybí strany 141/142, 303/304 a poslední nečíslovaný list rejstříku, z velké části utržený frontispis, některé listy vyspraveny s menší ztrátou textu, zatekliny, ušpiněno. Sign. V1-0001.871

Obr. 7. Zlatý Nebe-Kljč.1785

Obr. 8. Zlatý Nebeský Kljč. 1779

Možnosti vyhledávání slovacik v katalogích MZK

Knihovníci v MZK již téměř 30 let zpracovávají historické fondy do elektronického katalogu ALEPH a knihovna v současnosti poskytuje informace o fondu svým čtenářům a badatelům prostřednictvím čtyř různých elektronických katalogů a portálů. Až na výjimky (katalogy rukopisných sbírek) upustila od vydávání klasických tištěných soupisů a bibliografií. Nejstarší je tradiční knihovní katalog Aleph.²⁰ Zde mají historické fondy vyčleněnou samostatnou Databázi MZK03 – Katalog jihomoravských historických sbírek. Vedle vlastního historického fondu MZK03 obsahuje elektronicky zpracované exemplárové záznamy knih některých bývalých nebo i současných deponátů klášterních knihoven, které měla knihovna ve své správě. Výběrem lze upřesnit konkrétní knihovnu, jejíž fond chci prohlédnout (např. Historický fond MZK, Knihovnu františkánů v Dačicích, Knihovnu dominikánů ve Znojmě...). Katalog používají spíše knihovníci a badatelé, kteří mohou využít specializované Rejstříky (např. místa vydání, tiskár, provenience, incipit, nápěv...). Katalog umožňuje použít i kombinaci rejstříků – Vyhledávání.

Druhý katalog VuFind – nabízí přehledné a intuitivní prostředí s možností jednoduchého zpřesňování dotazu, funguje na principu hledání v hypertextu.²¹ Má rovněž funkci

²⁰ Aleph [online]. [cit. 2025-05-05]. Dostupné z: <https://aleph.mzk.cz/F?RN=797976455>

²¹ Katalog VuFind [online]. [cit. 2025-05-05]. Dostupné z: <https://vufind.mzk.cz/>

Pokročilého vyhledávání – možnost zpřesňování dotazu podle různých kritérií (např. podle dostupnosti, témat, formátu, autora). Tento katalog je společný pro celý knihovní fond MZK a u veřejnosti daleko oblíbenější. VuFind je open source software, na jehož vývoji se MZK podílí a který přizpůsobuje svým potřebám. Na stejném principu fungují dnes dva portály, které MZK provozuje: Knihovny.cz – celorepublikový portál společný pro všechny knižní fondy²² a Historické fondy – celorepublikový portál pouze pro historické fondy institucí, které se zapojily (např. Národní knihovna ČR, Knihovna Akademie věd ČR, Jihočeská vědecká knihovna v Českých Budějovicích...).²³ V blízké budoucnosti pravděpodobně dojde k sloučení obou portálů v jeden. Čtenáři rovněž velmi oceňují plně digitalizované dokumenty, které lze najít v Digitální knihovně MZK.²⁴ Digitalizáty lze vyhledat jednoduchým dotazem nebo lze využít specializovaně vytvořené tematické sbírky (Komeniana, Zednářská literatura...). Odkazy na digitalizované kopie jsou rovněž dostupné z ostatních již představených katalogů.

Na závěr tohoto drobného příspěvku k sběratelství slovacikálních starých tisků na Moravě a jejich zastoupení v historickém fondu v Moravské zemské knihovně v Brně lze konstatovat, že s postupující evidencí Vobrovsky sbírky MZK jistě brzy zpřístupní i další zajímavá slovacika.²⁵

²² *Knihovny.cz* [online]. [cit. 2025-05-05]. Dostupné z: <https://www.knihovny.cz/>

²³ *Historické fondy* [online]. [cit. 2025-05-05]. Dostupné z: www.historickefondy.cz

²⁴ *Digitální knihovna MZK* [online]. [cit. 2025-05-05]. Dostupné z: <https://www.digitalniknihovna.cz/mzk>

²⁵ Studie vznikla na základě institucionální podpory dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace poskytované Ministerstvem kultury.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

Aleph [online]. [cit. 2025-05-05]. Dostupné z: <https://aleph.mzk.cz/F?RN=797976455>

Databáze Knihopis (KPS) [online]. [cit. 2025-05-05]. Dostupné z: https://aleph.nkp.cz/F/?func=file&file_name=find-b&local_base=KPS

Digitální knihovna MZK [online]. [cit. 2025-05-05]. Dostupné z: <https://www.digital-niknihovna.cz/mzk>

DOKOUPIL, Vladislav, ed. *Katalóg slovacích knih do roku 1800 Univerzitetnej knižnice v Brne*. Vyd. 1. Martin: Matica slovenská, 1969.

DROZDA, Martin. Skalické kramářské tisky ve fondu Moravské zemské knihovny v Brně. In: *Kniha 2023*. Martin: Slovenská národní knižnica, 2023, s. 259-270. ISBN 978-80-8149-165-8

Encyklopedieknihy.cz [online]. [cit. 2025-05-05]. Dostupné z: https://encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Hlavn%C3%AD_strana

Historické fondy [online]. [cit. 2025-05-05]. Dostupné z: www.historickefondy.cz

Katalog VuFind [online]. [cit. 2025-05-05]. Dostupné z: <https://vufind.mzk.cz/>

Knihovny.cz [online]. [cit. 2025-05-05]. Dostupné z: <https://www.knihovny.cz/>

KLIMEKOVÁ, Agáta, Eva AUGUSTÍNOVÁ a Janka ONDROUŠKOVÁ. *Bibliografia územne slovacikálnych tlačí 18. storočia*. [Martin]: Slovenská národná knižnica, 2008. ISBN 978-80-89301-16-4

MACHOVÁ, Jitka. Světské uzavřené historické sbírky ve fondu Moravské zemské knihovny v Brně. In: *Problematika historických a vzácných knižních fondů 2009: sborník z 18. odborné konference, Olomouc, 14. – 15. října 2009*. V Olomouci: Vědecká knihovna, Brno: Sdružení knihoven České republiky, 2010, s. 247-254. ISBN 978-80-7053-285-0

MACHOVÁ, Jitka a Petr ŽABIČKA. Historické fondy Moravské zemské knihovny v Brně „a lidé kolem nich“. In: *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska 2004*. Brno: Sdružení knihoven České republiky a Vědecká knihovna v Olomouci, 2005, s. 9-18. ISBN 80-7053-259-9

VOBR, Jaroslav. *Dílo Jana Amose Komenského ve fondech Státní vědecké knihovny v Brně a moravských klášterních knihoven: Rukopisy a staré tisky: 1611 – 1800*. Brno: Státní vědecká knihovna, 1992. ISBN 80-7051-047-1

VOBR, Jaroslav. Klášterní knihovny ve státní správě 1950 – 1990. In: *Duha*. 1991, 5(1), s. 2-9. ISSN 0862-1985

Soupis děl J. A. Komenského v československých knihovnách, archivech a museích. 1. vyd. Praha: SPN, 1959.

SVK: *Státní vědecká knihovna*. První vydání. Brno: Blok, 1983.

Mgr. Jitka Machová

Moravská zemská knihovna v Brně,
Kounicova 65a, 601 87 Brno
e-mail: Jitka.Machova@mzk.cz

Absolventka FF MU v Brně (vědecké informace – knihovnictví). Působí od roku 1993 na specializovaném pracovišti Odboru rukopisů a starých tisků Moravské zemské knihovny v Brně. Spolupracuje na řešení výzkumných úkolů a projektů zejména z oblasti elektronického zpracování historických knižních fondů. Publikuje práce z oboru.

KRONIKA

CHRONICLE

VZPOMÍNKA NA GÉZU PETRIKA U PŘÍLEŽITOSTI 100. VÝROČÍ JEHO ÚMRTÍ

Eszter KOVÁCS

Abstract

This year marks the centenary of the death of Géza Petrik (1845 – 1925), bookseller, antiquarian and bibliographer, who was the first to systematically compile a list of printed books in Hungary in the 18th and 19th centuries. His best-known work, *Magyarország bibliographiája 1712 – 1860. I-IV.* (=Bibliography of Hungary 1712 – 1860 Dobrowsky, Budapest, 1888 – 92) has since been the starting point of 18th-century Hungarian bibliographical research. He was aware that, despite all his efforts, his research possibilities were limited, and therefore his work is very useful but not perfect. Since then, it has been supplemented by six volumes. The most recent was published in 2018, and we (Collective of Old Hungarian Prints in the National Széchényi Library in Budapest) are already collecting data for the next one. These new volumes now cover only the period 1701 – 1800. In response to the needs of modern times, the main research task in the future will be to organize the collection of Géza Petrik and the data in the supplementary volumes into an online database.

Keywords: bibliography, Hungarica, Slovaca, old prints, Petrik Géza,

Abstrakt

Letos si připomínáme sté výročí úmrtí Gézy Petrika (1845 – 1925), knihkupce, antikváře a bibliografa, který jako první systematicky sestavil seznam tištěných knih v Uhrách v 18. a 19. století. Jeho nejznámější dílo *Magyarország bibliographiája 1712 – 1860. I-IV.* (=Bibliografie Uher 1712 – 1860 Dobrowsky, Budapest, 1888 – 92) je od té doby východiskem bibliografického výzkumu 18. století. Byl si vědom toho, že přes veškerou snahu jsou jeho badatelské možnosti omezené, a proto je jeho práce je velmi užitečná, ale nikoli dokonalá. Od té doby bylo doplněno šesti svazky. Poslední vyšel v 2018, a už sbíráme údaje k příštímu. Tyto nové svazky nyní pokrývají pouze období 1701 – 1800 z Petrikem zkoumaného období, přičemž vedle doplňků byly publikovány i opravy. V reakci na potřeby moderní doby bude hlavním badatelským úkolem v budoucnosti uspořádání sbírky Gézy Petrika a údajů v doplňujících svazcích do online databáze.

Klíčová slova: bibliografia, Hungarica, slovaca, staré tisky, Géza Petrik

Letos si připomínáme sté výročí úmrtí Gézy Petrika (1845 – 1925), knihkupce, antikváře a bibliografa, který jako první systematicky sestavil seznam tištěných knih a jiných dokumentů v Uhrách v 18. a 19. století. Jeho sbírka z 18. – 19. století je dodnes východiskem pro retrospektivní bibliografický výzkum.

Géza Petrik se narodil 3. října 1845 v Alsószelei, jeho otcem byl János Jakab Petrik, evangelický farář. Rodina se v roce 1853 přestěhovala do Šoproně, protože jeho otec byl pozván, aby se stal učitelem na tamní luteránské škole. Navzdory dobrým studijním výsledkům Géza Petrik v roce 1861 přerušil středoškolská studia a vyučil se knihkupcem v obchodní společnosti Seyring a Hennicke. V roce 1864 se přestěhoval do Pešti a přijal místo v knihkupectví Vilmore Lauffera. Zde se poprvé seznámil s vědou o bibliografii, neboť zde rok, co rok sestavoval bibliografii knih vydaných v Uhrách pro vídeňský knihkupecký časopis *Oesterreichische Buchhändler-Correspondenz*. V roce 1866 přijal místo v knihkupectví Karla Osterlamma, které o rok později koupil a otevřel si vlastní knihkupectví a nakladatelství. V té době se oženil s Vilmorem Zechmeisterem. V roce 1872 se jeho podnikání ocitlo v krizi v důsledku bankrotu jeho obchodních partnerů. Přestěhoval tedy svůj malý obchod do menších prostor a přestavěl jej na antikvariát. Při své práci zjistil, jak obtížné je pro antikváře a obchodníky s knihami pracovat bez obsáhlé bibliografie. Od roku 1876 začal každoročně vydávat kurátorskou roční bibliografii nově vydaných knih s názvem *Magyar Könyvészet* (Maďarská knihověda). V téže roce začal vycházet nejprestižnější maďarský vědecký časopis pro dějiny knihy *Magyar Könyvszemle*, jehož součástí byly i bibliografické katalogy. Významnou pomůckou pro bibliografy byla také sbírka biografí Józsefa Szinnyeiho, vydávaná od roku 1874.¹ První svazek *Régi Magyar Könyvtár* (Stará Uherská knihovna) Károlyho Szabóa, který je dodnes základní příručkou pro nejstarší období (do 1711), vyšel v roce 1879.² Géza Petrik chtěl shromáždit uherské knižní produkci mezidobí *Régi Magyar Könyvtár* Károlyho Szabóa a *Magyar Könyvészet*, čili sbírat údaje uherských tisků z období 1711 – 1876. Díky podpoře Maďarského knihkupeckého spolku (Magyar Könyvkereskedők Egyesülete) se mohl od roku 1880, kdy ukončil svou obchodní činnost, věnovat výhradně bibliografickému výzkumu. K podnikání se Géza Petrik vrátil v roce 1884, a kromě práce bibliografa byl až do roku 1909 vedoucím různých antikvariátů a knihkupectví. Na svých bibliografiích pracoval až do své smrti 27. srpna 1925.³

¹ SZINNYEI, József. *Magyar írók élete és munkái I-XIV*. Budapest: Hornyánszky Viktor akadémiai könyv-kereskedése, 1891 – 1914. Reprint: Veszprém: Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülete, 1981. Dostupné na: <https://mek.oszk.hu/03600/03630/html/>

² Bibliografie jazykových hungarikálních tisků do 1711: SZABÓ Károly. *Régi Magyar Könyvtár I (1531 – 1711 megjelent magyar nyomtatványok)*. Budapest: MTA, 1879. (=RMK I); Bibliografie územně hungarikálních tisků: SZABÓ, Károly. *Régi Magyar Könyvtár II. (1473 – 1711 megjelent nem magyar nyelvű hazai nyomtatványok)*. Budapest: MTA, 1885. (=RMK II); Bibliografie tisků od uherských autorů, vydaných na cizině, v cizích jazycích: SZABÓ, Károly a Árpád HELLEBRANT. *Régi Magyar Könyvtár III (magyar szerzőtől külföldön 1480 – 1711. megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványok, 1-2.)*. Budapest: MTA, 1896 – 1898. (=RMK III).

³ KÉGLI, Ferenc. Petrik Géza élete és munkássága. In: NAGY, Anikó, eds. *Petrik–emlékkötet*. Budapest: OSZK, 1996, (Az Országos Széchényi Könyvtár füzetek 8.) s. 13–21.

Jeho první bibliografie vyšla v roce 1885 a zahrnuje období 1860 – 1875.⁴ Výsledek jeho souběžné práce, bibliografie německojazyčných publikací 19. století v Uhrách, kterou navázal na práci Károlye Kertbenyho, zemřelého v roce 1882, vyšel v roce 1886.⁵ Jeho nejznámější dílo, *Magyarország bibliographiája* (Bibliografie Uher) 1712 – 1860 I.-IV., je od té doby východiskem bibliografického výzkumu 18. století.⁶ V tomto díle se snažil shromáždit nejdůležitější údaje o publikacích vydaných v daném období v Uhrách, nebo maďarsky v zahraničí, od uherských autorů, a o cizojazyčných publikacích s uherskou tematikou, a to: autora, název, tiráž (impresum), svazek, formát a místo uložení (často i cenu). Celkem čtyři svazky obsahují popisy téměř 50 000 tisků. Autor si byl vědom toho, že přes veškerou snahu je jeho práce neúplná, nikoli však dokonalá, což je dáno jeho omezenými badatelskými možnostmi.⁷ Mezitím sestavil několik menších bibliografií, například repertorium prestižní historického vědeckého časopisu *Századok a Néptanítók lapja*.⁸ Pokračování jeho bibliografií *Magyar Könyvészet 1886 – 1900* (Maďarská knihověda 1886 – 1900) vyšli v několika svazcích v letech 1903 – 1913 s podporou Uherské akademie věd.⁹ Ta však pokrývala pouze jazykovědné Hungariky. Od roku 1915 pracoval na bibliografii maďarských knih vydaných v letech 1901 – 1910, která byla v úplnosti vydána až po jeho smrti.¹⁰ Dílo Gézy Petrika poskytuje přehled o rozsáhlém materiálu. Redakce *Starých uherských tisků* (Régi Magyarországi Nyomtatványok=RMNY) průběžně shromažďuje údaje pro doplnění základních bibliografií, které sestavuje. Sbírka 19. století má v současné době přestávku. Retrospektivní bibliografie 18. století *Magyarország bibliographiája 1712 – 1860 I.-IV.* byla mezitím doplněna o šest svazků. Ty jsou číslovány postupně, a vedle doplňků publikují i opravy. Každý z nich je doplněn rejstříkem tisků a přehledem nejnovější odborné literatury z oblasti dějin knihtisku.

⁴ PETRIK, Géza. *Magyar Könyvészet 1860 – 1875. Jegyzéke az 1860 – 1875. években megjelent magyar könyvek- és folyóiratoknak*. Budapest: Athenaeum, 1885.

⁵ KERTBENY, Károly a Géza PETRIK. *Magyarországi német könyvészet 1801 – 1860: a Magyarországból s hazánkra vonatkozólag külföldön megjelent német nyomtatványok jegyzéke* (Ungarns deutsche Bibliographie) Budapest: Egyetemi Nyomda, 1886.

⁶ PETRIK, Géza. *Magyarország bibliographiája 1712 – 1860 I.-IV.* Budapest: Dobrowsky, 1888 – 1892. Reprint: Budapest: OSZK, 1968.

⁷ KÉGLI, odk. 3, s. 16-18.

⁸ PETRIK, Géza. *Repertorium a Századok 1867 – 1890. folyamaihoz*. Budapest: Dobrowsky, 1890; PETRIK, Géza. *A „Néptanítók Lapja” 1868 – 1892. évi folyamainak repertórium*. Budapest: Dobrowsky, 1893.

⁹ PETRIK, Géza. *Magyar könyvészet 1901 – 1910. Az 1901 – 1910. években megjelent magyar könyvek, folyóiratok, atlaszok és térképek összeállítása a tudományos folyóiratok repertóriumával*. 1. köt., A-K. Budapest: Magyar Könyvkereskedők Egyesülete, 1915. Reprint: Budapest: Magyar Könyvkereskedők Egyesülete, Kisipari Szervező Iroda, 1969. (Magyarországi könyvészet Hasonmás kiadások sorozata); Sbírku, přerušenu smrtí Gézy Petrika, dokončil Imre Barcza. PETRIK, Géza a Imre BARCZA. *Magyar könyvészet 1901 – 1910. Az 1901 – 1910. években megjelent magyar könyvek, folyóiratok, atlaszok és térképek összeállítása tudományos folyóiratok repertóriumával*. 2. [köt.], Lakatos – Zugliget. Budapest: Magyar Könyvkereskedők Egyesülete, Kisipari Szervező Iroda, 1969. Dějiny jeho vydání viz: VARGA, Sándor. *A könyvkereskedelem a nemzeti bibliográfiáért*. In: NAGY, Anikó, eds. *Petrik-émlékkötet*. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 1996, (Az Országos Széchényi Könyvtár füzetei 8.) s. 39-40.

¹⁰ Dějiny jeho vydání viz: VARGA, odk. 9, s. 35-38.

První doplněk, nebo jak se mu v odborných kruzích říká, „Petrik V.“,¹¹ vznikla v oddělení distribuce knih (Könyvelosztó) Národní knihovny Széchényiho, kam byl převáděn materiál znárodněných církevních a soukromých biblioték do různých knihoven. Petrik V. byl vydán v roce 1971 a obsahuje 7660 položek (první čtyři svazky obsahují 11630 položek z 18. století). Většina z nich byla popsána podle autopsie a tam, kde to nebylo možné, byly jako zdroje uvedeny předchozí bibliografie.¹² Časové rozpětí bylo zúženo na období 1712 – 1800 a byly stanoveny zásady, na nichž byly založeny další svazky. Například úřední dokumenty bez otisků po roce 1750 jsou považovány za „archivní dokumenty“, a proto jsou ze sbírky vyloučeny.¹³

Šestý svazek¹⁴ je soupisem materiálu z 18. století z předchozích svazků, který uspořádává materiál podle místa tisku a doplňuje jej s údaji o produktech periodického tisku na základě práce Margit V. Busa: *Ephemerides Hungaricae*, 1705 – 1849.¹⁵

V roce 1974 pokračovaly práce na katalogizaci nově objevených uherských a maďarskojazyčných tisků z 18. století a byly sestaveny následující doplňkové svazky. Tato práce probíhala v redakci Starých uherských tisků (RMNY), která byla mezitím zřízena v rámci Maďarské národní knihovny (Országos Széchényi Könyvtár=OSZK). Knihy byly v oddělení distribuce knih (Könyvelosztó) zpracovány namátkově, náhodně, ale od té doby byl knižní materiál 18. století zkoumán systematickým výzkumem.

V tomto roce byly rozeslány dotazníky do všech veřejných, církevních, vědeckých, muzejních a školních knihoven Maďarska a po předběžných průzkumech byly ve všech sbírkách zahájeny popisné práce a vykazování údajů.¹⁶ Zprávy zpracovávali členové redakce RMNy, shromažďovali nové položky, ale zaznamenávali i umístění již známých tisků, a tak vznikl rejstřík exemplářů 18. století v podobě štítkového katalogu, který je dodnes rozšiřován a který eviduje všechny v současnosti známé tisky 18. století ve veřejných sbírkách.

Kromě notifikací musel OSZK zpracovat i své vlastní fondy a současný výsledek této práce je i bibliografie českých a slovenských starých tisků ve fondu OSZK, jejímž au-

¹¹ KOMJÁTHY, Miklósné et coll., eds. *Magyarország bibliographiája 1712 – 1860. 5. Pótlások Petrik Géza Magyarország bibliographiája 1712 – 1860 című művének 1-4. kötetéhez. Az 1712 – 1800 között megjelent magyarországi (és külföldi magyar nyelvű) nyomtatványok*. Budapest: Akadémiai, 1971. (spolueditoři a přispěvatelé: Bayer Lászlóné, Markos Béla, Schultz Lili, Seligman Gézáné, Szigethy Jolán, Wittek Lászlóné, Wix Györgyné, lektori: Borsa Gedeon a Nagy Károlyné) (= Petrik V.)

¹² Například: HORÁK, František, Zdeněk TOBOLKA, Emma URBÁNKOVÁ a Anežka BADUROVÁ. *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce 18. století*. Praha: ČSAV, 1925 – 2010. Dostupné na: www.knihopis.cz; TRAUSCH, Joseph. *Schriftsteller–Lexicon oder biographisch–literarische Denk–Blätter der Siebenburger Deutschen I–III*. Kronstadt, 1868 – 1871. IV. *Erganzung von Friedrich Schuller*. Hermannstadt, 1902.; BENDA, Kálmán a Károly IRINYI. *A négy száz éves debreceni nyomda (1561 – 1961)*. Budapest: Akadémiai K., 1961. atd.

¹³ PAVERCSI, Ilona. A Petrik–bibliográfia kiegészítései. In: NAGY, Anikó, ed. *Petrik–emlékkötet*. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 1996, (Az Országos Széchényi Könyvtár füzetei 8.) s. 45–47.

¹⁴ MARKOS, Béla et coll. eds. *Magyarország bibliographiája 1712 – 1860. VI. Nyomda- és kiadástörténeti mutató az 1–5. kötetben közreadott magyarországi (és külföldi magyar nyelvű) 1712 – 1800 között megjelent nyomtatványokhoz = Index typographicus librorum annis 1712 – 1800 in Hungaria (alibique lingua Hungarica) editorum ad tomos 1–5*. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 1972. (=Petrik VI.)

¹⁵ BUSA, Margit. *Magyar sajtóbibliográfia I. 1705 – 1849*. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 1986.

¹⁶ PAVERCSI, odk. 13, s. 47–48.

torem je loni zesnulý István Käfer a Gedeon Borsa.¹⁷ Kromě toho bylo třeba zmapovat fondy zahraničních knihoven, což se dělo v rámci badatelských cest. Zahraniční knihovny neměly povinnost deklarovat své staré hungarikální fondy, ale předchůdkyně Slovenské národní knihovny. Knihovna Maticе slovenské poskytla redakci RMNy označení svého fondu výměnou za pomoc s bibliografií Jána Čaploviče.¹⁸

V roce 1989 vyšel 7. doplňkový svazek Petrikovi bibliografie, který redigovala Ilona Pavercsik.¹⁹ Obsahuje 5364 nových položek. Dokumenty vyžadující zvláštní popisy, tj. divadelní lístky a programy (1006 položek), svaté obrázky (5 sérií pro každý den v roce) a nekrology, smuteční zprávy (314 položek) byly z tohoto svazku vypuštěny (stejně jako byly z původních svazků Petrika vypuštěny všechny jednolistové tisky) a byly vydány na začátku 8. svazku.²⁰ V 8. svazku je také tiskařská příručka k 7. svazku, která je doplněna o tisky z období 1700 – 1711, především na základě bibliografií Károlya Szabóa a Hiadora Sztripszkyho.²¹ Tím bylo pokryto celé 18. století, tj. od 8. svazku je počátečním datem rok 1701.

Poslední svazek s bibliografickými popisy „Petrik IX“ vyšel v roce 2017 pod redakcí Judit V. Ecsedy a Eszter Kovács.²² Obsahuje bibliografické popisy maďarských a maďarsko-jazyčných publikací vydaných v letech 1701 až 1800, včetně smutečních zpráv, které byly v dřívějších svazcích shromažďovány a publikovány zvlášť. Nový žánr v retrospektivní národní bibliografii 18. století představuje 105 jednolistových tištěných pohřebních, svatebních nebo jmeninových lístků (karet) ve foliovém formátu,²³ které se dochovaly v Akademické knihovně v Kluži–Napoce a v reformovaném kostele ve Far-

¹⁷ BORSA, Gedeon a István KÄFER. *Katalóg starých českých a slovenských tlači do roku 1800 v Országos Széchényi Könyvtár v Budapešti / Az Országos Széchényi Könyvtár régi cseh és szlovák nyelvű nyomtatványainak katalógusa 1800-ig*. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár – Martin: Matica slovenská – Slovenská národná knižnica, 1970.

¹⁸ PAVERCSEK, odk. 13, s. 49.

¹⁹ PAVERCSEK, Ilona et coll. eds. *Magyarország bibliographiája 1712 – 1860. VII. Pótlások Petrik Géza Magyarország bibliographiája 1712 – 1860 c. művéhez: 1701 – 1800 között megjelent magyarországi (és külföldi magyar nyelvű) nyomtatványok*. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 1989. (= Petrik VII)

²⁰ V. ECSEDEY, Judit et coll. eds. *Magyarország bibliographiája 1712 – 1860. VIII. Függelék: hazai, 18. századi színlapok, gyászjelentések és szentképek bibliográfiája. Nyomda- és kiadástörténeti mutató az 1701 – 1800 között megjelent magyarországi (és külföldi magyar nyelvű) nyomtatványokhoz: a VI. kötet kiegészítése. = Appendix: bibliographia tabellarum spectacularum, litterarum obituariorum et iconum sanctorum, in saeculo 18. in Hungaria (alibique lingua Hungarica) impressarum. Index typographicus librorum annis 1701 – 1800 in Hungaria (alibique lingua Hungarica) editorum: additamenta ad tomum 6*. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 1991. (= Petrik VIII)

²¹ SZTRIPSZKY, Hiador. *Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtár c. munkájának I–II. kötetéhez. Pótlások és igazítások: 1472 – 1711*. Budapest: [s.typ.], 1912. Reprint: Budapest: Tempó. Kisipari Szervező Iroda, 1967.

²² V. ECSEDEY, Judit a Eszter KOVÁCS. *Magyarország bibliographiája 1712 – 1860. IX. Pótlások Petrik Géza Magyarország bibliographiája 1712 – 1860 c. művéhez: 1701 – 1800 között megjelent magyarországi (és külföldi magyar nyelvű) nyomtatványok*. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2017. (= Petrik IX)

²³ Jsou již stručně popsány v publikacích Jánose Herepeiho: HEREPEI, János. *Adatok a Régi Magyar Könyvtár I. és II. kötetéhez*. Kolozsvár (Cluj Napoca): Minerva, 1939.; HEREPEI, János. *Művelődési törekvések a század második felében. Herepei János cikkei*. Budapest–Szeged: Kossuth, 1971. V „Petrik IX” doplňkovém svazku jsou vedle popisu uvedena i jména autorů básní.

kas ulici (dnes: strada Mihail Kogălniceanu) a 258 svatebních a úmrtních lístků, které se dochovaly v Brukenthalově muzeu v Sibiu a v Evangelickém archivu v Brašově.²⁴ Petrikova sběratelská oblast vůbec nezasahovala do Sedmihradska a výzkum doplňkových svazků byl dříve (před rokem 1989) z politických důvodů obtížný, takže bylo tam obzvláště třeba velké množství ještě neznámých materiálů.

Popisy jednotlivých položek byly připravené podle autopsie, a to buď z původního dokumentu, nebo z jeho kopie. Originály dokumentů jsou vyhledatelné ve veřejných státních a církevních knihovnách, zatímco výtisk ze soukromé sbírky je zařazen pouze v případě, že OSZK má k dispozici jeho kompletní kopii, nebo je kopie vyhledatelná v jiné veřejné sbírce, či publikaci. Celý materiál je psán v 11 jazycích: v maďarštině, latině, němčině, češtině, slovenštině, chorvatštině, srbštině, řečtině, rumunštině, italštině a ve francouzštině.

Svazek obsahuje 3782 položek. Kromě nových jsou zde také položky dříve omylem popsané. V „Petrik IX.” jsou opravené, s uvedením místa původního popisu s číslem svazku a strany.²⁵ Položky dříve vydané bez otisku nebo s nesprávným otiskem jsou opravené a doplněné, jejichž skutečné místo vydání určila Judit Ecsedy.²⁶

Po 9. svazku následovalo o rok později vydání registr tisků a tiskaři a shrnutí literatury o dějinách knihtisku: jedná se o 10. svazek, „Petrik X.”²⁷ Když série končila, spočítali jsme, že nyní známe 30 417 titulů z 18. století.

Původní sbírka Gézy Petrika zahrnovala také díla uherských autorů vydaná v 18. století v cizích jazycích v zahraničí. Jejich bibliografii sestavili Sándor Dörnyei a Mária Szávuly a vydali ji v letech 2005 – 2007.²⁸ Badatelská skupina RMNY bude v evidenci údajů o nově objevených tiscích v této oblasti pokračovat.

Retrospektivní bibliografickou práci o Uhrách v 18. století podpoří připravovaná publikace „*Starouherští autoři 18. století*“ (*Régi Magyarországi Szerzők 18. század*), která je (stejně jako její předchůdkyně ze 17. století)²⁹ katalogem autorů uherských tisků 18. století. Připravují ji Eszter Deák a Judit P. Vásárhelyi.

²⁴ V. ECSÉDY, Judit a Eszter KOVÁCS, odk. 22, s. 7-8. (Úvod) O objevu V. Ecsedy Judit a Bánfi Szilvia viz: *Elveszettnek hitt kárták kerültek elő* (online). [2025-02-28]. Dostupné na:

²⁵ Například: „An die Protestanten in Ungarn. Von A. A. Hannover [Pozsony] 1791, [Löwe.] 44 lev. – 8° OSZK, P. I. 67. helyesbítése. [=oprava popisu v Petrik I. s. 67] = V. Ecsedy, Titkos, 158. (první správný popis v literatuře),” V. ECSÉDY Judit a KOVÁCS Eszter, odk. 22, s. 44. Nebo: „Az anyaszentegyházabeli közönséges isteni-tiszteletre rendeltetett énekes könyv, melyben vagynak hymnusok, ... ditséreték ... régi istenes énekek ... egynéhány buzgó imádságokkal. Frankfurtumban 1730 [Győr 1775 körül, Streibig.] 510, [13] l. – 8° Gyöngyös, Bajza P. VII. 42. helyesbítése [oprava popisu v Petrik VII. s. 42]” V. ECSÉDY Judit a KOVÁCS Eszter, odk. 22, s. 48.

²⁶ O tiscích s falešným impressem viz. V. ECSÉDY, Judit. *Titkos nyomdahelyű régi magyar könyvek 1539 – 1800*. Budapest: Borda Antikvárium, 1996.

²⁷ V. ECSÉDY, Judit a Eszter KOVÁCS. *Magyarország bibliographiája 1712 – 1860. X. Nyomda- és kiadástörténeti mutató: a IX. kötetben közreadott magyarországi (és külföldi magyar nyelvű) 1701 – 1800 között megjelent nyomtatványokhoz*. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2018. (= Petrik X)

²⁸ DÖRNYEI, Sándor a MÁRIA SZÁVULY. *Régi Magyar Könyvtár III / XVIII. század. Magyarországi szerzők külföldön, nem magyar nyelven megjelent nyomtatványai I. köt.: 1712 – 1760, II. köt.: 1761 – 1800*. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2005 – 2007.

²⁹ WIX, Györgyné a Judit P. VÁSÁRHELYI, eds. *Régi Magyarországi Szerzők I. (A kezdetektől 1700-ig)*. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2008.

Výsledkem práce Szilvie Bánfi, Pétera Pergera, Ágnes Farkasi, Anny Judit Tóth a dalších pod vedením Judit V. Ecsedy je (ještě nepublikovaný) katalog a seznam tiskařské výzdoby a písma tiskárny z 18. století, který je významným pomocníkem při ztotožňování fragmentů a tisků bez údajů o vydání, jež budou v budoucnu nalezeny. Velkou pomocí je také stále se rozšiřující sbírka kopií titulních listů.

Velkým badatelským úkolem budoucnosti bude v souladu s potřebami moderní doby uspořádat sbírku Gézy Petrika a údaje z doplňkových svazků do online databáze. Jedná se o náročný úkol, protože velké množství doplňkových svazků značně ztěžuje vyhledávání a dodatečně publikované opravy často zůstávají pro uživatele nepovšimnuty. Poslední doplňkový svazek byl vydán před sedmi lety v roce 2018. Od té doby bylo popsáno více než 200 nových a vylepšených položek. Petřík XI. však již nebude vydáván ve stejném formátu jako dříve, nové položky budou zveřejňovány v databázi stejným způsobem jako ostatní položky. Její vývoj bude v nejbližší době společným úkolem týmu badatelů RMNY a informatiků OSZK.

ZOZNAM

BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

BENDA, Kálmán a Károly IRINYI. *A négy-százéves debreceni nyomda (1561 – 1961).*

Budapest: Akadémiai K., 1961.

BORSA, Gedeon a István KÄFER. *Katalóg starých českých a slovenských tlači do roku 1800 v Országos Széchényi Könyvtár v Budapešti / Az Országos Széchényi Könyvtár régi cseh és szlovák nyelvű nyomtatványainak katalógusa 1800-ig.* Budapest: Országos Széchényi Könyvtár – Martin: Matica slovenská, Slovenská národná knižnica, 1970.

BUSA, Margit. *Magyar sajtóbibliográfia I. 1705 – 1849.* Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 1986. ISBN 963-200-237-7

DÖRNYEI, Sándor a Mária SZÁVULY. *Régi Magyar Könyvtár III / XVIII. század. Magyarországi szerzők külföldön, nem magyar nyelven megjelent nyomtatványai I. köt.: 1712 – 1760, II. köt.: 1761 – 1800.* Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2005 – 2007. ISBN 963-200-492-2

HEREPEI, János. *Adatok a Régi Magyar Könyvtár I. és II. kötetéhez.* Kolozsvár (Cluj Napoca): Minerva, 1939.

HEREPEI, János. *Művelődési törekvések a század második felében. Herepei János cikkei.* Budapest – Szeged: Kossuth, 1971.

HORÁK, František, Zdeněk TOBOLKA, Emma URBÁNKOVÁ a Anežka BADUROVÁ. *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce 18. století.* Praha: ČSAV, 1925 – 2010. (Dostupné aj z: www.knihopis.cz). ISBN 80-7050-181-2 (soubor); 80-7050-164-2 (díl I.); 80-7050-182-0 (díl II., část I.); 80-7050-

212-6 (díl II., část II.); 80-7050-255-X (díl II., část III.); 80-7050-310-6 (díl II., část IV.); 80-7050-355-6 (díl II., část V.); 80-7050-506-0 (díl II., část VI.); 978-80-7050-549-6 (díl II., část VII.); 978-80-7050-589-2 (díl II., část VIII. a IX.).

KÉGLI, Ferenc. Petrik Géza élete és munkássága. In: A. NAGY, eds. *Petrik-émlékkötet.* Budapest: OSZK, 1996, (Az Országos Széchényi Könyvtár füzetek 8.), s. 13-32. ISBN 963-200-361-6

KERTBENY, Károly a Géza PETRIK. *Magyarországi német könyvészet 1801 – 1860: a Magyarországon s hazánkra vonatkozólag külföldön megjelent német nyomtatványok jegyzéke (Ungarns deutsche Bibliographie)* Budapest: Egyetemi Nyomda, 1886.

KOMJÁTHY, Miklósné et coll., eds. *Magyarország bibliographiája 1712 – 1860. 5. Pótlások Petrik Géza Magyarország bibliographiája 1712 – 1860 című művének 1-4. kötetéhez. Az 1712 – 1800 között megjelent magyarországi (és külföldi magyar nyelvű) nyomtatványok.* Budapest: Akadémiai, 1971. (= Petrik V.).

MARKOS, Béla et coll., eds. *Magyarország bibliographiája 1712 – 1860. VI. Nyomda- és kiadástörténeti mutató az 1-5. kötetben közreadott magyarországi (és külföldi magyar nyelvű) 1712 – 1800 között megjelent nyomtatványokhoz = Index typographicus librorum annis 1712 – 1800 in Hungaria (alibique lingua Hungarica) editorum ad tomos 1-5.* Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 1972. (= Petrik VI.).

PAVERCSIK, Ilona et coll., eds. *Magyarország bibliographiája 1712 – 1860. VII. Pótlások Petrik Géza Magyarország bibliographiája 1712 – 1860 c. művéhez: 1701 – 1800*

- között megjelent magyarországi (és külföldi magyar nyelvű) nyomtatványok. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 1989. ISBN 963-200-269-5 (= Petrik VII.).
- PAVERCSIK, Ilona. A Petrik–bibliográfia kiegészítései. In: A. NAGY, eds. *Petrik–emlékkötet*. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 1996, (Az Országos Széchényi Könyvtár füzetei 8.), s. 45-52. ISBN 963-200-361-6
- PETRIK, Géza. *A „Néptanítók Lapja” 1868 – 1892. évi folyamainak repertórium*a. Budapest: Dobrowsky, 1893.
- PETRIK, Géza. *Magyar Könyvészet 1860 – 1875. Jegyzéke az 1860 – 1875. években megjelent magyar könyvek– és folyóiratoknak*. Budapest: Athenaeum, 1885.
- PETRIK, Géza. *Magyar könyvészet 1901 – 1910. Az 1901 – 1910. években megjelent magyar könyvek, folyóiratok, atlaszok és térképek összeállítása a tudományos folyóiratok repertóriumával*. 1. köt., A-K. Budapest: Magyar Könyvkereskedők Egyesülete, 1915. Reprint: Budapest: Magyar Könyvkereskedők Egyesülete, Kisipari Szervező Iroda, 1969. (Magyarországi könyvészet Hasonmás kiadások sorozata).
- PETRIK, Géza. *Magyarország bibliographiája 1712 – 1860 I-IV*. Budapest: Dobrowsky, 1888 – 1892. Reprint: Budapest: OSZK, 1968. (= Petrik I–IV.).
- PETRIK, Géza. *Repertorium a Századok 1867 – 1890. folyamaihoz*. Budapest: Dobrowsky, 1890.
- PETRIK, Géza a Imre BARCZA. *Magyar könyvészet 1901 – 1910. Az 1901 – 1910. években megjelent magyar könyvek, folyóiratok, atlaszok és térképek összeállítása a tudományos folyóiratok repertóriumával*. 2. [köt.], Lakatos – Zugliget. Budapest: Magyar Könyvkereskedők Egyesülete, Kisipari Szervező Iroda, 1969.
- SZABÓ, Károly a Árpád HELLEBRANT. *Régi Magyar Könyvtár III (magyar szerzőtől külföldön 1480 – 1711. megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványok, 1-2.)* Budapest: MTA, 1896 – 1898. (= RMK III).
- SZABÓ, Károly. *Régi Magyar Könyvtár I (1531 – 1711 megjelent magyar nyomtatványok)*. Budapest: MTA, 1879. (= RMK I).
- SZABÓ, Károly. *Régi Magyar Könyvtár II. (1473 – 1711 megjelent nem magyar nyelvű hazai nyomtatványok)*. Budapest: MTA, 1885. (= RMK II).
- SZINNYEI, József. *Magyar írók élete és munkái I-XIV*. Budapest: Hornyánszky Viktor akadémiai könyv-kereskedése, 1891 – 1914. Reprint: Veszprém: Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése, 1981. ISBN 963-7002-34-0. Dostupné aj na: <https://mek.oszk.hu/03600/03630/html/>
- SZTRIPSZKY, Hiador. *Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtár c. munkájának I-II. kötetéhez. Pótlások és igazítások: 1472 – 1711*. Budapest: [s.typ.], 1912. Reprint: Budapest: Tempó. Kisipari Szervező Iroda, 1967.
- TRAUSCH, Joseph. *Schriftsteller–Lexicon oder biographisch–literarische Denk–Blätter der Siebenburger Deutschen I-III*. Kronstadt, 1868 – 1871. IV. *Erganzung von Friedrich Schuller*. Hermannstadt, 1902.
- V. ECSÉDY, Judit a Eszter KOVÁCS. *Magyarország bibliographiája 1712 – 1860*.

IX. Pótlások Petrik Géza Magyarország bibliographiája 1712 – 1860 c. művéhez: 1701 – 1800 között megjelent magyarországi (és külföldi magyar nyelvű) nyomtatványok. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2017. ISBN 978-963-200-667-3

V. ECSEDY, Judit a Eszter KOVÁCS. Magyarország bibliographiája 1712 – 1860. X. Nyomda- és kiadástörténeti mutató: a IX. kötetben közreadott magyarországi (és külföldi magyar nyelvű) 1701–1800 között megjelent nyomtatványokhoz. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2018. ISBN 978-963-200-691-8

V. ECSEDY, Judit et coll., eds. Magyarország bibliographiája 1712 – 1860. VIII. Függelék: hazai, 18. századi színlapok, gyászjelentések és szentképek bibliográfiája. Nyomda- és kiadástörténeti mutató az 1701 – 1800 között megjelent magyarországi (és külföldi magyar nyelvű) nyomtatványokhoz: a VI. kötet kiegészítése. = Appendix: bibliographia tabellarum spectaculorum, litterarum obituariorum et iconum sanctorum, in saeculo 18. in Hungaria (alibique lingua Hungarica) impressarum. Index typographicus librorum annis 1701 – 1800 in Hungaria (alibique lingua Hungarica) editorum: additamenta ad tomum 6. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 1991. ISBN 963-200-285-7

V. ECSEDY, Judit. Titkos nyomdahelyű régi magyar könyvek 1539 – 1800. Budapest: Borda Antikvárium, 1996. ISBN 963-8006-05-6

VARGA, Sándor. A könyvkereskedelem a nemzeti bibliográfiáért. In: A. NAGY, eds. Petrik–emlékkötet. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 1996, (Az Országos Széchényi Könyvtár füzetek 8.), s. 33-44. ISBN 963-200-361-6

WIX, Györgyné a Judit P. VÁSÁRHELYI, eds. Régi Magyarországi Szerzők I. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2008. ISBN 978-963-200-534-8

Dr. habil. Kovács Eszter, PhD.

Országos Széchényi Könyvtár, Régi nyomtatványok Tára, 1827 Budapest, Budavári Palota F épület,
e-mail: kovacs.eszter@oszk.hu

Vystudovala obor dějepis a bohemistika na Filozofické fakultě Katolické univerzity Petra Pázmáně v Budapešti. Teď je vědecká pracovnice na Oddělení starých tisků v Národní knihovně Széchényiho (Országos Széchényi Könyvtár, Régi nyomtatványok Tára). Věnuje se bádání česko-uherských souvislostí v 16. – 18. století a dějinám knižní kultury 16. – 18. století v Uhrách. Publikační činnost: mtmt.hu, heslo: Kovács Eszter (Művelődéstörténet)

**NERECENZOVANÁ ČASŤ /
NON PEER-REVIEWED
SECTION**

RECENZIE / REVIEWS

DOMENOVÁ, MARCELA. *KLENOTY ŠTÁTNEJ VEDECKEJ KNIŽNICE V PREŠOVE I.* PREŠOV: ŠTÁTNA VEDECKÁ KNIŽNICA V PREŠOVE, 2024, 63 s. ISBN 978-80-89614-94-3

Štátna vedecká knižnica v Prešove (ŠVKPO a v rámci nej oddelenie historických knižničných fondov) vydala v roku 2024 viacero publikačných výstupov. Jedným z nich je odborná publikácia s obrazovo-katalógovou časťou s názvom *Klenoty Štátnej vedeckej knižnice v Prešove I.* od autorky, historičky doc. Mgr. Marcely Domenovej, PhD. Titul je venovaný prezentácii vzácných tlačí a rukopisov uložených v Historickom fonde (HF) ŠVKPO. Časť z nich bola v roku 2013 vyhlásená za historický knižničný fond, vďaka čomu podlieha špeciálnej ochrane (s. 5). Do publikácie však boli zaradené aj ďalšie vizuálne zaujímavé tlače a rukopisy z obdobia 16. až 19. storočia, ktoré knižnica získala kúpou alebo sa vo fonde našli dodatočne.

Samotnej obrazovo-katalógovej časti predchádza predslov (s. 5-6) a poďakovanie (s. 7), v ktorých M. Domenová vysvetlila hlavné ciele titulu. Tými je najmä propagácia vybraných vzácných tlačí (vrátane slovacikálnych) s dôrazom na 16. a 17. storočie a na ich pôsobivú knižnú grafiku. V publikácii sú ďalej prezentované aj všetky cyrilské rukopisy a niektoré rukopisné katalógy dobových knižníc (napr. osobná knižnica Ž. Berzeviciovej, G. Tarkoviča), ktoré vznikli prevažne v regióne východného Slovenska, a teda má prezentovať aj najhodnotnejšiu časť zachovaných tlačí a rukopisov, ktoré sa viažu na mesto Prešov a okolitý región. Autorka ďalej popísala metodologické a edičné zásady pri spracovaní tlačí a rukopisov, a predstavila aj zámer pokračovať vo vydávaní ďalších podobných katalógov s cieľom propagovať najvzácnejšie tlače – klenoty HF ŠVKPO z rôznych hľadísk (napr. vecná téma, biografie a pod.). Textová časť publikácie pokračuje úvodnou štúdiou s názvom „*Staré tlače a rukopisy ako predmet výskumu a prezentácie pamiatok knižnej kultúry*“ (s. 8 – 18), v ktorej sa M. Domenová obširnejšie venuje konkrétnym tlačiam a ich obsahovej stránke (architektúra, zdravie, biografie, cirkevné dejiny, vojenské dejiny, osvietenstvo), identifikuje autorov, stručne sa zmieňuje o ich motiváciách pri koncipovaní diel a venuje sa aj proveniencii tlačí, teda bývalým vlastníkom. Celý text sprevádza poznámkový aparát s bibliografickými odkazmi a doplnujúcimi komentármi týkajúcimi sa najmä stavu fyzického zachovania a väzby dokumentov. Najväčší rozsah publikácie tvorí „*Katalógovo-obrazová časť*“ (s. 19-53), v ktorej sú prezentované vyobrazenia titulných listov, ilustrácií, protititulov (frontispice), máp, väzieb a ukážok rukopisov z vyše 60 titulov, ktoré boli v obrazovo-katalógovej časti použité. Pri každom obrázku je aj popis – časť vyobrazeného dokumentu, predmet vyobrazenia, rozmery, typ grafiky, miesto a rok vydania, signatúra. Túto časť uzatvára zoznam prezentovaných tlačí a rukopisov a zoznam bibliografických odkazov.

Prezentovaný titul *Klenoty Štátnej vedeckej knižnice v Prešove I.* autorky M. Domenovej je reprezentatívnou publikáciou, ktorá sprístupňuje pohľad do najhodnotnejších tlačí a rukopisov zachovaných v ŠVKPO a v Prešove. Katalógovo-obrazová časť je okrem

toho aj odborným sprievodcom a je určená najmä nadšencom a záujemcom o knižnú kultúru, ktorí sa chcú dozvedieť viac o najvzácnejších tlačiach a rukopisoch, ktoré sa v tomto regióne zachovali.

Veríme, že zámer vydávania ďalších podobných publikácií sa autorke podarí naplniť, vďaka čomu sa rozšíri povedomie o vzácných pamiatkach knižnej kultúry, ktoré sa na našom území nachádzajú.

Mgr. Mariana Čentéšová, PhD.

GENERÁLNY KATALÓG TLAČÍ
16. STOROČIA ZACHOVANÝCH
NA ÚZEMÍ SLOVENSKA . XI. B ZVÄZOK,
TLAČE 16. STOROČIA V KOŠICKÝCH
INŠTITÚCIÁCH.
ZOST. ANDRÁS SZEGHY. KOŠICE: ŠTÁTNA
VEDECKÁ KNIŽNICA, 2024. 326 s.
ISBN 978-80-85328-77-6

V roku 2024 bol vydaný katalóg *Tlače 16. storočia v košických inštitúciách* označený ako „XI. B. zväzok“. Publikácia bola vydaná v edícii Výskum dejín knižnej kultúry v sérii Katalógy ako súčasť celoslovenského výskumného programu s názvom *Generálny katalóg tlačí 16. storočia zachovaných na území Slovenska* a pripravil ju vedecký pracovník Štátnej vedeckej knižnice, Mgr. Andrej Szeghy. Ide o pokračovanie katalógu, ktorý bol vydaný v roku 2010 a obsahoval tlače v Štátnej vedeckej knižnici v Košiciach.

Katalóg obsahuje 710 záznamov o tlačiach 16. storočia uložených v košických inštitúciách, akými sú Východoslovenské múzeum v Košiciach, Štátny archív v Košiciach, Verejná knižnica Jána Bocatia v Košiciach, Archív mesta Košice a dodatky Štátnej vedeckej knižnice v Košiciach.

Úvod knihy sa venuje dejinám jednotlivých inštitúcií, v ktorých sú tlače 16. storočia uložené. Po predstavení stručných dejín jednotlivých inštitúcií nasleduje krátky rozbor tlačí. Ako uvádza autor, významným vlastníkom tlačí boli predovšetkým košickí jezuiti. Tak ako aj v predchádzajúcich katalógoch, aj v tejto publikácii môžeme vidieť, že z jazykového hľadiska v tlačiach prevláda latinčina. Druhým najčastejším jazykom bola nemčina, ďalej to bola maďarčina, taliančina, francúzština a čeština. Tlače 16. storočia boli vydané prevažne v Nemecku, vo Švajčiarsku a Francúzsku. Najmenšie zastúpenie mali diela vydané v Poľsku, Rakúsku, Holandsku, či Rumunsku. Z obsahového hľadiska prevažujú teologické diela, ako Biblia a jej komentáre, liturgické a modlitebné tlače, ďalej nasledujú diela z oblastí filozofie a dejín.

Za úvodom nasleduje rovnako ako v predchádzajúcich katalógoch metodika spracovania tlačí 16. storočia, použité skratky a použitá literatúra spolu s elektronickými prameňmi. Jadro celého katalógu tvorí bibliograficko-popisná časť. Záznamy katalógu sú zostavené s prijatými metodologickými zásadami. Radenie bibliografie je abecedné podľa mena autora alebo názvu. Názov diela spolu s impresorskými údajmi sú uvedené presne podľa znenia titulného listu. Pri absencii titulného listu boli údaje doplnené z katalógov. Záznamy sú doplnené o grafickú výzdobu diela a o mená z dedikácií, či príležitostných básní. Ďalej záznamy obsahujú popis väzby, posesorské záznamy a odkazy na katalógy, v ktorých bolo konkrétne dielo nájdené. Na konci záznamu je uvedená signatúra.

Súčasťou katalógu sú aj registre, ktoré bádateľovi pomôžu lepšie sa zorientovať v samotnom katalógu. Celkovo má katalóg 8 registrov: register súčasných vlastníkov, register mien spoluautorov, register mien z prefácií, dedikácií a príležitostných básní, register ostatných pôvodcov, topograficko-typografický register, posesorský register, chronologický register a jazykový register.

Uvedený katalóg prináša výsledky dlhoročného výskumu tlačí 16. storočia v košických inštitúciách. Bolo by možno na zváženie spomenúť a doplniť v úvode, ako to bolo prezentované v minulých katalógoch, aj niektoré významné diela a ich autorov. Tiež absentuje obširnejší tematický rozbor diel. Rovnako na konci knihy chýba aj register signatúr. Tlače 16. storočia v košických inštitúciách sú dlho očakávanou publikáciu, ktorá dopĺňa súbor už doteraz vydaných katalógov. Napriek malým nedostatkom má neoceniteľný prínos a je cennou pomôckou najmä pre knihovníkov.

Mgr. Mária Pitáková, PhD.

KNIHA II / 2025

Acta Culturae Librorum / Časopis pre výskum dejín knižnej kultúry

Zostavila a redigovala: Mgr. Daniela Škulová

Vydala

Slovenská národná knižnica,
Nám. J. Čigera Hronského 1, 036 01 Martin,
v Martine roku 2025.

Zodpovedný redaktor: PhDr. Stanislava Knapčoková, PhD.

Technický redaktor, autor obálky a grafickej úpravy: Ing. Monika Struharňanská, PhD.

Jazykový redaktor: Mgr. Ľuba Lučanská

Obálka je inšpirovaná väzbou uhorskej (pravdepodobne bratislavskej) proveniencie patriacej inkunábule: Hugo de Sancto Victore. De sacramentis Christianae fidei. Strasbourg, Georg Husner, 30. 7. 1485. Signatúra: SNK Inc B 126.

Počet strán 169.

